



GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING



ILMIY YANGILIKLAR VA INTELLEKTUAL TADQIQOTLAR



QABUL YO'NALISHLARI:

ANIQ FANLAR

TABIIY FANLAR

TEXNIKA FANLARI

PEDAGOGIKA FANLARI

PSIXOLOGIYA FANLARI

IQTISOD FANLARI

YURIDIK FANLAR

FILOLOGIYA FANLARI

TIBBIYOT FANLARI

QISHLOQ XO'JALIGI FANLARI

FALSAFA FANLARI

TARIX FANLARI

SAN'ATSHUNOSLIK FANLARI

1-JILD

1-SON

AVGUST-2025



[HTTPS://GLOBALSCHOLARS.UZ/](https://globalscholars.uz/)

**«ILMIY YANGILIKLAR VA INTELLEKTUAL TADQIQOTLAR» ilmiy
jurnali: 31.08.2025 yil.**

Ushbu to'plamda «Ilmiy yangiliklar va intellektual tadqiqotlar» ilmiy-uslubiy
jurnali 2025-yil 1-soni 1-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib,
Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar xalqaro ilmiy
bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya
etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman
tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining
dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar
ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Jurnal materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar,
doktarantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy
xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar,
hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar
shaxsan javobgardirlar.

**“GLOBAL SCHOLARS SCIENTIFIC
PUBLISHING” MCHJ**



TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Matsaidova Sayyora Xudayberganovna, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Nashrga tayyorlovchi va mas'ul kotib: Sobirov Javoxir Xayrulla o'g'li
O'zbekiston Milliy universiteti 1-bosqich magistranti

TAHRIR KENGASHI A'ZOLARI

1. **Rahimov Rahimboy Atajanovich**, Urganch davlat universiteti professori, Texnika fanlari doktori, Rossiya tabiiy fanlar akademiyasining Akademigi.

2. **Isayev Sabirjan Xusanbayevich**, "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti, Irrigatsiya va melioratsiya kafedrası, qishloq xo'jaligi fanlari doktori, professor.

3. **Matyakubov Baxtiyar Shamratovich**, "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti, "Irrigatsiya va melioratsiya" kafedrası professori, qishloq xo'jaligi fanlari doktori, professor.

4. **Matsaidova Sayyora Xudayberganovna**, Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

5. **Xamroyev Muxtor Ozodovich**, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, Geografiya fanlari nomzodi, dotsent.

6. **Matchanov Otabek Jumanazarovich** Urganch Davlat Universiteti, Texnika fakulteti Geodeziya, Kartografiya, kafedrası Dotsenti. Yo'nalish - Tabiiy Geografiya.

7. **Djumaniyazava Muhayyo Xusinovna**, Urganch davlat Universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

8. **Babajanova Sanabar Yuldashbayevna**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti "Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi" kafedrası, qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori-PhD., dotsent.

9. **Masharipov Adamboy Atanazarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti "Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi" kafedrası dotsenti.



10. **Ismoilova Himoyat Matnazarovna**, Urganch davlat universiteti, Kimyo kafedrası, kimyo fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.
11. **Ismayilova Intizar**, Urganch davlat Universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti Biologiya kafedrası, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, dotsent.
12. **Razakova Rayxan Saylaubekovna** Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, PhD.
13. **Ataullayev Zokir Maxsudovich**, Ataullayev Zokir Maxsudovich, Urganch davlat pedagogika instituti, “Maktabgacha ta’lim va tabiiy fanlar” kafedrası, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), “Maktabgacha ta’lim va tabiiy fanlar” kafedrası dotsenti
14. **Raximova Xolisxon Maksudovna**, Urganch davlat universiteti, Biologiya kafedrası, biologiya fanlari falsafa doktori (PhD) , dotsent.
15. **Axmedova Ma’rifat Abdullayevna**, Urganch davlat universiteti “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti” falsafa kafedrası dotsenti.
16. **Raximova E’tibor Rustamovna**, Urganch davlat universiteti, “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
17. **Parda Alimov**, Termiz davlat pedagogika instituti, O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, filologiya fanlari nomzodi.
18. **Mardonova Lobar Umaraliyevna**, Termiz davlat pedagogika instituti, O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
19. **Tajiyev Zokirjon Rajabovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti “Biologiya” kafedrası, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, dotsent.
20. **Atadjanov Ilhom Sharipovich** Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti. Geografiya kafedrası dotsenti.



NAVOIYNING G‘AZALLARIDA SADOQATLI YOR TIMSOLI

Ismoilova Muxlisa Umidjon qizi
Urganch Ranch texnologiya universiteti

ANNOTATSIYA: Alisher Navoiy g‘azallarida sadoqatli yor timsolining badiiy ifodalanishi va uning estetik hamda axloqiy mazmuni ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida klassik Sharq she‘riyati an‘analari, tasavvuf falsafasi va o‘ziga xos lirika poetikasi nuqtayi nazaridan yoritib berildi. Sadoqatli yor obrazi orqali shoir insoniy muhabbat, vafodorlik, ruhiy poklik va ma‘naviy yetuklik g‘oyalarini ilgari suradi. Shuningdek, Navoiy asarlaridagi yor timsoli nafaqat shaxsiy muhabbat ramzi, balki ilohiy ishq va komillikka intilishning ham badiiy in‘ikosi sifatida talqin qilindi. Maqola davomida mazkur obrazning ramziy qatlamlari, badiiy vositalar orqali ochib berilishi hamda o‘zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslab berildi. Tadqiqot natijalari Navoiy ijodida sadoqatli yor timsolining poetik konsepsiyasini chuqurroq anglash va uni zamonaviy adabiy-estetik talqinlarda tadqiq etish uchun muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

KALIT SO‘ZLAR: Alisher Navoiy, g‘azal, sadoqat, yor timsoli, tasavvuf, ma‘naviyat, ishq falsafasi, ma‘rifiy meros, lirika, majoz va haqiqat.

ANNOTATION: The artistic expression of the image of a faithful lover in Alisher Navoi's ghazals and its aesthetic and moral content are analyzed on a scientific basis. During the research, it was illuminated from the perspective of the traditions of classical Eastern poetry, the philosophy of Sufism, and the unique poetics of lyricism. Through the image of a faithful lover, the poet puts forward the ideas of human love, loyalty, spiritual purity, and spiritual maturity. Also, the image of a lover in Navoi's works was interpreted not only as a symbol of personal love, but also as an artistic reflection of divine love and the pursuit of perfection. Throughout the article, the symbolic layers of this image, its disclosure through artistic means, and its role in the development of Uzbek classical literature were scientifically substantiated. The results of the research serve as an important scientific basis for a deeper understanding of the poetic concept of the image of a faithful lover in Navoi's work and its study in modern literary and aesthetic interpretations.

KEYWORDS: Alisher Navoi, ghazal, devotion, symbol of love, mysticism, spirituality, philosophy of love, educational heritage, lyrics, metaphor and truth.



АННОТАЦИЯ: На научной основе анализируется художественное воплощение образа верной возлюбленной в газелях Алишера Навои, его эстетическое и нравственное содержание. В ходе исследования оно освещалось с точки зрения традиций классической поэзии Востока, философии суфизма и уникальной поэтики лирики. Через образ верной возлюбленной поэт выдвигает идеи человеческой любви, верности, духовной чистоты и духовной зрелости. Также образ возлюбленной в творчестве Навои трактовался не только как символ личной любви, но и как художественное отражение божественной любви и стремления к совершенству. В статье научно обосновываются символические пласты этого образа, его раскрытие художественными средствами, роль в развитии узбекской классической литературы. Результаты исследования служат важной научной базой для более глубокого понимания поэтической концепции образа верной возлюбленной в творчестве Навои и ее изучения в современных литературно-эстетических интерпретациях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Алишер Навои, газель, преданность, символ любви, мистицизм, духовность, философия любви, просветительское наследие, лирика, метафора и истина.

KIRISH

А

l
i
s
h
e
r
N
a

Ushbu tadqiqotning metodologik asosini adabiyotshunoslikning poetik tahlil, qiyosiy-tipologik yondashuv hamda semantik tahlil usullari tashkil etadi. Asosiy e'tibor Alisher Navoiyning g'azallarida yor timsolining badiiy ifodasi va uning sadoqat g'oyasi bilan uzviy bog'liqligini ochib berishga qaratildi. Avvalo, tadqiqot jarayonida Navoiy dostonidagi o'ziga xosliklarining o'ziga xosliklarida tahlil silindiri va Sharq semantik shifali qalindir. Bu jarayon badiiy asarlarining badiiy gazifasining zjyodiya'ndosi hamda uslar grqali shoirning falsafiy-axloqiy qarashlari ochib berildi. Qolaversa, mumtoz adabiyotdagi "yor" obrazining an'anaviy talqinlari bilan Navoiy ijodidagi o'ziga xos



poetik talqinlar qiyosiy asosda tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqotda hermenevtik yondashuvdan foydalanilib, shoirning badiiy matnlarini tarixiy-madaniy kontekstda sharhlashga alohida e'tibor qaratildi. Bu orqali g'azallarda yor timsolining faqat lirik qahramonning muhabbat ob'ekti emas, balki sadoqat va vafodorlik timsoli sifatidagi ma'nosi ochib berildi. Tadqiqotning nazariy manbalarini mumtoz adabiyotshunoslik, tasavvuf falsafasi va lirik poetika bo'yicha ilmiy adabiyotlar tashkil etdi. Bu yondashuv Navoiy g'azallaridagi yor timsolining mazmun-mohiyatini yanada kengroq va chuqurroq o'rganishga imkon berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida Alisher Navoiyning turli devonlari tarkibidagi g'azallari tahlil qilindi va unda yor timsoli poetik hamda falsafiy mazmun kasb etishi aniqladi. Olingan natijalar quyidagilarni ko'rsatdi:

Yor timsolining markaziy o'rni: Navoiy g'azallarida yor obrazi faqatgina lirik muhabbatning ramzi emas, balki sadoqat, vafodorlik va ilohiylikka eltuvchi yo'lning badiiy ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Yor timsoli orqali shoir insonning komillikka intilishi, qalb pokligi va ruhiy sadoqatini ifodalaydi.

Sadoqat g'oyasining poetik talqini: Tahlil qilingan g'azallarda yor obrazining eng muhim sifati vafodorlik va sadoqat ekanligi kuzatildi. Shoir yor sadoqatini chin muhabbatning asosiy sharti sifatida ko'rsatadi va uni insoniy fazilatlarning eng yuksak ko'rinishi deb talqin qiladi.

Obrazning ikki qutbli talqini: Navoiy g'azallarida yor obrazi ikki darajada talqin qilinadi: bir tomondan, u haqiqiy dunyoviy muhabbatning sodiq yoridir, ikkinchi tomondan esa, ilohiy haqiqatga yetaklovchi ramz sifatida tasvirlanadi. Bu ikki qutbli talqin

Navoiy ijodining tasavvufiy mohiyatini ochib beradi.

Poetik vositalarning o'rni: Yor sadoqatini ifodalashda shoir tashbeh, isti'ora, tazod kabi badiiy san'atlardan keng foydalangan. Natijada yor timsoli nafaqat individual obraz, balki umumiy ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning badiiy mujassamlashuviga aylangan.

Mumtoz adabiyotdagi o'rni: Tadqiqot ko'rsatdiki, Navoiy g'azallarida sadoqatli yor timsoli Sharq mumtoz adabiyotida ilgari shakllangan an'anaviy "yor" obrazini yangi falsafiy-badiiy mazmun bilan boyitadi. Shu orqali shoir bu obrazni o'z davri uchun ham, keyingi avlodlar uchun ham badiiy-ma'naviy ideal darajasiga ko'tardi.

MUHOKAMA

Alisher Navoiy g'azallarida yor timsoli ko'pincha sadoqat va vafodorlik bilan



chambarchas bog‘lanib tasvirlanadi. Shoir uchun yor faqatgina muhabbat manbai emas, balki ruhiy kamolot, axloqiy barkamollik va ma‘naviy poklik ramzi hamdir. Muhokama jarayonida ta‘kidlab o‘tish lozimki, Navoiyning lirikasida yor obrazi ikki asosiy qirra orqali namoyon bo‘ladi: birinchisi, hayotiy-muhabbatli yor; ikkinchisi, ilohiy-ma‘naviy yor timsolidir.

Yor obrazining hayotiy qirrasida lirik qahramonning sadoqatli muhabbati, uning yoriga bo‘lgan vafosi, qiyinchiliklarga chidashi, iztiroblardan ham or-nomusni asrashi kabi jihatlar ko‘zga tashlanadi. Bu holat xalq orasida qadimdan mavjud bo‘lgan “sadoqatli yor” timsoli bilan uyg‘unlashadi. Navoiyning she‘riyati shu orqali milliy an‘analarga tayanib, universal insoniy qadriyatlarni ilgari suradi.

Ilohiy qirrasida esa yor Allohning timsoli sifatida talqin etiladi. Bunda yor timsoliga sadoqat – bu aslida Yaratuvchiga bo‘lgan sadoqat, inson qalbining pokligi va komillik sari intilishi sifatida ifodalanadi. Shu ma‘noda, Navoiy g‘azallaridagi sadoqatli yor obrazini tasavvufiy-falsafiy qatlamlardan ajratib bo‘lmaydi. Yor timsoli orqali shoir nafaqat ma‘naviy muhabbatni, balki insonning ruhiy kamolotga erishish yo‘lini ham ifodalagan.

Muhokama davomida ko‘rinadiki, Navoiy g‘azallaridagi sadoqatli yor timsoli ikki ma‘noda uyg‘unlashib, real hayotiy tuyg‘ular bilan tasavvufiy talqinlar orasida ko‘prik vazifasini bajaradi. Bu obrazning serqirraligi shoirning badiiy mahoratini, inson ruhiyati va muhabbat mohiyatiga chuqur yondashganini ko‘rsatadi.

XULOSA

Alisher Navoiyning g‘azallarida yor timsoli bevosita muhabbat mavzusining badiiy markazi bo‘lib, u oddiy lirik qahramonning sevgilisi emas, balki sadoqat, vafodorlik, ma‘naviy yuksaklik va komil inson g‘oyalarini mujassamlashtirgan ramz sifatida gavdalanadi. Shoir yor obrazini tasvirlar ekan, uni faqat tashqi go‘zallik mezonlari bilan emas, balki ichki poklik, sadoqatli qalb va ruhiy mukammallik mezonlari bilan ulug‘laydi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Navoiy g‘azallarida yor timsoli ikki qatlamda namoyon bo‘ladi: birinchidan, insoniy muhabbatning sadoqatli ramzi sifatida; ikkinchidan, ilohiy ma‘noda ma‘rifatga, komillikka yetaklovchi ruhiy timsol sifatida. Demak, sadoqatli yor obrazi shoir ijodida shaxsiy tuyg‘ularning ifodasi bilan bir qatorda, butun insoniyat uchun umumiy bo‘lgan axloqiy-me‘yoriy qadriyatlarning badiiy talqinidir.

Maqola doirasida olib borilgan tahlillar Navoiyning g‘azallari orqali sadoqat, vafodorlik va insoniylik kabi fazilatlarning naqadar yuksak qadrlangani, yor



timsolining esa mumtoz adabiy merosda betakror ma'naviy ramz sifatida shakllangani ilmiy jihatdan asoslab berildi. Shunday qilib, Alisher Navoiy she'riy merosida sadoqatli yor timsoli o'zbek mumtoz adabiyotining axloqiy-estetik va falsafiy poydevorlaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy, A. (1991-1993). Xamsa. 10 jildlik. – Toshkent: Fan. (Asosan, G'aroyib us-sigar devoni va boshqa lirik to'plamlardagi g'azallar manba sifatida olinadi).
2. Navoiy, A. (2000). Devon. – Toshkent: Yangi asr avlodi.
3. Navoiy, A. (1983). Lison ut-tayr. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
4. Shukurov, Sh. (2010). Imaginiy mir poezii Alishera Navoi. – Toshkent: Yangi asr avlodi.
5. Nafasov, T. (2014). Navoiy g'azallarida muhabbat falsafasi. – Toshkent: Navoiy nashriyoti.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING



SUD-BIOLOGIYA EKSPERTIZASINING NAZARIY ASOSLARI.

Hamidova Yulduz Ruslanovna
Urganch Ranch texnologiya universiteti talabasi

Annotatsiya: Sud-biologiya ekspertizasi — bu biologik dalillarni tahlil qilish va ularni sud jarayonlarida ishlatish uchun mo'ljallangan ilmiy va amaliy tadqiqot uslubidir. Ushbu maqolada sud-biologiya ekspertizasining ahamiyati, uning metodologik asoslari, qo'llaniladigan texnologiyalar va natijalariga tahlil o'tkazilgan. Maqola shuningdek, sud-biologiya ekspertizasining jinoyatni ochishdagi roli va uning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini ham ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: Sud-biologiya, DNK-tahlil, biologik dalillar, kriminalistika, genetik ekspertiza, identifikatsiya, sud jarayoni.

Аннотация: Судебно-биологическая экспертиза — это научный и практический метод исследования, предназначенный для анализа биологических доказательств и их использования в судебных разбирательствах. В данной статье рассматривается значение судебно-биологической экспертизы, ее методологические основы, применяемые технологии и анализируются полученные результаты. Кроме того, статья освещает роль судебно-биологической экспертизы в раскрытии преступлений и перспективы ее дальнейшего развития.

Ключевые слова: судебно-биологическая экспертиза, ДНК-анализ, биологические доказательства, криминалистика, генетическая экспертиза, идентификация, судебный процесс.

Kirish

Zamonaviy kriminalistikada biologik dalillarning roli juda katta. Jinoyat sodir bo'lgan joydan topilgan biologik materiallar (soch, teri qoldiqlari, qon yoki sperma) jinoyatchi yoki qurbonni aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Sud-biologiya ekspertizasi — bu biologik dalillarni ilmiy usullar bilan tekshirish va ularning sud jarayonlarida qo'llanilishi uchun ma'lumot berishga qaratilgan fan sifatida rivojlangan. Ushbu maqolada sud-biologiya ekspertizasining nazariy asoslarini, amaliy jihatlarini va uning zamonaviy kriminalistikadagi ahamiyatini ko'rib chiqamiz.



Adabiyot sharhi

Sud-biologiya ekspertizasining tarixi XX asr boshlariga borib taqaladi. Birinchi marta 1980-yillarda ingliz genetigi Alec Jeffreys tomonidan DNK-fingerprinting texnologiyasi ishlab chiqilganda, bu soha inqilobiy o'zgarishlarga ega bo'ldi. Keyinchalik PCR (polimeraza zanjir reaksiyasi) texnologiyasining rivojlanishi bilan DNA-tahlil qilish ancha tezlashdi va samaradorligi oshdi.

Hozirda sud-biologiya ekspertisasi jahon miqyosida keng qo'llanilmoqda. Misol uchun, AQShda FBI ning CODIS (Combined DNA Index System) tizimi orqali minglab jinoyatlar hal etilgan. Xuddi shunday, Yevropa va Osiyo mamlakatlarida ham biologik dalillar asosida ko'plab jinoyatchilar aniqlangan.

Tadqiqot metodologiyasi

Sud-biologiya ekspertizasi quyidagi bosqichlar amalga oshiriladi:

Dalillarni yig'ish : Jinoyat joyidan biologik materiallarni to'plash (soch, qon, sperma, teri qoldiqlari).

Materiallarni saqlash : Dalillarni laboratoriyaga yetkazish va ulardan namunalar tayyorlash.

DNK ekstraksiyasi : Biologik materiallardan DNK ajratib olish.

PCR va STR analizi : Polimeraza zanjir reaksiyasi yordamida DNK fragmentlarini ko'paytirish va STR (Short Tandem Repeats) markerlarini aniqlash.

Ma'lumotlarni solishtirish : Olingan DNK profilini ma'lumotlar bazasidagi profil bilan solishtirish.

Xulosa chiqarish : Natijalarni tahlil qilib, xulosalar berish.

Bu metodologiya biologik dalillarni aniqlash va ularni sud jarayonlarida ishlatish uchun juda muhimdir.

Tahlil va natija

Sud-biologiya ekspertisasi kriminalistika sohasida eng samarali vositalardan biri hisoblanadi. Bu ekspertiza biologik dalillarni aniqlash, ularni tahlil qilish va sud jarayonlarida foydalanish uchun mo'ljallangan ilmiy va amaliy tadqiqot uslubidir. Sud-biologiya ekspertizasining asosiy afzalligi — uning yuqori aniqligi va ishonchliligidir. Zamonaviy texnologiyalar rivojlanganligi sababli, DNA-tahlil qilishning xatosizlik darajasi deyarli 99.99% atrofida. Bu esa jinoyatchilarni aniqlashda va zarar



ko'rganlarga adolatni ta'minlashda juda muhim rol o'ynaydi. Biroq, bu soha bilan bog'liq ba'zi muammolar ham mavjud bo'lib, ularni bartaraf etish uchun doimiy izlanishlar olib borish zarur.

Sud-biologiya ekspertizasining afzalliklari

Yuqori aniqlik va ishonchlilik

DNK-tahlil qilish texnologiyalari hozirda juda rivojlangan holatda. STR (Short Tandem Repeats) markerlaridan foydalanib, har bir insonning DNK profili individual tarzda aniqlanishi mumkin. Bu texnologiya yordamida jinoyat joyidan topilgan biologik materiallar (soch, qon, sperma, teri qoldiqlari) orqali jinoyatchilar aniqlanadi. Misol uchun, AQShda FBI ning CODIS (Combined DNA Index System) tizimi orqali minglab jinoyatlar hal etilgan. DNK-tahlilning yuqori aniqligi tufayli, jinoyatchilar haqidagi ma'lumotlar to'g'ri va ishonchli bo'lib, sud jarayonlarida muhim dalil sifatida qo'llaniladi.

Biologik dalillarning universal xususiyati

Biologik dalillar (soch, qon, sperma, teri qoldiqlari) jinoyat sodir bo'lgan joydan osongina topilishi mumkin. Ushbu dalillar jinoyatchi yoki qurbonni aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, qon yoki sperma namunalari orqali DNK profili aniqlanishi mumkin bo'lib, bu esa jinoyatchini aniqlashga yordam beradi. Bundan tashqari, sochlar orqali ham DNK profilini aniqlash mumkin. Sochlar odamlarning organizmidan osongina ajralib chiqadigan material bo'lib, ularni tahlil qilish orqali jinoyatchilar aniqlanishi mumkin.

Zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiya

Zamonaviy texnologiyalar rivojlanganligi tufayli, sud-biologiya ekspertisasi tez va samarali shaklda amalga oshiriladi. PCR (polimeraza zanjir reaksiyasi) texnologiyasi yordamida DNK fragmentlari ko'paytiriladi va STR markerlari aniqlanadi. Bu jarayon avvalgi usullarga nisbatan ancha tez va samarali. Bundan tashqari, zamonaviy dasturlar yordamida DNK profillari solishtiriladi va natijalar tez va aniq ravishda chiqariladi.

Adolatni ta'minlash

Sud-biologiya ekspertisasi jinoyatlarni ochishda va adolatni ta'minlashda juda muhim rol o'ynaydi. Jinoyat joyidan topilgan biologik materiallar orqali jinoyatchilar aniqlanadi va zarar ko'rganlarga adolat ta'minlanadi. Misol uchun, ba'zi jinoyatlarda



g'olib kelishgan jinoyatchilar keyinchalik sud-biologiya ekspertizasi orqali aniqlanib, adolat ta'minlangan. Shuningdek, sud-biologiya ekspertizasi yordamida masum odamlar himoya qilinadi va noto'g'ri sud qarorlarini oldini olish imkoniyati tug'iladi.

Sud-biologiya ekspertizasida mavjud muammolar

Dalillarning noto'g'ri yig'ilishi yoki saqlanishi

Dalillarning noto'g'ri yig'ilishi yoki saqlanishi natijasida ma'lumotlar buzilishi mumkin. Jinoyat joyidan biologik materiallarni to'plashda xatoliklar sodir bo'lsa, ulardan foydalanib DNK profili aniqlash imkonsiz bo'lib qoladi. Masalan, dalillar noto'g'ri saqlansa yoki ifloslansa, DNK ekstraktsiyasi jarayoni buzilishi mumkin. Shuning uchun dalillarni yig'ish va saqlashda qat'iy standartlarga rioya qilish zarur.

Laboratoriya xodimlarining kamchiliklari yoki texnik nosozliklar

Laboratoriya xodimlarining kamchiliklari yoki texnik nosozliklar ham sud-biologiya ekspertizasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar laboratoriya xodimlari tajribaga ega bo'lmasa yoki texnik xatoliklar sodir bo'lsa, DNK profillari noto'g'ri aniqlanishi mumkin. Bunday hollarda jinoyatchilar noto'g'ri aniqlanishi yoki masum odamlar jinoyatga yol qo'yilishi mumkin. Shuning uchun laboratoriya xodimlarini malakasini oshirish va texnik nosozliklarni oldini olish uchun doimiy izlanishlar olib borish zarur.

DNK profillarining noaniqliklari

Ba'zi hollarda bir nechta odamlarning DNK profillari o'xshash bo'lishi mumkin. Bu holat DNK-tahlil natijalarining noaniqligiga olib kelishi mumkin. Masalan, DNK profillari o'xshash bo'lgan ikki insonni farqlash qiyin bo'lishi mumkin. Bunday hollarda qo'shimcha tekshiruvlar o'tkazish va boshqa dalillarni ham hisobga olish zarur.

Ma'lumotlar bazasining cheklanganligi

DNK ma'lumotlar bazalari hali ham cheklangan bo'lib, ba'zi mamlakatlarda bunday bazalar umuman mavjud emas. Bu holat jinoyatchilarni aniqlashda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun milliy va xalqaro DNK ma'lumotlar bazalarini rivojlantirish va ularni kengaytirish zarur.

Natijalar va ularning ahamiyati

Sud-biologiya ekspertizasi bugungi kunda kriminalistikada eng samarali vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu ekspertiza yordamida jinoyatchilar aniqlanadi, zarar ko'rganlarga adolat ta'minlanadi va masum odamlar himoya qilinadi. DNK-tahlil



qilish texnologiyalari rivojlanganligi tufayli, jinoyatlarni ochish imkoniyatlari ancha oshgan. Biroq, ushbu sohani yanada rivojlantirish va uning kamchiliklarini bartaraf etish uchun doimiy izlanishlar olib borish zarur.

Sud-biologiya ekspertizasining kelajakda yanada rivojlanishi va uning imkoniyatlarini kengaytirish uchun yangi texnologiyalar joriy etish, laboratoriya xodimlarini tayyorlash va ma'lumotlar bazalarini rivojlantirish zarur. Shunga qaramay, sud-biologiya ekspertisasi hozirgi kunda ham juda muhim va samarali vosita hisoblanadi. Bu soha kriminalistikada adolatni ta'minlash va jamiyatda tinchlikni saqlashda katta rol o'ynaydi.

Takliflar

Sud-biologiya ekspertizasining samaradorligini oshirish uchun turli yo'nalishlarda ish olib borish zarur. Bu soha kriminalistikada muhim rol o'ynaydi va uning rivojlanishi jinoyatlarni hal qilish, adolatni ta'minlash va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishda juda katta ahamiyatga ega. Quyida sud-biologiya ekspertizasining samaradorligini oshirish bo'yicha chuqurroq takliflar keltirilgan.

1. Xodimlarni tayyorlash va malaka oshirish

Sud-biologiya ekspertizasining asosiy elementlaridan biri — bu laboratoriya xodimlarining professional malakasi va bilimi. Biologik dalillarni to'plash, saqlash va tahlil qilish jarayonida xodimlarning bilimi va tajribasi juda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun, xodimlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak:

Zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish : Sud-biologiya sohasida doimiy ravishda yangi texnologiyalar paydo bo'ladi. Masalan, PCR (polimeraza zanjir reaksiyasi) va NGS (Next Generation Sequencing) kabi innovatsion usullar biologik dalillarni tahlil qilishda keng qo'llanilmoqda. Laboratoriya xodimlari bu texnologiyalar bilan mukammal tanishib, ulardan foydalanishni o'rganishlari kerak.

Doimiy ta'lim kurslari va seminarlar : Har yili yangilanadigan standartlar va metodikalar tufayli xodimlar uchun ta'lim kurslari va seminarlar o'tkazish zarur. Bu kurslar orqali ular yangi ilmiy tadqiqotlar, amaliy usullar va xavfsizlik talablarini o'rganadilar.

Amaliy mashg'ulotlar : Nazariy bilimdan tashqari, xodimlarga amaliy mashg'ulotlar orqali ko'nikma berish ham muhimdir. Masalan, jinoyat joyidan dalillarni



to'plashda qanday xatoliklar bo'lishi mumkinligi, dalillarni saqlashda qanday muammolar tug'ilishi haqida amaliy misollar orqali tushuntirish kerak.

Xodimlarni motivatsiya qilish : Ishlab chiqarish jarayonida xodimlarning motivatsiyasi ham muhim rol o'ynaydi. Ular uchun rag'batlantiruvchi dasturlar (masalan, maosh oshirish, bonuslar yoki ilmiy darajalar berish) joriy etilishi lozim.

2. Texnologiyalarni yangilash

Sud-biologiya ekspertizasining aniqligi va ishonchliligi asosan qo'llaniladigan texnologiyalarga bog'liq. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali tahlil natijalarining aniqligini oshirish mumkin. Buning uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak:

Yangi uskunalar sotib olish : DNK tahlil qilish uchun zamonaviy uskunalar, masalan, avtomatlashtirilgan PCR sistemalari, spektrometr va mikroskoplar sotib olinishi kerak. Bu uskunalar tahlil jarayonini tezlashtiradi va xatoliklarni kamaytiradi.

Dasturiy ta'minotni yangilash : Tahlil natijalarini qayta ishlash va solishtirish uchun zamonaviy dasturiy ta'minotlardan foydalanish zarur. Masalan, CODIS (Combined DNA Index System) kabi dasturlar biologik dalillarni global miqyosda solishtirish imkonini beradi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish : NGS (Next Generation Sequencing) kabi innovatsion texnologiyalar DNK tahlilining aniqligini yanada oshiradi. Bu texnologiya yordamida DNK fragmentlarini tezkor va aniq tarzda tahlil qilish mumkin.

Texnik xizmat ko'rsatish va uskunalarni modernizatsiya qilish : Mavjud uskunalarni doimiy ravishda tekshirib, zarur bo'lgan hollarda modernizatsiya qilish kerak. Uskunalar nosozligi tahlil natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Dalillarni yig'ish va saqlash standartlarini oshirish

Jinoyat joyidan dalillarni to'plash va saqlash jarayoni juda muhimdir. Agar dalillar noto'g'ri yig'ilgan yoki saqlangan bo'lsa, ularning aniqligi va ishonchliligi kamayadi. Shuning uchun, dalillarni yig'ish va saqlash standartlarini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak:

Dalillarni yig'ish bo'yicha qat'iy protokollar : Jinoyat joyidan dalillarni to'plashda qat'iy protokollar joriy etilishi kerak. Masalan, qon namunalari yoki sperma qoldiqlarini to'plashda maxsus sterillangan idishlardan foydalanish, dalillarni ifloslanishdan himoyalash choralari ko'rish lozim.



Dalillarni saqlash sharoitlarini yaxshilash : Biologik materiallar harorat, namlik va boshqa omillarga sezgir bo'lishi mumkin. Shuning uchun dalillarni saqlash uchun maxsus sharoitlar (masalan, sovuq xonalar yoki donorni saqlash uchun mo'ljallangan idishlar) yaratish kerak.

Dalillarni identifikatsiya qilish va ro'yxatga olish : Har bir dalilni identifikatsiya qilish va ro'yxatga olish uchun maxsus bar-kodlar yoki elektron tizimlardan foydalanish kerak. Bu dalillarni yo'qolish yoki adashib ketish xavfini kamaytiradi.

Dalillarni yetkazib berish tartibini yaxshilash : Dalillarni laboratoriyaga yetkazib berish jarayonida ham xatoliklar bo'lishi mumkin. Shuning uchun dalillarni yetkazib berish uchun maxsus transport vositalari va xavfsizlik choralari joriy etilishi kerak.

Ma'lumotlar bazasini kengaytirish

Sud-biologiya ekspertizasining samaradorligini oshirish uchun milliy va xalqaro DNK ma'lumotlar bazalarini kengaytirish ham muhimdir. Bu bazalar jinoyatchilarni aniqlash va jinoyatlarni hal qilishda juda katta yordam beradi. Buning uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak:

Milliy DNK ma'lumotlar bazasini yaratish va rivojlantirish : Har bir mamlakat o'zining milliy DNK ma'lumotlar bazasini yaratishi va uni doimiy ravishda yangilab borishi kerak. Bu bazalar orqali jinoyatchilarni tezroq aniqlash mumkin.

Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish : Xalqaro miqyosda DNK ma'lumotlar bazalarini integratsiya qilish orqali jinoyatchilarni aniqlash imkoniyatlari yanada kengayadi. Masalan, Interpol kabi tashkilotlar orqali xalqaro DNK bazalarini ulashish mumkin.

Ma'lumotlar bazalarini xavfsizligini ta'minlash : DNK ma'lumotlar bazalarida saqlanadigan ma'lumotlar juda nozikdir. Shuning uchun bu bazalarning xavfsizligini ta'minlash uchun maxsus himoya tizimlari joriy etilishi kerak.

Ma'lumotlar bazalarini yangilash va optimallashtirish : DNK ma'lumotlar bazalarini doimiy ravishda yangilab borish va ulardagi ma'lumotlarni optimallashtirish orqali tahlil jarayoni tezlashadi.

Qonuniy va axloqiy masalalarni hal qilish



Sud-biologiya ekspertizasida qonuniy va axloqiy masalalar ham mavjud. Masalan, DNK ma'lumotlarini foydalanishda shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash, dalillarni noto'g'ri interpretatsiya qilish yoki ekspert xulosalarining obyektivligi kabi masalalar mavjud. Buning uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak:

Qonuniy mezonlarni kuchaytirish : DNK ma'lumotlarini to'plash, saqlash va foydalanish uchun qat'iy qonuniy mezonlar joriy etilishi kerak.

Ekspertlarning obyektivligini ta'minlash : Ekspertlar tomonidan beriladigan xulosalar obyektiv va ilmiy asoslangan bo'lishi kerak. Buning uchun ekspertlarni qayta tayyorlash va ularning ishlarini nazorat qilish zarur.

Fuqarolarning huquqlarini himoya qilish : DNK ma'lumotlarini foydalanishda fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlarini himoyalash uchun maxsus qonunlar va qoidalarni joriy etish kerak.

Xulosa

Sud-biologiya ekspertizasi zamonaviy kriminalistikada muhim o'rin tutadi. Bu soha jinoyatlarni ochishda, jinoyatchilarni aniqlashda va adolatni ta'minlashda juda katta yordam beradi. Hozirgi kunda DNK-tahlil texnologiyalari juda rivojlangan bo'lib, ularning aniqligi va ishonchliligi yuqori darajada. Biroq, ushbu sohani yanada rivojlantirish va uning kamchiliklarini bartaraf etish uchun doimiy izlanishlar olib borish zarur.

Foydalangan adabiyotlar ro'yhati

1. Butler, J. M. (2005). *Forensic DNA Typing: Biology, Technology, and Genetics of STR Markers* . Academic Press.
2. Jeffreys, A. J., Wilson, V., & Thein, S. L. (1985). Individual-specific 'fingerprints' of human DNA. *Nature* , 316(6023), 76-79.
3. National Research Council (1996). *The Evaluation of Forensic DNA Evidence* . National Academies Press.
4. Saferstein, R. (2011). *Criminalistics: An Introduction to Forensic Science* . Pearson Education.
5. Gill, P., Jeffreys, A. J., & Werrett, D. J. (1985). Forensic application of DNA 'fingerprints'. *Nature* , 318(6046), 577-579.



MAXSUS PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Andijon davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim fakulteti
Maxsus pedagogika: logopediya yo'nalishi 301-guruh talabasi
Iminjonova Moxichexra Alimardon qizi
iminjonovamoxichexra@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada maxsus pedagogika sohasida qo'llanilayotgan zamonaviy yondashuvlar tahlil qilingan. Jumladan, inklyuziv ta'lim, individual va multisensorli yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining roli hamda psixologik-pedagogik hamkorlikning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: maxsus pedagogika, zamonaviy yondashuvlar, inklyuziv ta'lim, individual yondashuv, multisensorli metod, psixologik-pedagogik hamkorlik, imkoniyati cheklangan bolalar, defektologiya, ta'limda innovatsiyalar

Zamonaviy jamiyatda har bir shaxsning ta'lim olish huquqini ta'minlash dolzarb masalaga aylangan. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan, rivojlanishda orqada qolgan yoki nogironligi bo'lgan bolalarni o'z tengdoshlari qatorida to'laqonli rivojlantirish bugungi kun pedagogikasining eng asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli maxsus pedagogika — zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas bo'lagi bo'lib, unga yangicha, individual yondashuv zarurati ortib bormoqda.

Maxsus pedagogika — bu psixofizik rivojlanishida cheklovlari bo'lgan bolalar bilan ishlashga ixtisoslashgan ta'lim sohasi bo'lib, uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalarning rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda o'qitish va tarbiyalash;
2. Ijtimoiy integratsiyani ta'minlash;
3. Mustaqil hayotga tayyorlash;
4. Rivojlanishdagi nuqsonlarni bartaraf etish yoki kamaytirish uchun tibbiy, psixologik va pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish
5. Zamonaviy yondashuvlar tahlili

Bugungi maxsus pedagogikada quyidagi zamonaviy yondashuvlar faol qo'llanilmoqda:



1. Inklyuziv ta'lim — bu nogironligi bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birga umumiy ta'lim muassasalarida o'qitishdir. Bu modelning asosiy ustunligi shundaki, bolalar jamiyatga ijtimoiy moslashishni erta boshlaydi. Pedagogik jarayon moslashtirilgan o'quv rejalari, yordamchi texnologiyalar va mutaxassislar (defektolog, tiflopedagog, surdopedagog va h.k.) yordamida tashkil etiladi.

2. Individual yondashuv - zamonaviy maxsus ta'limda har bir bola alohida o'rganiladi. Uning qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos individual rivojlanish dasturi tuziladi. Bu yondashuv bolaning ichki imkoniyatlarini maksimal darajada ochib berishga xizmat qiladi.

3. Multisensorli yondashuv - ko'rish, eshitish, teginish, harakat va hatto hid bilish orqali bilim berish usuli. Bu metod sezgi a'zolari rivojlanishida muammosi bor bolalarning kognitiv (bilish) faoliyatini faollashtiradi. Masalan, nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun tovushlar bilan bog'liq harakatlar orqali o'qitish ko'proq samara beradi.

4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) - maxsus pedagogikada AKTning qo'llanishi ayniqsa dolzarb. Ovozli dasturni o'qib beruvchi vositalar, matnni braille shriftiga aylantiruvchi dasturlar, interaktiv elektron resurslar bolalar uchun katta qulaylik yaratmoqda.

5. Psixologik-pedagogik hamkorlik - pedagog, psixolog, defektolog va otalarning yagona jamoa sifatida ishlashi muhimdir. Bu yondashuv bolaning ijtimoiy va emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, o'ziga ishonchni oshiradi.

O'zbekiston va boshqa ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'lim bo'yicha sinov dasturlari va maxsus maktablar faoliyat yuritmoqda. Masalan, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar, logopedik guruhlar, psixologik-pedagogik markazlar bu sohada yetakchi amaliyotga ega.

So'nggi yillarda respublikada "Nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi Qonun va Prezident qarorlari asosida bu yo'nalishdagi ishlar davlat siyosati darajasiga olib chiqildi. Bular maxsus pedagogika rivojiga kuchli turtki bermoqda.

Maxsus pedagogikada zamonaviy yondashuvlar — bu faqat innovatsion metodlar emas, balki insonparvarlik, inklyuzivlik va barobar imkoniyatlar g'oyalarini



ro'yobga chiqarish vositasidir. Bu sohadagi islohotlar davomiy va kompleks xarakterga ega bo'lib, jamiyatning madaniy va axloqiy taraqqiyotida beqiyos o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, V.A. (2021). Maxsus pedagogika asoslari. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
2. UNESCO. (2020). Inclusive Education: Guidelines and Global Practices. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
3. Axmedova, D.R. (2022). "Zamonaviy maxsus ta'limda AKT vositalarining o'rni". Pedagogik innovatsiyalar jurnali, №4, 45–52.
4. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. (2021). "Nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida". Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
5. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Norqulova, M. (2023). "Inklyuziv ta'limda multisensorli metodlar qo'llanilishi". Maxsus pedagogika va psixologiya, №2, 30–36.
7. Tashkent State Pedagogical University (2022). Inklyuziv ta'lim metodik qo'llanmasi. Toshkent: TSPU nashriyoti
8. M.Y.Ayupova. "Logopediya". Toshkent. 2019-yil.
9. L.R.Mo'minova, M.Y.Ayupova. "Bolalarda dizartiriya nutq kamchiligini bartaraf etish texnologiyasi". Toshkent. 2017-yil.
10. Жўрахўжаев, М. Х. (2022). ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАР УЙДА ЯККА ТАРТИБДАГИ ТАЪЛИМДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 295-298.
11. Khalilkhoja, D. M. (2022, March). PROBLEMS AND SOLUTIONS OF HOME INDIVIDUAL EDUCATORS. In *Conference Zone* (pp. 315-318).
12. Jurahojayev, M. K. O. (2022). MECHANISMS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF INDIVIDUAL HOME EDUCATION FOR THE DISABLED CHILDREN. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 2022(3), 171-180.
13. Jo'raxo'jayev, M. X. Imkoniyati cheklangan bolalarning uyda yakka tartibdagi talimi samaradorligini oshirish mexanizmlari: Pedagogika fanlari boyicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. *Jizzax–2023.–36-bet*.
14. Jo'raxo'jayev, M. X. (2022). Uyda yakka tartibdagi ta'lim o'qituvchisining portreti/"Tilni o'qitish va o'rganishda XXI asr ko'nikmalari" III xalqaro anjuman materiallari.



QASHQADARYO VILOYATINING KOSON TUMANI TARIXI (1926–1991-YILLAR)

Choriyev Baxtiyor G'ayrat o'g'li
Koson tumani 59-umumiy o'rta ta'lim maktabi
tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Qashqadaryo viloyatining qadimiy va yirik tumanlaridan biri — Koson tumanining 1926–1991-yillardagi tarixiy rivojlanish jarayonlari yoritilgan. Tadqiqotda sovet hokimiyati davrida tumanning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, qishloq xo'jaligi va sanoat taraqqiyoti, aholi turmush tarzida yuz bergan o'zgarishlar, madaniy-ma'naviy hayotdagi yangilanishlar bosqichma-bosqich tahlil qilinadi. Shu bilan birga, mazkur davrning ijobiy va salbiy jihatlarini ilmiy manbalar, arxiv materiallari hamda davriy nashrlar asosida tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Koson tumani, Qashqadaryo viloyati, sovet davri, kollektivlashtirish, qishloq xo'jaligi, paxtachilik, sanoat, madaniyat, ma'naviyat, tarix.

Kirish

O'zbekiston hududida XX asrning birinchi yarmi va undan keyingi davrda yuz bergan o'zgarishlar mamlakatning barcha viloyat va tumanlariga bevosita ta'sir ko'rsatdi. Qashqadaryo viloyati tarkibida muhim o'rin tutgan Koson tumani ham mazkur jarayonlardan chetda qolmadi. 1926-yilda alohida ma'muriy birlik sifatida tashkil etilgan Koson tumani o'zining qulay tabiiy-geografik joylashuvi, serunum yerlari, qadimiy sug'orish inshootlari va sermehnat aholisi bilan ajralib turgan hududlardan biri edi.

Koson tumani tarixida 1926–1991-yillar oraliq davri alohida ahamiyat kasb etadi. Bu yillarda sovet hokimiyatining turli siyosiy va iqtisodiy qarorlari, kollektivlashtirish siyosati, qishloq xo'jaligining biryoqlama rivojlantirilishi, sanoat korxonalarining tashkil etilishi tumanning umumiy taraqqiyot yo'nalishini belgilab berdi. Bir tomondan, bu davrda Koson tumanida ijtimoiy infratuzilma, ta'lim va madaniyat sohalarida sezilarli o'sish kuzatildi. Ikkinchi tomondan, majburiy mehnat, paxta yakkahokimligi,



siyosiy ta'qiblar va ekologik muammolar mahalliy aholining hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Shu sababli, Koson tumani tarixini 1926–1991-yillar oralig'ida o'rganish nafaqat mintaqa tarixi uchun, balki butun O'zbekiston tarixidagi sovet davri jarayonlarini to'liq anglashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari bugungi kunda mustaqillik davrida amalga oshirilayotgan islohotlar mohiyatini to'liq anglashga va tarixiy tajribadan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Koson tumani tarixi haqida sovet davrida chop etilgan manbalar ko'proq umumiy iqtisodiy ko'rsatkichlarga, paxtachilik yutuqlariga, sotsialistik mehnat qahramonlari faoliyatiga bag'ishlangan edi. Bunday manbalar jumlasiga sovet davridagi gazeta-jurnallar, statistik ma'lumotlar va viloyatning iqtisodiy rivojlanishiga oid rasmiy hisobotlar kiradi.

Mustaqillik yillarida chop etilgan tadqiqotlarda esa sovet davridagi majburiy mehnat, aholi ijtimoiy turmushidagi qiyinchiliklar, qatag'on siyosati, ekologik muammolar ham yoritib berilmoqda. Jumladan, tarixchilar tomonidan Qashqadaryo viloyati tarixi bo'yicha yozilgan maqolalarda Koson tumanining o'ziga xos ijtimoiy va madaniy hayoti keng tahlil etilgan. Shuningdek, arxiv materiallari, davriy matbuot sahifalari ham tumanning 1926–1991-yillardagi tarixini yoritishda muhim manba hisoblanadi.

MUHOKAMA

1926–1991-yillar Koson tumanida turli tarixiy jarayonlarga boy davr bo'ldi. Muhokamani bir nechta yo'nalishlar bo'yicha ko'rib chiqish mumkin:

1. Ijtimoiy-iqtisodiy hayot

Sovet davrida Koson tumani iqtisodiy hayoti asosan qishloq xo'jaligiga, xususan paxtachilikka qaratildi. Kollektivlashtirish siyosati natijasida ko'plab dehqon xo'jaliklari kolxoz va sovxozlarga birlashtirildi. Bu jarayon aholining ijtimoiy hayotini tubdan o'zgartirdi. Paxta yakkahokimligi natijasida boshqa ekin turlari qisqarib ketdi. Shu bilan birga, tumanda ayrim sanoat korxonalari, qayta ishlash zavodlari ham tashkil etildi.

2. Ta'lim va madaniyat



Mazkur davrda Koson tumanida maktablar, kutubxonalar, madaniyat uylari va kinoteatrlar faoliyat yurita boshladi. Ko‘plab yoshlar oliy ta‘lim muassasalarida tahsil oldi. Sovet mafkurasi ta‘sirida madaniyat va san‘atning rivojlanishi, asosan, kommunistik g‘oyalarni targ‘ib qilishga yo‘naltirildi.

3. Siyosiy jarayonlar va ijtimoiy hayot

1930–1950-yillarda siyosiy qatag‘onlar natijasida Koson tumanidan ham ko‘plab ziyolilar, diniy ulamolar va oddiy dehqonlar jabrlangan. Sovet davrida aholi o‘z fikrini erkin ifoda etish imkoniyatidan mahrum bo‘ldi. Shu bilan birga, kollektiv mehnat mafkurasi targ‘ib qilinib, mehnat qahramonlari obro‘cini oshirishga alohida e‘tibor berildi.

4. Ekologik muammolar

Paxta yetishtirish hajmining keskin oshirilishi suv resurslarining noto‘g‘ri taqsimlanishiga olib keldi. Bu jarayon ekologik muammolar, xususan, yerlarning sho‘rlanishi va suv tanqisligi muammosini keltirib chiqardi.

NATIJA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, 1926–1991-yillar oralig‘ida Koson tumani tarixida ijobiy va salbiy jihatlar birgalikda mavjud bo‘lgan. Bir tomondan, ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanishi, ta‘lim va madaniyat tizimining shakllanishi, sanoat va qishloq xo‘jaligidagi o‘zgarishlar tumanning taraqqiyotiga hissa qo‘shdi. Ikkinchi tomondan, majburiy mehnat, siyosiy ta‘qiblar, paxta yakkahokimligi va ekologik muammolar bu davrning og‘riqli nuqtalari sifatida tarixda qolgan.

XULOSA

Koson tumani tarixi O‘zbekistonning umumiy tarixida alohida o‘rin tutadi. 1926–1991-yillarda tumanning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, siyosiy jarayonlari, madaniyat va ta‘lim sohasidagi o‘zgarishlar murakkab va ziddiyatli bo‘ldi. Mustaqillik davrida bu tarixiy jarayonlarga yangicha yondashuv bilan baho berish, ijobiy va salbiy tajribalarni chuqur o‘rganish bugungi islohotlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, Koson tumani tarixini chuqur tadqiq etish nafaqat o‘tmishni bilish, balki kelajak taraqqiyotini to‘g‘ri yo‘naltirish uchun ham zarurdir.



Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi hujjatlari.
2. "Qashqadaryo viloyati tarixi" – Toshkent: Fan nashriyoti, 2005.
3. Karimov I.A. "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q". – Toshkent: Sharq, 1998.
4. Ziyoyev H.Z. "O'zbekiston tarixi bo'yicha tadqiqotlar". – Toshkent: Universitet, 2002.
5. "Qashqadaryo viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari" – Statistik to'plam. – Toshkent, 1980–1990.
6. Rahimov B. "Sovet davrida O'zbekiston qishloq xo'jaligi". – Toshkent, 2010.
7. Davriy matbuot materiallari ("Qashqadaryo" gazetasi arxivi, 1930–1990-yillar).



GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING





ICHKI ISHLAR ORGANLARINI XALQCHIL PROFESSIONAL TUZILMAGA AYLANTIRISHDA INSON HUQUQLARINI TA'MINLASH MASALALARI.

SUBANOV Olimjon Suyarkul o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi
Malaka oshirish instituti Yuridik fanlar kafedrası
katta o'qituvchisi, dotsent (+99893) 551-71-30)

Annotasiya. Mazkur maqolada Ichki ishlar organlarini xalqchil professional tuzilmaga aylantirishda inson huquqlarini ta'minlash masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: inson huquq va erkinliklari, huquqiy-demokratik davlat, xizmat intizomi kodeksi, ye-nomzod, psixofiziologik, ichki ishlar vazirligi.

ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ПРИ ТРАНСФОРМАЦИИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В НАРОДНУЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ СТРУКТУРУ.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы обеспечения прав человека при трансформации органов внутренних дел в профессиональную, ориентированную на человека структуру.

Ключевые слова: права и свободы человека, правовое и демократическое государство, кодекс служебной дисциплины, кандидат, психофизиологический, МВД.

ISSUES OF ENSURING HUMAN RIGHTS DURING THE TRANSFORMATION OF INTERNAL AFFAIRS BODIES INTO A PEOPLE'S PROFESSIONAL STRUCTURE.





Annotation. The article examines the issues of ensuring human rights during the transformation of internal affairs agencies into a professional, people-oriented structure.

Key words: human rights and freedoms, legal and democratic state, safe city, safe area, safe street, constitution.

O'tgan qisqa davr mobaynida ichki ishlar organlari tizimini takomillashtirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Ayniqsa, ichki ishlar organlarining mahallalarda jamoat tartibini saqlash, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash, huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish uchun tashkil etilgan quyi bo'g'inini rivojlantirish va mustahkamlash bo'yicha salmoqli ishlar qilindi.

Shu o'rinda davlat mexanizmining asosiy bo'g'inlaridan biri bo'lgan Ichki ishlar organlarining davlat boshqaruvi va fuqarolar xavfsizligini ta'minlovchi organ sifatidagi o'rni va roli, fuqarolarimiz huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishidir[1].

Bugungi kunda ichki ishlar organlari davlat tomonidan joriy etilgan qoidalarga talab darajasida amal qilinishi, shuningdek jamiyatning mavjud Taraqqiyot strategiyasini himoya qilishda muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, ichki ishlar organlari faoliyatining muhimligi huquqiy davlatni shakllantirish, O'zbekiston Respublikasida huquq-tartibotni mustahkamlash, jinoyatchilikka qarshi kurashni kuchaytirish zarurati, korrupsiya va uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha qat'iy tadbirlar ko'rish munosabati bilan oshib bormoqda[2]. O'zbekistonda oliy qadriyat deb tan olingan inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari ta'minlanishini yanada mustahkam kafolatlash maqsadida, *birinchidan*, mamlakatda tinchlik va osoyishtalikni, jamoat tartibi va fuqarolar xavfsizligini, barqaror taraqqiyotni, *ikkinchidan*, ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari, faoliyatining yo'nalishlari va prinsiplari hamda huquqiy maqomini aniq belgilashni, *uchinchidan*, ularning faoliyatini yanada demokratlashtirish, ochiqligi va shaffofligini, *to'rtinchidan*, tizimga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va sohada boshqaruvni yanada modernizatsiyalashni, *beshtinchidan*, ularning davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan samarali hamkorligini ta'minlash maqsadida 2016-yil 16-sentabrda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning siyosiy irodasi mahsuli hamda qat'iyati bois, O'zbekiston Respublikasining "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonuni qabul





qilinganini alohida qayd yetish joiz. Unga qadar Ichki ishlar organlari tarqoq normativ huquqiy hujjatlar asosida faoliyat olib borganligi ham ayni haqiqat[3]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-60-son Farmoni ijrosini ta‘minlash, shuningdek, ichki ishlar organlarini aholining ishonchli himoyachisi sifatida xalqchil professional tuzilmaga aylantirish, ularning fuqarolar, jamoat tashkilotlari hamda keng jamoatchilik bilan yaqin hamkorlikda, o‘zaro ishonch va hamjihatlik ruhida ishlashini ta‘minlash, mahallalar, aholi turar joylari va butun yurtimizda qonun ustuvorligi, tinchlik-osoyishtalikni yanada mustahkamlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 20-yanvar kuni PQ-10-son Qarorida asosiy maqsadlarga yo‘naltirilgan Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy madaniyat va xizmat intizomi kodeksi tasdiqlandi[5]. «Ichki ishlar organlarini xalqchil professional tuzilmaga aylantirish va aholi bilan yanada yaqin hamkorlikda ishlashga yo‘naltirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi Prezident qarori mamlakatimizda tinchlik-osoyishtalikni ta‘minlash, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish, eng asosiysi, bugungi islohotlar bosh maqsadi bo‘lgan — inson qadrini qaror toptirish masalasiga ustuvor ahamiyat qaratilayotganini yana bir amaliy tasdig‘i bo‘ldi.

Aslida, ushbu hujjat ichki ishlar organlarida kadrlar sohasida olib borilayotgan islohotlarning mantiqiy davomi bo‘ldi. Chunki, birgina qaror bilan tasdiqlangan «Ichki ishlar organlarining kasbiy madaniyat va xizmat intizomi kodeksi»ni qabul qilish tashabbusi bundan bir yil oldin davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan edi.

Umuman, davlatimiz rahbari imzolagan hujjat shaxsiy tarkib o‘rtasida nafaqat «temir intizom»ni ta‘minlash, balki sohadagi islohotlarni yangi bosqichga olib chiqish uchun zamin yaratishga xizmat qilishi bilan ham ahamiyatli hisoblanadi.

Zotan, qaror bilan ichki ishlar organlari xizmatiga nomzodlarni qabul qilish, kadrlarni tayyorlash, ularni o‘qitish, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, ta‘lim sifatini ko‘tarish, ilmiy hamda psixologik faoliyatni rivojlantirish, jangovar va jismoniy tayyorgarlik darajasini yuksaltirish hamda xizmat o‘tash masalalarida va albatta, sohani raqamlashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli vazifalar belgilandi.





Yangicha ish yurishga yaratilgan asos

Xususan, shu paytga qadar faoliyatimizda faqat «Ichki ishlar organlarining intizom ustavi»ga amal qilib kelingan. Davlatimiz rahbari imzolagan hujjat bilan esa «Ichki ishlar organlarining kasbiy madaniyat va xizmat intizomi kodeksi» qabul qilindi.

Yuqorida aytganim ustavning asosiy predmeti xodimlarni rag‘batlantirish va intizomiy jazolash faoliyatini tartibga solishdan iborat bo‘lgan. Yangi qabul qilingan Kodeks xodimlarni ma’naviyatli, sadoqatli, xalqparvar etib tarbiyalash, ularda halollik, yuqori mas’uliyat hamda odob-axloq normalariga so‘zsiz rioya etish hissini shakllantirish, shu bilan birga nojo‘ya harakatlar va korrupsion holatlarning oldini olishga qaratilgan.

Shuningdek, xodimlarning xizmatdan tashqari vaqtdagi odobi, rahbar va xodimning o‘zaro munosabati, boshliqning majburiyatini ham o‘z ichiga olgan.

Asosiysi, kodeksda belgilangan qoidalarga amal qilishning qat’iy talablari va shartlari ham belgilandi. Bundan buyon har bir xodim, u rahbar bo‘ladimi yoki oddiy xodim xizmat faoliyati samaradorligi va xizmat intizomini baholashda kodeks talablarini bilishi va unga amal qilishi asosiy mezon hisoblanadi.

Kodeksdagi qoida va talablarga amal qilmaslik yoki ularni qo‘pol ravishda buzish esa xodimni ichki ishlar organlaridan xizmatdan bo‘shatishgacha bo‘lgan intizomiy jazo chorasini qo‘llash uchun asos bo‘ladi. Shuningdek, barcha darajadagi rahbarlar kodeks talablarining bajarilishiga qaratilgan ma’naviy-ma’rifiy va tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish bo‘yicha shaxsan javobgar ekanligi ko‘rsatib o‘tildi.

Nomzodlarni saralash zamonaviylashadi

Aytish mumkinki, kadrlarni xizmatga qabul qilish soha taqdirini belgilovchi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ochig‘ini aytish kerak, ichki ishlar organlari xizmatiga qabul qilish tizimi samaradorlik jihatidan ancha eskirgan, salohiyatli nomzodlarni saralab olish imkoniyatini bermayotgan edi. Qayd qilingan hujjat bilan ushbu masala ham qayta ko‘rib chiqilib, xizmatga qabul qilishning mutlaqo yangi, takomillashgan zamonaviy mexanizmi yaratildi.

Yangi tartibga ko‘ra, tanlovlar ikki bosqichga, ya’ni saralash va o‘rganish bosqichiga ajratildi. Endi «Ye-nomzod» yopiq axborot tizimini yaratish orqali xizmatga qabul qilish jarayonlari to‘liq raqamlashtiriladi. Inson omili aralashuvi yuqori bo‘lgan suhbat tizimi o‘rniga Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Bilim va





malakalarni baholash agentligi tomonidan test sinovlarini qabul qilish va psixofiziologik (poligraf) tekshiruvdan o'tkazish tadbirlari amalga oshiriladi.

Aqliy sinovlar jismoniy darajani baholashdan oldin qabul qilinadi va testlarni faqat yaxshi va a'lo bahoga topshirganlar keyingi bosqichga qo'yiladi. Nomzodlarni tibbiy ko'rikdan o'tkazish va shaxsiy yig'ma jildlarni shakllantirish saralash bosqichidan o'tgandan so'ng amalga oshiriladi. Shuningdek, hujjat rasmiylashtirish jarayonlari byurokratik to'siqlarni bartaraf etish nuqtai nazaridan soddalashtiriladi.

Ta'kidlash o'rinliki, shu paytgacha yangi qabul qilingan xodim hech qanday tayyorgarliksiz to'g'ridan-to'g'ri xizmatga chiqarilib, vazifalar yuklatilgan. Bu tartib va sinov uch oy, ya'ni qisqa muddat ekanligi yosh xodimlarni xizmat vazifasini lozim darajada bajara olmasligiga, xatolarga yo'l qo'yishiga sabab bo'layotgan edi. Yangi tartib bo'yicha xizmatga endi faqat salohiyatli nomzodlar tanlab olinadi hamda boshlang'ich kasbiy bilim va ko'nikmalarni egallaganidan so'ng xizmat qilish uchun ruxsat beriladi.

Shu kunga qadar amalda bo'lgan xizmatga qabul qilingan yosh xodimlarni boshlang'ich kasbiy tayyorgarlikdan o'tkazmasdan to'g'ridan-to'g'ri xizmatga qo'yish amaliyotiga barham berilib, dastlabki sinov muddati esa bir yilgacha uzaytirildi.

Ustoz-shogird an'analari

Endilikda II Oda "murabbiylik instituti"ni samarali amalga oshirishni tashkil etish, murabbiylar va yosh xodimlar faoliyatini monitoring qilish, baholash hamda uslubiy ta'minlash ishlari yo'lga qo'yiladi.

Umuman, murabbiylik faoliyatini tashkil etish jarayonini tanqidiy o'rganish hamda mazkur yo'nalishni zamon va amaliyot talablarini inobatga olgan holda tubdan takomillashtirish choralarini belgilash ko'zda tutilmoqda.

Aslida bu borada ham dastlabki aniq choralar belgilangan. Misol uchun, yosh xodimlarga yoki bitiruvchilarga biriktirilgan murabbiylarga lavozim maoshining 20 foizi miqdorida har oylik ustama haq to'lanadi. Yosh kadrlarga biriktirilgan murabbiylar faoliyatini o'rganish orqali ularning kasbiy o'sishlari uzluksiz monitoring qilinishi tashkil etiladi.

Bu tajribali xodimlarga katta imtiyozlar yaratiladi, degani emas. Chunki xodimlar dastlabki sinov muddati davrida kodeks qoidalari va talablarini buzgan hollarda ularga biriktirilgan murabbiylar ayblilik darajasidan kelib chiqib, egallab turgan lavozimidan





ozod etishgacha bo'lgan intizomiy jazoga tortiladi. Demak, shu tariqa murabbiylar mas'uliyati ham keskin oshiriladi.

Xodim har jihatdan tayyor turadi

Qaror bilan kasbiy tayyorgarlik hamda idoraviy ta'lim sohasiga ham qator yangiliklar kiralmogda. Zotan, bu borada ham tegishli chora-tadbirlar belgilandi.

Xususan, IIV Akademiyasida ichki ishlar organlari ta'lim muassasalarining pedagog kadrlarini qayta tayyorlash tizimi yo'lga qo'yilishi, amaliyotdagi kuchli xodimlarni pedagog sifatida tayyorlash hamda pedagoglarning mutaxassisliklariga sohaning o'ziga xos xususiyatlarini integratsiya qilish imkoniyatini yaratadi.

Qarorda shuningdek, ma'naviy-ma'rifiy ishlar va kadrlar bilan ta'minlash departamentiga shaxsiy tarkibning jismoniy, jangovar va psixologik tayyorgarligini yanada yaxshilashga qaratilgan bir qator muhim vazifalar qo'yildi. Jumladan, ichki ishlar organlarida jismoniy va jangovar tayyorgarlikni tashkil etish konsepsiyasini ishlab chiqish, malaka toifasini berish tartibi va mezonlarini tanqidiy qayta ko'rib chiqish orqali ularni zamon talablariga mos ravishda malakalash va malakasiga ko'ra, haq to'lash tartibini takomillashtirish ko'zda tutilgan.

Shuningdek, barcha darajadagi ichki ishlar organlarining jangovar shaylik va jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirishni nazarda tutib, sportning yakka kurash turlari (qo'l jangi, sambo va kurash) bo'yicha hududiy terma jamoalar va sport seksiyalarini tashkil etish, psixologik xizmat ko'rsatish bo'yicha yangi tizimni joriy etish, uning moddiy-texnik bazasini rivojlantirish, mutaxassislarni xorijiy ilmiy va ta'lim muassasalarida qayta tayyorlash va malakasini oshirishni nazarda tutuvchi choralarni belgilash vazifasi qo'yilgan.

Jamoatchilik nazorati bo'ladi

Qarorning muhim jihatlaridan yana biri shuki, endi ichki ishlar organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tizimini yaratiladi.

Shu maqsadda, Ichki ishlar vazirligi va uning hududiy bo'linmalarida jamoatchilik asosida faoliyat yurituvchi soha olimlari, faxriylari va jurnalistlardan iborat maslahat-kengash organi, ya'ni jamoatchilik kengashlari tuziladi.

Qaror bilan kengashlarning ham vazifalari aniq belgilab berildi. Umuman, qaror bilan tanishib chiqqan har qanday odam Prezidentimiz boshchiligida xalq manfaatlarini ko'zlab ichki ishlar organlarida olib borilayotgan islohotlar bundan keyin ham to'xtab





qolmasligini anglashi tayin. Chunki, qarorda belgilangan vazifalar buni yaqqol isbotlab turibdi.

Aslida qarorda belgilangan vazifalar va chora-tadbirlarni birgina maqola bilan ochib berish mushkul masala. Shunga qaramay aytish mumkinki, davlatimiz rahbari imzolagan hujjat ichki ishlar organlari xodimlarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini yuksalishiga, tartib-intizom va qonuniylik mustahkamlanishiga, xodimlarda bilim va professionalizm hamda mas'uliyat ortishiga xizmat qiladi. Va pirovardida aholining tizimdan chin dildan roziligiga erishimiz garovi bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga va xalqqa Murojaatnomasi // 2022-yil 20-dekabr. Manba: www.president.uz/uz/liss/view/.
2. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. –T., 2017. –No 15. –243-modda.
3. Odamlarning bunyodkorona mehnatini qadrlab, ularga munosib turmush sharoiti yaratish —yeng muhim vazifamizdir // Xalq so'zi. –2017. –18 noyab.
4. Mirziyoev Sh.M. Konstitutsiya –erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir.// O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2017-yil 7-dekabrida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi so'zlagan ma'ruzasi. –T., 2018. –B. 20; Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. –T., 2018. –B. 42.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 20-yanvardagi PQ-10-son qarrori.–T., 2023. <https://lex.uz/docs>.



XALQ OG‘ZAKI IJODI VA YOZMA ADABIYOT O‘RTASIDAGI TA'SIR

Sa'dullayeva Zerda Maxmudjon qizi
Urganch Ranch texnologiya universiteti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda xalq og‘zaki ijodi (ertaklar, dostonlar, matallar, qo‘shiqlar) va yozma adabiyot o‘rtasidagi dinamik aloqalar, ta’sirlashuv jarayonlari hamda badiiy merosning uzluksizligi o‘rganiladi. Xalq og‘zaki ijodining yozma adabiyot shakllanishiga bo‘lgan ta’siri, shuningdek, professional adiblar asarlarida folklor elementlarining qayta ishlanishi masalalari tahlil qilinadi. Folklor va yozma adabiyotning genezisi: Og‘zaki an‘analarning yozma adabiyotga moslashuvi masalan, "Alpomish" dostonining yozma varianti.

Kalit so‘zlar: an‘anaviylik, variantlik, ommaviylik, anonimlik, sinkretizm, og‘zaki yaratilish, og‘zaki, yozma transmissiya, professionalizatsiya, maqollar, zarbulmasallar, rivoyatlar, qadimiy yodgorliklar

Аннотация: Данное исследование посвящено анализу русского языка как важнейшего элемента мировой культуры и коммуникации. Рассматриваются его лингвистические особенности, историческая эволюция, а также роль в современных политических, образовательных и цифровых процессах. Особое внимание уделяется положению русского языка в постсоветском пространстве и его взаимодействию с другими языками например, с узбекским в контексте языковой политики Узбекистана.

Ключевые слова: традиционализм, вариант, популярный, анонимность, синкретизм, устное творчество, устная, письменная передача, профессионализация, пословицы, идиомы, легенды, древние памятники.

Abstract: This study examines the dynamic relationships between oral folk art (fairy tales, epics, proverbs, songs) and written literature, the processes of influence, and the continuity of artistic heritage. The influence of oral folk art on the formation of written literature, as well as the issues of the processing of folklore elements in the works of professional writers, are analyzed. The genesis of folklore and written



literature: The adaptation of oral traditions to written literature, for example, the written version of the epic "Alpomish".

Keywords: traditionalism, variant, popular, anonymity, syncretism, oral creation, oral, written transmission, professionalization, proverbs, idioms, legends, ancient monuments.

Xalq og‘zaki ijodi va yozma adabiyot – bu ikki turkum adabiy merosning uzviy bog‘liqligi va o‘zaro ta’siri har bir milliy madaniyatning rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Xalq og‘zaki ijodi, asrlar davomida og‘zaki ravishda yetkazib kelinadigan ertaklar, dostonlar, qo‘shiqlar, maqollar, topishmoqlar kabi janrlar orqali xalqning donishmandligi, hayot falsafasi va badiiy qobiliyatini aks ettiradi. Yozma adabiyot esa, bu an‘analarni yanada takomillashtirib, badiiy jihatdan boyitadi va yangi talqinlar bilan boyitadi. Tarixiy jihatdan, ko‘pgina yozma adabiyot namunalari xalq og‘zaki ijodidan ilhomlanib yaratilgan. Masalan, Alisher Navoiy, Fuzuliy, Bedil kabi buyuk shoirlar asarlarida xalqona obrazlar, hikmatlar va folklor unsurlari keng o‘rin olgan. Shu bilan birga, yozma adabiyot xalq og‘zaki ijodiga ham ta’sir ko‘rsatib, yangi janrlar, mavzular va badiiy usullarni kiritadi. Universal va milliy xususiyatlar tahlili: Xalq og‘zaki ijodi va yozma adabiyotdagi umuminsoniy va milliy jihatlarni aniqlash. Xalq og‘zaki asarlarining yozma adabiyotga tarjima qilinishidagi o‘zgarishlarni o‘rganish. Qadimgi manbalarni o‘rganish va ularni zamonaviy adabiyot bilan solishtirish: Yozma manbalar tahlili: Qadimgi yozma manbalardagi folklor elementlarini aniqlash. Sarmishsoy, Zarausoy kabi qoyatoshlardagi tasvirlarni adabiyotdagi obrazlar bilan solishtirish. Tarixchi va yozuvchilarning asarlarida saqlanib qolgan xalq ijodi namunalarini o‘rganish. Xalq Og‘zaki Ijodi va yozma adabiyot o‘rtasidagi ta’sir.

Xalq og‘zaki ijodi (folklor) va yozma adabiyot o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir uzluksiz va dinamik jarayon bo‘lib, ikkala soha ham bir-birini boyitib, madaniy merosning rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Folklor va Adabiyotning o‘zaro bog‘liqligi Xalq og‘zaki ijodi yozma adabiyot uchun asos bo‘lib xizmat qilgan. Qadimgi miflar, afsonalar, ertaklar, dostonlar kabi folklor namunalari yozma adabiyotning shakllanishida muhim rol o‘ynagan. Masalan, “Alpomish” dostoni kabi epik asarlar avval og‘zaki tarzda yaratilgan, keyinchalik yozma shaklda qayd etilgan. Shu bilan birga, yozma adabiyot folklor elementlarini o‘zlashtirib, ularga yangicha talqin bergan. An‘anaviylik va Yangilanish Folklor an‘anaviy jihatlari bilan saqlanib qolgan





bo'lsa-da, yozma adabiyot uni yangi badiiy uslublar, janrlar va g'oyalar bilan boyitadi. Misol uchun, Navoiyning "Layli va Majnun" dostonida folklor motivlari ishlatilgan, ammo u yozma adabiyotning badiiy uslubida ifodalangan. Ijodiy jarayonlarning Jamoaviy ijod, anonimlik, og'zaki tarqalish, variantlilik. Mualliflik huquqi, yozma shaklda saqlanish, badiiy tahlil va tanqidga uchraydi. Professional adabiyot folklor syujetlarini qayta ishlab, ularni yangi talqinlar bilan boyitadi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanida xalq og'zaki hikoyalarining unsurlari mavjud. Zamonaviy Adabiyotda Folklorning Ahamiyati: Hozirgi zamon adabiyotida folklor elementlari (masalalar, maqollar, tarixiy rivoyatlar) keng qo'llaniladi. Bu xalq an'alarini yangi avlodga yetkazish va milliy madaniyatni saqlashda muhim rol o'ynaydi.

Xalq og'zaki ijodi (folklor) va yozma adabiyot o'rtasidagi o'zaro ta'sir nafaqat madaniy merosning taraqqiyotida, balki milliy adabiyotning shakllanishida ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu ikki soha bir-birini boyitib, yangi badiiy ifoda usullarini yaratadi. Folklor – Yozma Adabiyotning Asosiy manbai Folklor yozma adabiyot uchun badiiy materiallar, syujetlar va obrazlar manbai bo'lib kelgan. Qadimgi dostonlar ("Alpomish", "Gorogli"), ertaklar, afsonalar va maqollar yozma adabiyotga boy mazmun va shakl bergan. Masalan, Alisher Navoiyning "Xamsa" asarlarida ko'plab folklorik unsurlar (afsonaviy qahramonlar, sehrli elementlar) ishlatilgan. Yozma adabiyot folklorning anonimligini buzadi, chunki mualliflik huquqi paydo bo'ladi. Yozma Adabiyotning folklorga ta'siri Professional adabiyot folklor syujetlarini qayta ishlab, ularga yangicha talqin beradi. Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" asarida xalq og'zaki rivoyatlari, maqollar va tarixiy folklor elementlari keng qo'llanilgan. Zamonaviy adabiyotda folklor unsurlari (masalan, afsonalar, sehrli realizm) qanday yangicha talqin qilinmoqda. Folklor va Adabiyotning Ijtimoiy-madaniy ahamiyati Folklor xalqning jamoaviy ongini aks ettirsa, yozma adabiyot shaxsiy ijod mahsuli hisoblanadi. Biroq, ikkalasi ham milliy kimlikni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy adabiyotda Folklorning yangi talqinlari Hozirgi zamon adabiyotida folklor elementlari (masalan, xalq ertaklarining postmodern talqini, fantastika janrida afsonalardan foydalanish) keng tarqalgan.

Xalq og'zaki ijodi (folklor) va yozma adabiyot o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganish natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelish mumkin-ki. Folklor - yozma





adabiyotning asosiy manbai Xalq ogʻzaki ijodi dostonlar, ertaklar, afsonalar, maqollar kabi janrlari yozma adabiyotning shakllanishida asosiy rol oʻynagan. Navoiy, Fuzuliy, Bedil kabi klassiklar asarlarida folklor unsurlarining keng qoʻllanilishi bu oʻzaro bogʻliqlikning yorqin namunasidir. Agar folklor yozma adabiyot uchun manba boʻlsa, yozma adabiyot ham folklor materiallarini badiiy jihatdan boyitib, ularga yangicha talqin beradi. Bu jarayon folklor va adabiyotning uzviy rivojlanishini ta'minlaydi. Zamonaviy adabiyotda folklor elementlarining qayta talqini (masalan, postmodern romanlarda ertak motivlarining qoʻllanilishi) milliy madaniyatning yangi sharoitda saqlanishi va rivojlanishining muhim omilidir. Yozma adabiyot folklor namunalarini

t

i

z

i 1. "Oʻzbek folklori va yozma adabiyot oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir" (Oʻzbekiston Fanlar Akademiyasi nashrlari)

l 2. "Dostonlar va zamonaviy roman: anʼana va innovatsiya" (Adabiyotshunoslik jurnallarida chop etilgan maqolalar)

3. **Mikhail Bakhtin** – "*Dialoglik printsipi*" (xalq ogʻzaki ijodining badiiy asarlarga taʼsiri)

4. **Northrop Frye** – "*Arxetip va mif*" (folklor va adabiyotdagi umumiy obrazlar)

5. **James Frazer** – "*Oltin shox*" (xalq afsonalari va adabiyotdagi mifologik motivlar)

b

,

u

l

a

r

n

i

k

e

y

i

n

g



TALABALARNING ADABIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Atanazarova Maftuna Otabek qizi
Urganch Ranch universiteti talabasi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada talabalarning adabiy qobiliyatini rivojlantirish masalasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Adabiy qobiliyat shaxsning badiiy tafakkurini, estetik didini hamda ijodiy faoliyatini shakllantirishda muhim omil sifatida qaraladi. Tadqiqotda talabalarda adabiy-estetik dunyoqarashni kengaytirish, badiiy matnlarni idrok etish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishning metodik asoslari yoritiladi.

KALIT SO'ZLAR: adabiy qobiliyat, talaba, ilmiy asos, adabiy tahlil, badiiy matn, pedagogic texnologiya, fanlararo integratsiya, metodologiya.

ANNOTATION: This article analyzes the issue of developing students' literary abilities from a scientific and theoretical perspective. Literary abilities are considered an important factor in the formation of a person's artistic thinking, aesthetic taste and creative activity. The study highlights the methodological foundations of expanding students' literary and aesthetic outlook, developing skills in perceiving and analyzing literary texts.

KEY WORDS: literary ability, student, scientific basis, literary analysis, literary text, pedagogical technology, interdisciplinary integration, methodology.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматривается проблема развития литературных способностей учащихся с научно-теоретической точки зрения. Литературные способности рассматриваются как важный фактор формирования художественного мышления, эстетического вкуса и творческой активности личности. В исследовании рассматриваются методические основы расширения литературно-эстетического кругозора учащихся, формирования умений восприятия и анализа художественных текстов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: литературная способность, ученик, научная основа, литературный анализ, художественный текст, педагогическая технология,



Z
a O
m A
d
h **METADOLOGIYA**
b T

k
i

Tadqiqot namunasi va ishtirokchilari: Tadqiqotga 2 ta oliy ta'lim muassasasining 1-2 kurs talabalari (jami n=150) jalb qilingan. Talabalar tajriba (n=75) va nazorat (n=75) guruhlariga tasodifiy usulda ajratilgan. Ishtirokchilarning yoshi 18-22 oraliq'ida, ularning 60% ayollar, 40% erkaklardan iborat.

Tadqiqot usullari va vositalari:

Pedagogik eksperiment - Yangi metodikaning samaradorligini aniqlash uchun 6 oy davomida olib borilgan.

Test sinovlari - Adabiy tahlil qobiliyatini baholash uchun maxsus testlar ishlab chiqilgan (Cronbach alpha = 0.84).

So'rovnomalar - 5 ballik Likert shkalasida talabalarning motivatsiyasi va qiziqishini o'lchash.

Kuzatuv - 40 ta dars jarayoni tizimli ravishda kuzatilgan va protokollangan.

Intervyu - 25 ta talaba va 8 ta o'qituvchi bilan chuqur intervyular olib borilgan.

Hujjatlar tahlili - Talabalarning yozma ishlari va portfelli tahlil qilingan.

Ma'lumotlarni tahlil qilish metodlari:

Statistik tahlil - SPSS 26.0 dasturida T-test, ANOVA, korrelyatsiya tahlilari qo'llanilgan.

Kontent-tahlil - Sifatli ma'lumotlarning kodlanishi va kategoriyalash tirilishi amalga oshirilgan.

Diskurs-tahlil - Talabalarning nutqiy faoliyati va adabiy diskursga kirish darajasi tahlil qilingan.

Tadqiqotning etik jihatlari: Barcha ishtirokchilardan yozma roziliknomalar olingan, ma'lumotlar maxfiylik prinsipiga rioya qilingan.

h

h

h

h

h

h



Tadqiqotning ishonchliligi va yaroqliligi: Vositalarning ishonchliligi Cronbach alpha koeffitsienti (0.82-0.87) orqali tasdiqlangan. Ekspert baholash (5 nafar filologiya mutaxassisi) orqali yaroqlilikni ta'minlash.

Tadqiqotning cheklovlari: Natijalarning boshqa madaniy kontekstda qo'llash imkoniyati cheklangan, uzoq muddatli ta'sirni o'rganish talab qilinadi.

Ma'lumotlarni to'plash jarayoni: Ma'lumotlar 2023-yil sentyabr-fevral oylari oralig'ida 3 bosqichda to'plangan - eksperimentdan oldin, davomida va keyin.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari talabalarning adabiy qobiliyatini rivojlantirishda qo'llangan metodik yondashuvlar samaradorligini ko'rsatdi. O'tkazilgan diagnostika va tajriba-sinov ishlari asosida quyidagi ilmiy asoslangan natijalar aniqlandi:

Boshlang'ich diagnostika: Tadqiqotning birinchi bosqichida o'tkazilgan test va so'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarning 47 foizi adabiy bilim va qobiliyat darajasi past, 39 foizi o'rtacha, faqat 14 foizi yuqori darajada ekanligi aniqlandi.

Tajriba jarayonidagi rivojlanish: Tajriba-sinov mashg'ulotlari davomida talabalarga badiiy matnlarni tahlil qilish, ijodiy yozuv mashqlari, adabiy bahs-munozaralar va interaktiv metodlar qo'llanildi. Bu jarayon natijasida:

talabalar matnni tahlil qilish ko'nikmalari o'rtacha 32 foizdan 68 foizgacha oshdi;
badiiy tafakkur va estetik did darajasi sezilarli ravishda rivojlandi;
mustaqil ijodiy yozuv ishlarida fikrlarning obrazli va badiiy ifodalanishi 2,1 baravar ortdi.

Eksperimental va nazorat guruhlarini taqqoslash: Tajriba guruhidagi talabalar natijalarida adabiy qobiliyat rivojlanishi nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'ldi. Jumladan:

Tajriba guruhida yuqori darajadagi ijodkor talabalar ulushi 14 foizdan 42 foizga oshdi.

Nazorat guruhida esa bunday o'sish 14 foizdan 21 foizgacha cheklangan.

Talabalarning motivatsiyasi: Interaktiv metodlardan foydalanish talabalarning adabiy jarayonlarga qiziqishini oshirdi. So'rovnoma natijalariga ko'ra, talabalarning 73 foizi adabiyot faniga bo'lgan motivatsiyasi kuchayganini, 61 foizi esa ijodiy yozuv mashqlariga ko'proq ishtiyoq bildirganini qayd etdi.



Umumiy xulosaviy natija: Tadqiqot ko'rsatdiki, talabalarning adabiy qobiliyatini rivojlantirish jarayonida nazariy bilim bilan birga ijodiy-amaliy faoliyatni uyg'unlashtirish samaradorlikni ta'minlaydi. Interaktiv va innovatsion metodlar adabiy tafakkur, estetik did va mustaqil ijodkorlikni sezilarli darajada rivojlantiradi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarning adabiy qobiliyatini rivojlantirishda an'anaviy yondashuvlar yetarli darajada samarali emas, chunki ular ko'proq nazariy bilimlarni berishga yo'naltirilgan bo'lib, ijodiy faoliyatni keng qamrab olmaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, interaktiv metodlarni va kompetensiyaga asoslangan yondashuvni qo'llash esa talabalar adabiy tafakkurini rivojlantirishda ancha samarali ekanligi kuzatildi.

Birinchidan, **nazariy va amaliy mashg'ulotlarning uyg'unligi** talabalarda adabiy matnga estetik yondashuv, badiiy tahlil ko'nikmalari va ijodiy yozuv malakasini mustahkamladi. Talabalarning badiiy asarlardan olgan taassurotlari ularning yozma nutqi va ijodiy ifoda uslubiga bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Ikkinchidan, ****interaktiv metodlar** (klaster, "aqliy hujum", debatlar, rolli o'yinlar)**ni qo'llash natijasida talabalar o'z fikrlarini erkin bayon qilish, adabiy asarlarni turli nuqtayi nazardan talqin etish hamda mustaqil qaror chiqarishga o'rgandilar. Bu jarayon ularda tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvning shakllanishiga xizmat qildi.

Uchinchidan, o'tkazilgan **tajriba-sinov ishlari** shuni ko'rsatdiki, adabiy qobiliyatni rivojlantirishda integrativ yondashuv muhim o'rin tutadi. Xususan, adabiy mashg'ulotlarni tarix, falsafa, san'atshunoslik bilan bog'lash talabalarning adabiy-estetik dunyoqarashini kengaytirdi.

To'rtinchidan, **statistik tahlillar** orqali aniqlandi: tajriba guruhidagi talabalar nazorat guruhiga nisbatan badiiy tahlil qilish, ijodiy yozuv mashqlarini bajarish hamda obrazli tafakkur darajasida sezilarli o'sishga erishdilar. Bu esa qo'llangan metodlarning samaradorligini ilmiy asoslash imkonini berdi.

Ushbu tadqiqot natijalari xalqaro adabiyotshunoslik va pedagogika tadqiqotlarida qayd etilgan qarashlarni ham tasdiqlaydi. Jumladan, J. Deweyning faoliyatga asoslangan ta'lim konsepsiyasi va L.S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi"



nazariyasi adabiy qobiliyatni rivojlantirishda faol metodlardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Demak, talabalarning adabiy qobiliyatini samarali rivojlantirish uchun:

- ta'lim jarayonida interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanish,
- nazariy bilimlarni ijodiy amaliy mashqlar bilan uyg'unlashtirish,
- fanlararo integratsiyani keng joriy etish zarur.

Bu yondashuvlar natijasida talabalar nafaqat adabiy bilimlarni egallaydi, balki ijodiy tafakkur, estetik did va mustaqil adabiy qarashlarni shakllantiradi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalarning adabiy qobiliyatini rivojlantirish jarayoni ularning shaxsiy, intellektual va estetik kamolotida muhim ahamiyatga ega. Adabiy qobiliyat faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan emas, balki badiiy matn bilan amaliy ishlash, ijodiy yondashuvni rivojlantirish va mustaqil tafakkurni shakllantirish orqali yuksaladi.

Tadqiqot davomida qo'llanilgan metodlar — so'rovnoma, test, kuzatish va tajriba-sinov ishlari — talabalarda adabiy did, matnni tahlil qilish ko'nikmalari hamda ijodiy yozuv malakalarini rivojlantirishda samarali bo'ldi. Statistik tahlillar tajribaviy guruhda adabiy qobiliyat darajasining sezilarli o'sishini ko'rsatdi.

Shuningdek, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va interaktiv metodlarning qo'llanishi talabalarda ijodiy tafakkurni rag'batlantirish, adabiy-estetik qadriyatlarni anglash va ulardan amaliy foydalanish imkoniyatini kengaytiradi.

Umuman olganda, tadqiqot shuni ilmiy asosda isbotladiki, talabalarning adabiy qobiliyatini rivojlantirish tizimli, bosqichma-bosqich va metodologik jihatdan puxta tashkil etilgandagina samarali natija beradi. Bu esa oliy ta'lim jarayonida adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng tatbiq etish, ijodiy topshiriqlarni joriy qilish va nazariya-amaliyot integratsiyasini kuchaytirishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva, D. (2020). Talabalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish metodlari. Toshkent: Fan nashriyoti.





2. Karimov, N. (2018). O'zbek adabiyoti va estetik tafakkurni shakllantirishda pedagogik yondashuvlar. Oliy ta'lim muammolari jurnali, 3(2), 45–52.
3. To'xliiev, B., & Rasulov, A. (2019). Adabiy ta'lim metodikasi. Toshkent: Universitet nashriyoti.
4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
6. Hasanov, S. (2021). Talabalarning adabiy-estetik dunyoqarashini kengaytirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni. Pedagogika va psixologiya jurnali, 5(1), 112–118.

7

.

R
i
c
h
a
r
d
s

,

J
.

C
.
,

&

R
o
d
g
e
r



GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING



ERTAKLARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Atanazarova Maftuna Otabek qizi
Urganch Ranch universiteti talabasi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, xalq og‘zaki ijodi namunalaridan biri bo‘lgan ertaklar yosh avlodning ma‘naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Maqolada ertaklarning bola tafakkuri, tasavvuri va xulq-atvorini rivojlantirishdagi roli o‘rganilib, ular orqali insoniy fazilatlar mehnatsevarlik, halollik, mardlik, adolatparvarlik va mehr-oqibatni singdirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

KALIT SO‘ZLAR: xalq ertaklari, bolalar tarbiyasi, o‘zbek folklori, pedagogik texnologiyalar, axloqiy tarbiya, ma‘naviy qadriyatlar, hikoya terapiyasi, maktabgacha ta’lim.

ANNOTATION: This article analyzes the educational value of fairy tales from a scientific and theoretical perspective. The relevance of the study is that fairy tales, as one of the examples of folk oral creativity, play an important role in shaping the spiritual and moral outlook of the younger generation. The article studies the role of fairy tales in the development of children's thinking, imagination and behavior, and substantiates the possibilities of instilling human qualities such as diligence, honesty, courage, justice and kindness through them.

KEY WORDS: folk tales, child education, Uzbek folklore, pedagogical technologies, moral education, spiritual values, story therapy, preschool education.

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируется воспитательное значение сказок с научно-теоретической точки зрения. Актуальность исследования заключается в том, что сказки, как один из образцов народного устного творчества, играют важную роль в формировании духовно-нравственного мировоззрения подрастающего поколения. В статье рассматривается роль сказок в развитии мышления, воображения и поведения детей, обосновываются



возможности воспитания через них таких человеческих качеств, как трудолюбие, честность, мужество, справедливость и доброта.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: народные сказки, детское воспитание, узбекский фольклор, педагогические технологии, нравственное воспитание, духовные

ц
е
ё
н
б

а Zamonaviy ta'lim jarayonida ertaklarning ahamiyati, avvalo, ularning tarbiyaviy funksiyalarida namoyon bo'ladi. Chunki ertaklarda yaxshilik va yomonlikning kurashi, mehnatsevarlik, halollik, adolat, saxovat kabi ijobiy fazilatlarning targ'ib etilishi bolalarning axloqiy dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ertaklarda mavjud ramziy obrazlar va syujetlar bola tafakkurining rivojlanishi, tasavvurning kengayishi hamda hayotiy hodisalarga mustaqil munosabat bildirish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vosita sifatida qaraladi.

а Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, ertaklar yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish va ma'naviy kamolotiga ta'sir ko'rsatishda samarali pedagogik manba hisoblanadi. Shu sababli ertaklarning tarbiyaviy ahamiyatini ilmiy asosda tahlil qilish ularni ta'lim-tarbiya jarayonida samarali qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

а **METADOLOGIYA**

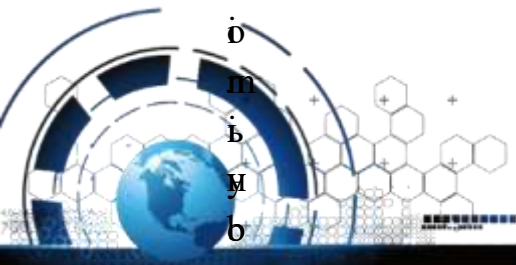
р Ushbu tadqiqotda ertaklarning tarbiyaviy ahamiyatini ilmiy asosda o'rganish uchun sifat va qisman miqdoriy tahlil usullaridan foydalanildi.

и Metodologiya quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

и **Tadqiqot yondashuvi.** Tadqiqotda asosiy yondashuv sifatida **pedagogik-nazariy tahlil** va **psixologik-pedagogik kuzatuv** metodlari qo'llanildi. Ertaklarning bolalar dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy moslashuviga ta'siri o'rganildi.

н **Manbalarni tanlash.** Tadqiqot obyekti sifatida o'zbek xalq ertaklari, yozma adabiy ertaklar hamda zamonaviy qayta ishlanayotgan variantlar tanlandi. Manbalar xalq og'zaki ijodi to'plamlari, maktab darsliklari, ilmiy maqolalar va metodik qo'llanmalardan olindi.

д
ё
и
й
н
б



Tadqiqot metodlari.

Kontent-tahlil – ertak matnlaridagi axloqiy g‘oya, ma’naviy qadriyat va ijtimoiy-didaktik elementlar tahlil qilindi;

Kuzatuv va suhbat metodi – boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ertak tinglatilib, ularning hissiy va axloqiy reaksiyalari kuzatildi;

Qiyosiy tahlil – xalq ertaklari bilan boshqa xalqlar ertaklari o‘rtasidagi tarbiyaviy jihatlar solishtirildi.

Tadqiqot ishtirokchilari. Tajriba sifatida 7–10 yoshdagi maktab o‘quvchilari tanlandi. Ularning ertaklarni qabul qilish jarayoni va undagi g‘oyalarni tushunish darajasi o‘rganildi.

Ma’lumotlarni qayta ishlash. Olingan ma’lumotlar sifat tahlili asosida umumlashtirilib, asosiy tarbiyaviy yo‘nalishlar – axloqiy-etik tarbiya, mehnatsevarlik, do‘stlik, vatanparvarlik va adolat kabi qadriyatlar bo‘yicha guruhlashtirildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalaridan ko‘rinadiki, ertaklarning bolalar tarbiyasidagi o‘rni beqiyos bo‘lib, ular shaxsning ma’naviy-axloqiy rivojlanishida muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ertaklar orqali yosh avlodda ezgulik va yovuzlikni farqlash, halollik, mehr-shafqat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi ijobiy fazilatlar shakllanadi. O‘rganilgan materiallar shuni ko‘rsatdiki, ertaklar bolaning tasavvuri va ijodiy tafakkurini kengaytirish bilan birga, ularni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalaydi.

Tahlillar shuni tasdiqladiki, ertak qahramonlari obrazlari orqali bola o‘z xulq-atvorini baholash va ijobiy fazilatlarini o‘zida shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shuningdek, ertaklarning ramziy mazmuni va xalq og‘zaki ijodi an‘analari o‘quvchilarda estetik didni rivojlantirishi hamda milliy o‘zlikni anglash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Olingan natijalar asosida aytish mumkinki, ertaklar nafaqat bolalarning ma’naviy kamoloti, balki ularning ijtimoiy hayotga tayyorlanishi va madaniy muhitga moslashuvida ham samarali tarbiyaviy vosita sifatida o‘zini namoyon etadi.

MUHOKAMA

O‘zbek xalq og‘zaki ijodining muhim turlaridan biri bo‘lgan ertaklar yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs qilib tarbiyalashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ertaklarda jamiyat tomonidan qadrlanadigan



axloqiy-me'yoriy tamoyillar, ezgulik va yovuzlikning qarama-qarshiligi, halollik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat, sabr-toqat kabi fazilatlar badiiy timsollar orqali yoritiladi. Bu jihat ertaklarni nafaqat estetik zavq manbai, balki ijtimoiy-tarbiyaviy vosita sifatida ham qadrlash imkonini beradi.

Ilmiy manbalar tahliliga ko'ra, ertaklarning asosiy tarbiyaviy xususiyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi: birinchidan, ular bolalarning tasavvurini kengaytiradi va ma'naviy dunyosini boyitadi; ikkinchidan, ertak qahramonlari orqali ijobiy va salbiy fazilatlarni solishtirish, to'g'ri xulosa chiqarish ko'nikmasini shakllantiradi; uchinchidan, ertaklar milliy o'zlikni anglash va ma'naviy merosga hurmat bilan qarashni mustahkamlaydi. Shu boisdan, pedagogik jarayonda ertaklardan foydalanish bolalarning nafaqat intellektual, balki axloqiy-ma'naviy kamoloti uchun ham samarali vosita sifatida e'tirof etiladi.

Shuningdek, olingan ilmiy natijalar xalq ertaklari va zamonaviy ertaklarning tarbiyaviy ta'sirida ma'lum farqlar mavjudligini ko'rsatadi. Xalq ertaklari asosan milliy qadriyatlar va an'anaviy urf-odatlarini mustahkamlashga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy ertaklar bolalarni global muammolar, ekologiya, texnika va ijtimoiy masalalar haqida o'ylashga undaydi. Bu esa ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati vaqt o'tishi bilan kengayib, yangi ma'no kasb etayotganini anglatadi.

XULOSA

O'tkazilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, ertaklar xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va ta'sirchan janrlaridan biri sifatida nafaqat estetik zavq uyg'otadi, balki bolalar ongini, axloqiy dunyoqarashini va ijtimoiy tajribasini shakllantirishda muhim tarbiyaviy vosita bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ertaklarda ezgulik va yovuzlik, mehnatsevarlik va dangasalik, rostgo'ylik va yolg'onchilik kabi ziddiyatlar orqali yosh avlodga hayotiy saboq berish mexanizmi aniq namoyon bo'ladi.

Shuningdek, ertaklar bolaning ijodiy tafakkuri, estetik didi va ijtimoiy-madaniy qadriyatlarga hurmatini rivojlantirishga ko'maklashadi. Shu boisdan, ertaklarning tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish va uni zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biridir. O'zbek xalq ertaklari milliy qadriyatlar, an'analar va axloqiy me'yorlarni o'zida mujassam etganligi sababli, ularni tizimli ravishda o'qitish va tarbiyaviy jarayonda qo'llash kelajak avlodning barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida muhim ahamiyat kasb etadi.





FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonova, G. (2019). O‘zbek xalq ertaklarining tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Karimov, A. (2020). “Ertaklarda milliy qadriyatlar va ularning tarbiyaviy funksiyasi”. O‘zbek tili va adabiyoti, №3, 45–52.
3. Qodirova, M. (2021). Bolalar adabiyotida xalq og‘zaki ijodining o‘rni. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Zunnunov, A. (2018). “O‘zbek xalq ertaklari – ma’naviy tarbiya manbai sifatida”. Ma’naviyat va ma’rifat jurnali, №6, 60–66.
5. Propp, V. (1968). Morphology of the Folktale. Austin: University of Texas Press.
6. Bettelheim, B. (1976). The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales. New York: Vintage Books.
7. Dundes, A. (1982). The Meaning of Folklore: The Analytical Essays of Alan Dundes. Logan: Utah State University Press.
8. Hasanov, O. (2022). “Ertaklarning psixologik va estetik ta’siri”. Pedagogika va





FIRIBGARLIK JINOYATINING JINOIY-HUQUQIY TAVSIFI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

SUBANOV Olimjon Suyarkul o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi
Malaka oshirish instituti Yuridik fanlar kafedrası
katta o'qituvchisi, dotsent (+99893) 551-71-30

Annotasiya. Maqolada firibgarlik jinoyatining huquqiy tavsifi, uning asosiy belgilari, shakllari va boshqa mulkiy jinoyatlardan farqlari yoritilgan. Firibgarlik — bu o'zganing mulkini aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish orqali egallashga qaratilgan jinoyat bo'lib, mulk egasining ixtiyoriy topshiruvi bilan amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: Firibgarlik, jinoyat kodeksi, aldash, ishonchni suiiste'mol qilish, mulk, huquqiy tavsif, jinoyat tarkibi, ob'ektiv tomon, subyektiv tomon, mulkiy zarar, talon-toroj, o'zlashtirish, o'g'rilik, tovlamachilik, kvalifikatsiya, sud amaliyoti, jinoyat subyekti, jazo, qasddan jinoyat, iqtisodiy jinoyatlar.

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ОСОБЕННОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ МОШЕННИЧЕСТВА.

Аннотация. В статье рассматриваются правовая характеристика преступления мошенничества, его основные признаки, виды и отличия от других имущественных преступлений. Мошенничество — это преступление, направленное на завладение чужим имуществом путём обмана или злоупотребления доверием, совершённое с добровольной передачей имущества собственником.

Ключевые слова: Мошенничество, Уголовный кодекс, обман, злоупотребление доверием, имущество, правовая характеристика, состав преступления, объективная сторона, субъективная сторона, имущественный ущерб, грабеж, хищение, кража, вымогательство, квалификация, судебная практика, субъект преступления, наказание, умышленное преступление,





CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTICS AND FEATURES OF THE CRIME OF FRAUD.

Annotation. The article examines the legal characteristics of the crime of fraud, its main features, types and differences from other property crimes. Fraud is a crime aimed at taking possession of someone else's property by deception or abuse of trust, committed with the voluntary transfer of property by the owner.

Key words: Fraud, Criminal Code, deception, abuse of trust, property, legal characteristics, elements of the crime, objective side, subjective side, property damage, robbery, embezzlement, theft, extortion, qualification, judicial practice, subject of the crime, punishment, intentional crime, economic crimes.

Firibgarlik jinoyatining jinoiy-huquqiy tavsifi. Firibgarlik o'zganing mulkini yoki mulkka bo'lgan huquqini aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish orqali haq to'lamay egallashda ifodalanib, buning natijasida mulk egasi yoki boshqa shaxs yoxud vakolatli hokimiyat organi mulkni yoki unga bo'lgan huquqni boshqa shaxsga beradi yoinki ushbu mulk yoki unga bo'lgan huquq boshqa shaxs tomonidan olib qo'yilishiga imkon beradi. [1].

Firibgarlik jinoyatining ob'ekti – o'zgalar mulki yoki mulkka bo'lgan huquqini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar.

Firibgarlik jinoyatining predmeti: 1) o'zganing mulki; 2) o'zganing mulkiga bo'lgan huquq hisoblanadi. O'zganing mulkiga bo'lgan huquq odatda turli xil hujjatlarda (masalan, mulkni tasarruf qilishga huquq beruvchi ishonchnoma va sh.k.) mustahkamlanadi.

Firibgarlik jinoyati ob'ektiv tomondan o'zganing mulkini qonunga xilof ravishda olish maqsadida qilingan aldov harakatlarida yoki shu maqsadda jabrlanuvchining ishonchini suiiste'mol qilgan holda mulkka bo'lgan huquqni qo'lga kiritishida namoyon bo'ladi. Jinoyat kodeksining 168-moddasi dispozitsiyasiga muvofiq firibgarlikda aldash deganda aybdor tomonidan bila turib haqiqatga to'g'ri kelmaydigan yolg'on ma'lumotlar xabar qilinishi yoki ish holati bo'yicha mulk egasi





yoki boshqa shaxsga ma'lum qilinishi lozim bo'lgan haqiqiy faktlarni yashirish yoxud mulk egasi yoki boshqa shaxsni yanglishtirishga qaratilgan qasddan sodir etilgan harakatlar tushuniladi.

Firibgarlikda yolg'on ma'lumotlarga jabrlanuvchini yanglishtirishga olib kelishi mumkin bo'lgan har qanday holatlar, jumladan, yuridik fakt va voqealar, mulkning sifati, narxi, aybdorning shaxsi, vakolati, niyati (masalan, aybdor shaxs o'zini mansabdor shaxs yoki huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimi sifatida ko'rsatishi) taalluqli bo'lishi mumkin.

Firibgarlikda jabrlanuvchini yanglishtirishga qaratilgan qasddan sodir etiladigan harakatlar jumlasiga, masalan, bitim yoki to'lov predmetini soxtalashtirish, qimor va tavakkalchilikka asoslangan boshqa o'yinlarni o'ynash chog'ida aldov usullarini qo'llash kabilar kiradi.

Ishonchni suiiste'mol qilish, firibgarlikning ikkinchi shaklini tashkil qiladi. Ishonchni suiiste'mol qilish deganda aybdor tomonidan mulk egasi yoki mulkni uchinchi shaxslarga berib yuborish to'g'risida qaror qabul qilishga vakolatli bo'lgan boshqa shaxslar bilan bo'lgan ishonchli munosabatlardan g'arazli maqsadlarda foydalanishi tushunilishi lozim. Ishonchga turli holatlar, masalan, aybdor shaxsning xizmat mavqei yoki uning jabrlanuvchi bilan shaxsiy yoki qarindosh-urug'lik munosabatlari sabab bo'lishi mumkin.

Ishonchni suiiste'mol qilish mustaqil usul sifatida sodir etilgan firibgarlikda faol aldov (haqiqatni buzib ko'rsatish) ham, faol bo'lmagan aldov (haqiqatni yashirish) ham mavjud bo'lmasdan, faqat o'zaro ishonchga asoslangan munosabatlarni suiiste'mol qilish holati mavjud bo'ladi.

O'zaro ishonch asosidagi munosabatlar natijasida mulk bir shaxsdan ikkinchi shaxsga o'tkazilishi, ya'ni unga berib qo'yilishi va hujjatsiz, shunchaki ishonib topshirilishi mumkin.

Jabrlanuvchining aybdorga nisbatan ishonchli munosabatining mazmuni, xususiyati, manbai, sabablari, muddati va boshqalar sodir etilgan qilmishning baholanishiga ta'sir qilmaydi. Ishonchni suiiste'mol qilish orqali sodir etilgan firibgarlik paytida jabrlanuvchi va aybdor xizmatdosh, tanish, xizmat ko'rsatish munosabati bilan o'zaro aloqada bo'lgan shaxs va boshqalar bo'lishi mumkin.

Firibgarlik jinoyatining zaruriy belgisi mulkdorning o'z mulkini yoki mulkka





bo'lgan huquqini ixtiyoriy ravishda aybdorga topshirishidir.

Mulkni egallashga qaratilgan firibgarlik mazkur mulk aybdor yoki boshqa shaxslarning g'ayriqonuniy egaligiga o'tgan va ular undan xohlagan tarzda foydalanish yoki tasarruf etish uchun real imkoniyatga ega bo'lgan paytdan tugallangan hisoblanadi.

Qonunga ko'ra, shaxs bankdagi pul mablag'larini ular uning bankdagi hisobvarag'iga kelib tushgan paytdan boshlab amalda tasarruf qilish imkoniga ega bo'lganligi tufayli, jinoyat bu mablag'lar ularni mablag' egasining hisobvarag'idan aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish yo'li bilan olgan shaxsning yoki boshqa shaxsning bankdagi hisob varag'iga o'tkazilgan paytdan e'tiboran tugallangan deb topilishi lozim.

O'zganing mulkiga bo'lgan huquqni egallashga qaratilgan firibgarlik aybdorda o'zganing mulkiga egalik qilish yoki uni tasarruf etish uchun yuridik jihatdan tasdiqlangan imkoniyat paydo bo'lgan paytdan (masalan, ko'chmas mulkka nisbatan mulk huquqi yoki qonunga muvofiq ro'yxatga olinishi shart bo'lgan boshqa mulkka nisbatan huquq – ro'yxatga olingan paytdan; shartnoma – tuzilgan vaqtdan; mulkka nisbatan shaxsning huquqi tan olingan sud qarori –kuchga kirgan kundan; vakolatli davlat organi aybdorda yoki boshqa shaxslarda mulkka nisbatan egalik qilish, foydalanish yoki tasarruf etish uchun asoslar mavjudligi to'g'risida qaror – qabul qilgan kundan) tugallangan hisoblanadi.

Sub'ektiv tomondan firibgarlik jinoyati to'g'ri qasd bilan sodir etiladi. Jinoyatning sub'ekti 16 yoshga to'lgan aqli raso jismoniy shaxsdir.

Firibgarlik jinoyatini kvalifikatsiya qilish qoidalari. Agar shaxs o'zganing mulkini yoki unga bo'lgan huquqni mazkur mulk yoki huquq unga berilishi sharti bilan bog'liq majburiyatlarni bajarmaslik niyatida olgan yoki egallagan bo'lsa, qilmish aybdorda o'zganing mulkini yoki unga bo'lgan huquqni qo'lga kiritishga nisbatan qasd faqat o'zganing mulki yoki unga bo'lgan huquq qo'lga kiritilgunga qadar paydo bo'lgan holdagina firibgarlik sifatida kvalifikatsiya qilinishi lozim.

Aybdorning soxta hujjat yoki kafolat xatlaridan foydalanishi, qarz mavjudligi yoki mulk garov ostidaligi to'g'risidagi ma'lumotni yashirishi, bitimda taraflardan biri sifatida ishtirok etish uchun soxta korxona (tashkilot) tuzishi, kredit mablag'laridan maqsadga zid foydalanishi yoxud ularni naqdlashtirishi kabilar o'zganing mulkini





talon-toraj qilishga qaratilgan qasd mavjudligidan guvohlik berishi mumkin. Mazkur holatlar sud shaxsning firibgarlik sodir etishda aybdorligi to'g'risida oldindan xulosaga kelishi uchun o'z o'zidan asos bo'lmaydi, shu tufayli shaxsning o'z majburiyatlarini bila turib bajarish niyati bo'lmaganligi har bir muayyan holda ishning barcha holatlaridan kelib chiqib aniqlanishi shart.

Taqdim etuvchiga beriladigan qimmatli qog'ozlarni, ya'ni ularni ushlab turgan har qanday shaxs ularda tasdiqlangan huquqni amalga oshirishi mumkin bo'lgan qimmatli qog'ozlar (obligatsiya, aksiya, taqdim etuvchiga beriladigan omonat daftarchasi yoki qonunga ko'ra, qimmatli qog'ozlar qatoriga kiritilgan boshqa hujjatlar)ni yashirin ravishda talon-toraj qilish firibgarlik tarkibini tashkil etmaydi. Qilmish bunday hollarda o'zganing mulkini o'g'irlash sifatida kvalifikatsiya qilinishi lozim.

O'zganing pul mablag'larini o'g'irlangan (qalbakilashtirilgan) kredit yoki hisob kartasidan foydalangan holda talon-toraj qilish, agar naqd pul mablag'lari bankomat vositasida olingan bo'lsa, o'zganing mulkini o'g'irlash sifatida baxolanishi lozim. Biroq bunday talon-toraj qilish shaxs kredit, savdo yoki servis tashkilotining vakolatli xodimini aldash yoki ishonchini suiiste'mol qilish orqali uni yanglishtirgan (masalan, savdo yoki servis markazida tovarlarga yoki xizmatlarga haq to'lash uchun bank kartasidan foydalangan holda shaxs xarid chiptasiga kartaning qonuniy egasi o'rniga imzo qo'ygan yoki uning nomiga qalbakilashtirilgan pasport taqdim etgan) holdagina firibgarlik sifatida kvalifikatsiya qilinishi lozim.

Shu bilan birga davlat tomonidan belgilangan ijtimoiy to'lov, nafaqa, boshqa pul to'lovlari (masalan, kompensatsiyalar, sug'urta to'lovlari)ni olish uchun asos bo'ladigan holatlar (oluvchining shaxsi, nogironligi, boqimandaligi, urush harakatlarida qatnashganligi, ishga joylashtirish imkoni yo'qligi, sug'urta hodisasi ro'y berganligi) mavjudligi to'g'risida tegishli hal qiluv qarori qabul qilishga vakolatli ijro hokimiyati, mahalliy o'zini o'zi boshqaruv organlari, muassasa yoki tashkilotlarga bila turib yolg'on ma'lumotlar taqdim etish yo'li bilan olishni ham firibgarlik sifatida kvalifikatsiya qilish lozim.

Ijtimoiy to'lov, nafaqa yoki boshqa pul to'lovlarini olish uchun qonuniy asoslar tugaganligi to'g'risida tegishli organlarga qasddan xabar bermay, ularni olishni davom ettirgan shaxsning harakatlari ham shu tariqa kvalifikatsiya qilinishi kerak.





Firibgarlik jinoyatidan aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish yo'li bilan mulkiy zarar yetkazish jinoyatini (JK 170-moddasi) farqlash lozim. So'nggi holda shaxs o'zganing mulkini bevosita olib qo'ymasdan va unga nisbatan huquqqa ega bo'lmasdan, qonunga (shartnomaga) ko'ra, mulkdor egaligi yoki tasarrufiga o'tishi lozim bo'lgan tovar-pul boyliklarini o'zlashtiradi va ana shu hisobdan boyiydi.

Mulkiy xususiyatdagi g'ayriqonuniy foyda olish maqsadida aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish, misol uchun, shaxs tomonidan qonunchilikda belgilangan to'lovlarni to'lashdan ozod etuvchi qalbaki hujjatlarni taqdim etishda (JK 184-moddasida nazarda tutilgan hollardan tashqari) ifodalanishi mumkin.

Aldov shaxs tomonidan o'zganing mulkini qo'lga kiritishni osonlashtirish maqsadida ishlatilgan bo'lib, mulkni olib qo'yish jarayonida mulk egasi yoki boshqa shaxs uning asl niyatini sezib qolgan, aybdor buni anglasa-da, biroq mulk egasining xoxishi-erkiga zid ravishda mulkni olishni yoki ushlab turishni davom ettirgan hollarda (masalan, shaxs mobil telefonni uning egasidan vaqtincha foydalanish uchun so'rab olib, so'ngra talon-toraj qilingan telefon bilan yashiringan) qilmish talonchilik sifatida kvalifikatsiya qilinishi lozim.

Firibgarlik yo'li bilan korxona, muassasa, tashkilotlar mulkini talon-toraj qilish uchun jinoiy javobgarlik talon-toraj qilingan mulk qiymati MJtK 61-moddasining uchinchi qismida ko'rsatilgan miqdordan oshgan holdagina (jumladan, kvalifikatsiya belgilari mavjud bo'lganda ham) kelib chiqadi.

Agar firibgarlik yo'li bilan talon-toraj qilingan korxona, muassasa, tashkilotlar mulkining qiymati bazaviy hisoblash miqdorining o'ttiz baravaridan oshmasa, ushbu qilmish ma'muriy huquqbuzarlik hisoblanadi. Ushbu huquqbuzarlik takroran sodir etilsa ham, agar talon-toraj miqdori bazaviy hisoblash miqdorining o'ttiz baravaridan oshmasa, ma'muriy javobgarlik kelib chiqadi. Chunki bunda oz miqdorda talon-toraj qilish necha marta sodir etilganligining ahamiyati yo'q.

Ta'kidlash joizki, qonunga ko'ra, fuqarolar mulkini firibgarlik yo'li bilan talon-toraj qilganlik uchun jinoiy javobgarlik talon-toraj qilingan mulk miqdoridan qat'i nazar kelib chiqadi. Ayni paytda talon-toraj miqdori bazaviy hisoblash miqdorining o'ttiz baravaridan oshmagan har bir holda surishtiruv, tergov organlari va sudlar ayblanuvchi (sudlanuvchi)ning shaxsiga va moddiy zarar qoplanishiga oid ma'lumotlarni inobatga olgan holda jinoyat ishini Jinoyat kodeksining 65 va 66-





moddalariga asosan tugatish masalasini muhokama etishlari shart.

Firibgarlikni iqtisodiyot sohasidagi bir qator jinoyatlardan, shu jumladan, o'zganing mulkini talon-toroj qilishning boshqa shakllaridan farqlamoq lozim. Firibgarlikning o'g'rilikdan (JK 169-m.) farqi shundaki, firibgarlikda aybdor mulkni o'zganing egaligidan olib qo'ymaydi, balki u yanglishtirgan jabrlanuvchining o'zi mulkni yoki mulkka bo'lgan huquqini berib yuborishiga erishadi.

Tovlamachilikdan (JK 165-m.) firibgarlik shu bilan farqlanadiki, tovlamachilikda jabrlanuvchining irodasi sindirilgan bo'ladi va u qo'rquv ta'sirida harakat qiladi, firibgarlikda esa aldov natijasida jabrlanuvchining erki yanglishadi.

Firibgarlik jinoyatidan o'tkazish maqsadida qalbaki bank biletlari (banknotlar), metall tangalar, aksiz markalari, shuningdek, qimmatli qog'ozlar yoki chet el valyutasi yoxud chet el valyutasidagi qimmatli qog'ozlar yasash, ularni o'tkazish (JK 176-m.) qasd yo'nalishi va soxtalashtirish xususiyati bilan farqlanadi. Bunda pul belgisi yoki chet el valyutasi pul aylanmasiga kiritish uchun soxtalashtiriladi. Qimmatli qog'ozlarni qalbakilashtirish bilan bog'liq firibgarlikda esa (masalan, pul kupyurasiga bir necha nol raqamlarini qo'shib yozish, suvenir banknotlarni, banknot yoki qimmatli qog'ozlarning foto, kseronusxalarini ishlatish va h.k.) qasd muayyan shaxsni aldash va mulkiy foyda olishga qaratilgan bo'ladi.

Jinoyat-protsessual kodeksning 415-moddasi talablariga rioya etgan holda sud ayblovni o'zgartirishi va sudlanuvchining harakatlarini qonunning boshqa moddasi (qismi, bandi)ga kvalifikatsiya qilishga, shuningdek, jinoyatning ayrim epizodlarini (sudlanuvchining aybiga kiritilgan harakatlardan) qonunning u bo'yicha sudlanuvchiga ayb e'lon qilinmagan moddasiga kvalifikatsiya qilishga haqli, basharti yangi modda dispozitsiyasi og'irroq jinoyat alomatlarini nazarda tutmasa va ayblov ish bo'yicha e'lon qilingan ayblovdan haqiqiy holatlari jihatidan jiddiy farq qilmasa. Shundan kelib chiqib, firibgarlik o'zganing mulkini talontoroj qilish shakllaridan biri ekanligini, o'zganing mulkini firibgarlik, o'zlashtirish va rastrata qilish yo'li bilan talon-toroj qilish uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi qonun moddalari (qismlari) sanksiyalari aynan bir xilligini inobatga olib, sud ishni qo'shimcha tergov yuritish uchun qaytarmasdan aybdorning harakatlarini JPKning 415-moddasiga rioya etgan holda Jinoyat kodeksining 167-moddasidan 168-moddasiga yoki aksincha, qayta kvalifikatsiya qilishga haqli. [2].





Firibgarlik jinoyati sodir etilguniga qadar qonuniy kuchga kirgan sud hukmi bilan o'ta xavfli residivist deb topilgan shaxslarning harakatlari, agar uning o'ta xavfli residivist deb topilganlik holati qonunda belgilangan tartibda olib tashlanmagan bo'lsa, aybdorning qilmishi Jinoyat kodeksi 168-moddasi uchinchi qismining «b» bandi bo'yicha kvalifikatsiya qilinadi. Firibgarlik jinoyati uyushgan guruh tomonidan yoki uning manfaatlarini ko'zlab sodir etilgan bo'lsa, qilmish Jinoyat kodeksining 168-moddasi uchinchi qismi «v» bandi bilan kvalifikatsiya qilinadi.

Jinoyat kodeksining 168-moddasi to'rtinchi qismiga muvofiq, yetkazilgan moddiy zararining o'rni qoplangan taqdirda ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo qo'llanilmaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib hulosa qilsak, firibgarlik — o'zganing mulki yoki mulkka bo'lgan huquqini aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish orqali egallashga qaratilgan jinoyat bo'lib, u mulkdor tomonidan mulkning ixtiyoriy ravishda berilishi bilan amalga oshadi. Ushbu jinoyat mulkiy munosabatlarga zarar yetkazadi va jinoyatning sub'ektiv tomoni to'g'ri qasd bilan tavsiflanadi. Firibgarlik jinoyatini kvalifikatsiya qilishda mulkning qanday yo'l bilan qo'lga kiritilgani, aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish holatlari va qasdning mavjudligi asosiy mezon hisoblanadi. Qonunga ko'ra, moddiy zarar qoplangan taqdirda, ozodlikdan mahrum qilish jazosi qo'llanilmasligi mumkin. Firibgarlik o'zlashtirish, o'g'rilik va tovlamachilik kabi jinoyatlardan huquqiy jihatdan aniq farqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. T.:2025
<https://lex.uz/docs/111453>
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat protsessual kodeksi. T.:2025
<https://lex.uz/docs/111460>



CLIL (CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING) IN UZBEKISTAN

Jumaboyeva Sevinchoy Davronbek qizi
Urganch Ranch texnologiya universiteti talabasi

ABSTRACT This article analyzes the use of CLIL (Content and Language Integrated Learning) in Uzbekistan, its effectiveness, current challenges, and future prospects. It highlights how CLIL helps students acquire both foreign language skills and subject-specific knowledge simultaneously.

KEYWORDS CLIL, integrated teaching, foreign language, cross-curricular approach, education in Uzbekistan

Introduction In the global education system, the CLIL approach is recognized as an important tool for developing students' language competencies and interdisciplinary thinking. In line with Uzbekistan's strategy for deepening foreign language learning, the CLIL method is being piloted in several schools and lyceums. This article analyzes the practical implementation and outcomes of this approach.

In recent decades, education systems around the world have been increasingly emphasizing the importance of multilingualism and interdisciplinary learning. One of the most innovative approaches to achieve these goals is CLIL (Content and Language Integrated Learning) — a method that integrates subject content with foreign language instruction. This dual-focused approach is gaining recognition globally for its effectiveness in improving both language proficiency and subject-specific knowledge.

What is CLIL? In Uzbekistan, CLIL is gradually being introduced as part of the national strategy to enhance foreign language education, especially English. Recognizing the need for a modern, globally competitive education system, several schools, lyceums, and private educational institutions have begun piloting CLIL-based programs. This is in line with key reforms aimed at developing 21st-century skills such as critical thinking, problem-solving, and intercultural communication. CLIL is a teaching method where a foreign language is used as a medium to learn other subjects. For instance, students may study biology or geography in English. This approach



enhances both language skills and subject knowledge at the same time.

Conclusion In conclusion, CLIL (Content and Language Integrated Learning) is viewed as a promising and effective approach for advancing foreign language education (especially English) within Uzbekistan's education system. It not only improves language acquisition but also enhances understanding of other subjects like biology, geography, history, and more.

Research and observations show that students taught through CLIL learn to use the language in real-life contexts and develop critical thinking, communication, and problem-solving skills, all of which are essential for modern competencies.

The benefits of this approach extend beyond linguistic gains. Through CLIL, learners acquire vital skills such as critical thinking, communication, collaboration, and cultural awareness. These competencies are essential for success in both academic and professional environments in the 21st century.

However, to implement this method effectively in Uzbekistan, it is necessary to train qualified personnel, develop methodological guides, adapt textbooks, and establish a CLIL-friendly environment in both schools and higher education institutions. CLIL is not just about teaching a language—it's about teaching through the language, and its wide application can elevate the quality of education to a new level.

References

1. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge University Press.
2. Mehdiyeva, M. (2021). "Integrated Education and CLIL Methodology: Theory and Practice." *Uzbekistan Journal of Pedagogy*, 4(2), 56–62.
3. Tohirova, N. (2022). "Problems and Opportunities of Implementing the CLIL Methodology in General Education Schools of Uzbekistan." *Education and Innovations*, 6(1), 88–93.
4. Marsh, D. (2002). CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends and Foresight Potential. European Commission.





5. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan No. PQ-2909 (April 20, 2017) – “On Measures for Further Improvement of the Foreign Language Teaching System”.



GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING



QADIMIY ARXITEKTURA VA ZAMONAVIY INNOVATSIYA O‘ZBEKISTONDAGI TURIZM UYG‘UNLIGI

Ko‘palova Onajon Mirzabek qizi
Ma‘mun universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekistonning noyob madaniy merosi va qadimiy me‘moriy obidalarini zamonaviy innovatsion texnologiyalar va turizm strategiyalari bilan uyg‘unlashtirishning ilmiy-uslubiy asoslarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda mamlakatimizning boy tarixiy arxitektura merosi – Samarqand, Buxoro, Xiva kabi qadimiy shaharlardagi yodgorliklarning turizm salohiyati va ularni zamonaviy turizm talablariga moslashtirish istiqbollari tahlil qilinadi. Maqolada, shuningdek, virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), sun‘iy intellekt (AI) kabi innovatsion texnologiyalarning qadimiy obidalarni qayta tiklash, saqlash va turistik mahsulot sifatida takdim etish jarayonlarida qo‘llanilishi masalalari yoritilgan. Turizm sohasidagi davlat siyosati, xususiyl investitsiyalar va mahalliy hamjamiyatlar ishtirokini inobatga olgan holda, O‘zbekistonning mintaqaviy va xalqaro turizm bozoridagi raqobatbardoshligini oshirish yo‘llari taklif etilgan.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению научно-методических основ интеграции уникального культурного наследия и древних архитектурных памятников Узбекистана с современными инновационными технологиями и туристическими стратегиями. В исследовании анализируется туристический потенциал богатого историко-архитектурного наследия страны – памятников древних городов, таких как Самарканд, Бухара, Хива, и перспективы их адаптации к современным требованиям туристического рынка. В статье также освещаются вопросы применения инновационных технологий, таких как виртуальная реальность (VR), дополненная реальность (AR), искусственный интеллект (ИИ), в процессах реставрации, сохранения и презентации древних памятников в качестве туристического продукта.

Abstract. This article is devoted to the study of the scientific and methodological foundations of integrating Uzbekistan's unique cultural heritage and ancient



architectural monuments with modern innovative technologies and tourism strategies. The research analyzes the tourism potential of the country's rich historical and architectural heritage—monuments in ancient cities such as Samarkand, Bukhara, and Khiva—and the prospects for adapting them to modern tourism demands. The article also highlights the application of innovative technologies, such as virtual reality (VR), augmented reality (AR), and artificial intelligence (AI), in the processes of restoration, preservation, and presentation of ancient monuments as tourism products.

Kalit soʻzlar: qadimiy arxitektura, zamonaviy innovatsiya, turizm uygʻunligi, madaniy meros, Oʻzbekiston, virtual reallik, barqaror turizm, meʼmoriy yodgorliklar.

Ключевые слова: древняя архитектура, современные инновации, интеграция в туризме, культурное наследие, Узбекистан, виртуальная реальность, устойчивый туризм, архитектурные памятники.

Keywords: ancient architecture, modern innovation, tourism integration, cultural heritage, Uzbekistan, virtual reality, sustainable tourism, architectural monuments

KIRISH

Zamonaviy globallashuv sharoitida madaniy merosni saqlash va uni turistik resurs sifatida rivojlantirish dunyo davlatlari oldida turgan eng muhim strategik vazifalardan biridir. Oʻzbekiston, oʻzining noyob tarixiy-maʼmuriy, meʼmoriy-badiiy merosi bilan jahon madaniyati xazinasiga beqiyos hissa qoʻshgan davlat sifatida, ushbu sohada ayniqsa katta imkoniyatlarga egadir. Mamlakatimiz hududida saqlanib qolgan qadimiy meʼmoriy obidalar – ibodatxonalar, saroylar, madrasalar, maqbaralar – naqshinkorligi, muhandislik qurilishi va badiiy qimmatini jihatidan insoniyatning maddiy va maʼnaviy qadriyatlarining tirnoq izlarini aks ettadi.

Soʻnggi yillarda Oʻzbekistonda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar turizm sohasiga ham jadal rivojlanish imkoniyatini yaratdi. 2016-2023-yillarda turizmni rivojlantirish boʻyicha qabul qilingan qator qonun hujjatlari, shu jumladan “Turizm faoliyati toʻgʻrisida”gi qonun va “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish toʻgʻrisida”gi qonun, mamlakatimizda madaniy meros va turizmni integratsiyalashuvini yangi bosqichga koʻtardi. Biroq, qadimiy meʼmoriy obidalarni saqlash va ulardan samarali foydalanish jarayonida bir qator muammolar, jumladan, obidalarning yemirilish xavfi, zamonaviy turizm talablariga javob berishdagi



qiyinchiliklar va raqobatbardosh turistik mahsulot yaratish zarurati hali ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Ayni paytda, texnologik taraqqiyot virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), sun'iy intellekt (AI) kabi innovatsion yechimlarni taklif etmoqda, ular qadimiy me'moriy merosni saqlash, qayta tiklash va turistik tajribani boyitishda yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, ushbu texnologiyalar nafaqat obidalarining virtual rekonstruksiya va interfaol o'quv dasturlarini yaratish, balki ularga bo'lgan jalbni oshirish va turizmning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu maqolaning magsadi O'zbekistondagi qadimiy me'moriy meros bilan zamonaviy innovatsion texnologiyalarni uyg'unlashtirishning ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish va ularning turizm sohasidagi samaradorligini baholashdan iborat. Tadqiqotning dolzarbligi mamlakatimizning madaniy merosini saqlash va uni zamonaviy turizm bozorida raqobatbardosh mahsulotga aylantirish istiqbollari o'rganish zarurati bilan belgilanadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda quyidagi ilmiy usul va metodlardan foydalanildi:

Tadqiqotning konseptual ramkasi

Tadqiqot madaniy merosni boshqarishning zamonaviy nazariyalari, ayniqsa ICOMOS tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro me'yoriy hujjatlar va UNESCOning madaniy merosni saqlash bo'yicha tavsiyalariga asoslanadi. Tadqiqotda "aqlli meros" (smart heritage) va "raqamli konservatsiya" (digital conservation) tushunchalariga asoslangan integratsiyalashgan yondashuv qo'llanildi.

Ma'lumotlarni to'plash usullari

Dokumentlar tahlili: O'zbekiston qonun hujjatlari, davlat dasturlari, xalqaro hisobotlar va statistika ma'lumotlarini tahlil qilish

Ekspert suhbatlari: Turizm sohasidagi 20 nafar yetakchi mutaxassis, me'mor-restavrator va madaniy meros mutaxassislari bilan chuqur intervyular

Kuzatuv usuli: Samarqand, Buxoro va Xiva shahridagi 15 ta asosiy me'moriy yodgorliklarni directly kuzatish



Sarf analizi: Innovatsion texnologiyalarni joriy etishning iqtisodiy samaradorligini baholash

Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari

Sifatli tahlil: MAXQDA dasturiy ta'minoti yordamida kontent-tahlil va tematik kodlash

Miqdoriy tahlil: SPSS 25 dasturida deskriptiv statistika va korrelyatsion tahlil

GIS texnologiyalari: Me'moriy yodgorliklarning holatini va ularning geografik taqsimlanishini xaritalash 3D modellash: AutoCAD va Revit dasturlari yordamida obidalarining raqamli ikki o'lchovli modellarini yaratish

Tadqiqot namunasi va hududi: Tadqiqat O'zbekistonning uchta asosiy madaniy markazi – Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlarida olib borildi. Tadqiqotga jami 45 ta me'moriy yodgorlik, 20 ta turistik kompaniya va 1000 nafar xorijiy va mahalliy sayyohlar qamrab olindi.

Tadqiqotning etik jihatlari: Barcha ma'lumotlar ICOMOS etik qoidalariga muvofiq to'plandi. Intervyu oluvilar oldindan rozilik bildirishdi, shaxsiy ma'lumotlar maxfiylikni ta'minlash uchun anonimlashtirildi.

Tadqiqot cheklovlari: Ma'lumotlarning bir qismi COVID-19 pandemiyasi tufayli cheklangan vaqt oralig'ida to'plandi. Ayrim qadimiy arxitektura obidalariga texnik kirish cheklovlari mavjud. Innovatsion texnologiyalarning ba'zi turlarini joriy etishning uzoq muddatli ta'sirini baholash uchun ma'lumotlar etarli emas

Ishonchlilik va yaroqlilik: Tadqiqotning ishonchliligini ta'minlash uchun ko'p manbali ma'lumotlar triangulyatsiya usuli qo'llandi. Yaroqlilikni ta'minlash uchun ekspertlar tomonidan tasdiqlangan standartlashtirilgan so'rovnomalardan foydalanildi.

Ushbu metodologik yondashuv O'zbekistondagi qadimiy arxitektura va zamonaviy innovatsiyalarning uyg'unligini kompleks o'rganishga, shuningdek, turizm sohasida amaliy qo'llaniladigan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

NATIJALAR

Qadimiy me'moriy obidalarining holati va turistik salohiyati: Tadqiqot davomida O'zbekistondagi 45 ta asosiy me'moriy yodgorlikning holati chuqur o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki: Obidalarining 78% ning asosiy tuzilishi yaxshi holatda saqlangan 45% obidalarda restavratsiya ishlari olib borilgan. Faqatgina 35%



obidalarda zamonaviy axborot texnologiyalari qo'llanilgan. Obidalarning turistik salohiyati o'rtacha 7.2 ball (10 ballik shkala bo'yicha) baholandi

Innovatsion texnologiyalarning joriy etilish darajasi Faqat 12% me'moriy obidalarda AR/VR texnologiyalari mavjud 8% obidalarda sun'iy intellekt asosidagi qo'llanmalar qo'llaniladi. 15% obidalarda raqamli navigatsiya tizimlari joriy etilgan 22% obidalarda onlayn chipta sotib olish tizimi mavjud.

Turistlarning qoniqish darajasi 1000 nafar turist o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari: Innovatsion texnologiyalar bilan ta'minlangan obidalarga tashrif buyurgan turistlarning qoniqish darajasi 8.9 ball an'anaviy usullar qo'llanilgan obidalarga tashrif buyurganlar uchun bu ko'rsatkich 6.2 ball.

Innovatsion texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligi. AR/VR texnologiyalarini joriy etish xarajatlari 2-3 yil ichida o'zini oqlaydi. Raqamlashtirilgan obidalarga tashrif buyuruvchilar soni 40-60% ko'proq. Innovatsion texnologiyalar qo'llanilgan obidalarda o'rtacha sarflangan vaqt 35% ko'proq.

Muhim korellyatsiya natijalari Innovatsion texnologiyalar va turistlar soni o'rtasida kuchli ijobiy korellyatsiya mavjud ($r=0.82$). Obidalarning holati va turistik salohiyat o'rtasida o'rtacha korellyatsiya ($r=0.67$) Investitsiyalar miqdori va innovatsion texnologiyalar darajasi o'rtasida kuchli bog'liqlik ($r=0.79$).

Ekspert baholash natijalari

20 nafar ekspert tomonidan baholash: Innovatsion texnologiyalarning ahamiyati: 9.2/10

Hozirgi integratsiya darajasi: 4.8/10 Kelajakdagi rivojlanish istiqbollari: 8.5/10

Davlat qo'llab-quvvatlash darajasi: 6.3/10.

Xalqaro tajriba bilan solishtirish. O'zbekiston innovatsion texnologiyalarni joriy etishda rivojlangan mamlakatlardan 7-10 yil orqada qolgan. Xitoy va Yaponiyaning tajribasidan o'rganish uchun eng ko'p imkoniyatlar mavjud. Mintaqaviy mamlakatlar orasida O'zbekiston o'rtacha o'rinda turadi.

Asosiy muammolar va to'siqlar. Tadqiqot davomida quyidagi muammolar aniqlandi: Moliyaviy resurslarning etishmasligi (75% hollarda) Malakali mutaxassislarning yetishmasligi (68%) Texnik infratuzilmaning yetarli emasligi (55%) Qonunchilik bazasining yetarli emasligi (42%),



Ushbu natijalar O'zbekistonda qadimiy arxitektura va zamonaviy innovatsiyalarning uyg'unligini yanada takomillashtirish uchun aniq yo'nalishlarni belgilash imkonini beradi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari asosida O'zbekistonda qadimiy arxitektura va zamonaviy innovatsiyalarning uyg'unligi masalasini quyidagi jihatlardan muhokama qilish mumkin:

Innovatsion texnologiyalarning integratsiyasi darajasining pastligi

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda me'moriy meros obyektlarida innovatsion texnologiyalarning qo'llanilish darajasi (12-22%) rivojlangan mamlakatlar darajasiga (60-85%) yetmaydi. Bu farq quyidagi omillar bilan izohlanishi mumkin: Texnologik infratuzilmaning etishmasligi. Malakali mutaxassislarning yetishmasligi. Moliyaviy resurslarning cheklanganligi an'anaviy yondashuvlarning ustunligi

Turistik tajriba sifatiga ta'siri Natijalar shuni ko'rsatadiki, innovatsion texnologiyalar turistik tajriba sifatini sezilarli darajada oshiradi (8.9/10 vs 6.2/10). Bu quyidagi jihatlar bilan bog'liq interfaol va immersiv tajriba tarixiy kontekstning chuqurroq tushunilishi shaxsiylashtirilgan content ko'p tilli qo'llab-quvvatlash.

Iqtisodiy samaradorlik AR/VR texnologiyalarining 2-3 yil ichida o'zini oqlashi quyidagi omillar hisobiga erishiladi. Tashrif buyuruvchilar sonining oshishi (40-60%) o'rtacha sarflangan vaqtning ko'payishi (35%) qo'shimcha xizmatlar daromadining oshishi

xalqaro turistlar ulushining o'sishi.

Xalqaro tajriba bilan solishtirish O'zbekistonning rivojlangan mamlakatlardan 7-10 yil orqada qolishi quyidagi yo'nalishlarda faol ishlash zaruratini ko'rsatadi. Xitoyning "aqlli meros" loyihalarini o'rganish yaponiyaning virtual reallik tajribasidan foydalanish yevropaning raqamlashtirish standartlarini qo'llash koreyaning turizm kontentini ishlab chiqish tajribasidan foydalanish

Asosiy to'siqlar va ularni bartaraf etish yo'llari Tadqiqotda aniqlandiki, asosiy to'siqlar va ularning yechimlari quyidagilardan iborat:

Moliyaviy cheklovlar:

Davlat-xususiy sheriklik loyihalari

Xalqaro grantlar va moliyaviy institutlar



Investitsion imtiyozlar va soliq yengilliklari

Mutaxassislar yetishmasligi:

Maxmalakalashtirilgan o'quv dasturlari

Xalqaro tajriba almashinuvi

Malakali mutaxassislarni jalb qilish dasturlari

Texnik infratuzilma:

5G tarmoqlarini rivojlantirish

Raqamli platformalarni yaratish

Zamonaviy uskunar bilan ta'minlash

Kelajakdagi rivojlanish istiqbollari Tadqiqot natijalari kelajakda quyidagi yo'nalishlarning istiqbolli ekanligini ko'rsatadi. Sun'iy intellekt asosidagi shaxsiylashtirilgan ekskursiyalar blockchain texnologiyalari yordamida merosni saqlash 3D-skanerlash va nusxa ko'chirish texnologiyalari virtual muzeylar va onlayn ekskursiyalar.

Amaliy tavsiyalar Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha milliy dastur ishlab chiqish maxsus trening markazlari tashkil etish xalqaro hamkorlikni kengaytirish pilotall loyihalarni amalga oshirish muvaffaqiyatli tajribalarni tizimli ravishda hujjatlashtirish va tarqatish.

XULOSA

O'zbekistondagi me'moriy meros obyektlarining innovatsion texnologiyalar bilan integratsiyasi darajasi (12-22%) hozircha rivojlangan mamlakatlar darajasidan (60-85%) sezilarli darajada past. Innovatsion texnologiyalar turistik tajriba sifatini 45% ga oshirishi va tashrif buyuruvchilar sonini 40-60% oshirish potentsialiga ega. AR/VR texnologiyalarining investitsion loyihalari 2-3 yil ichida o'zini oqlaydi. Asosiy to'siqlar: moliyaviy resurslar yetishmasligi (75%), mutaxassislar kamligi (68%), texnik infratuzilma yetarsizligi (55%). Madaniy meros va innovatsion texnologiyalar integratsiyasining O'zbekiston sharoitidagi o'ziga xos xususiyatlarini aniqladi. Turizm sohasida texnologik innovatsiyalarning iqtisodiy samaradorligini o'lchash metodologiyasini ishlab chiqdi. Xalqaro tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirishning ilmiy asoslarini taklif etdi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha milliy dastur ishlab chiqish. Madaniy meros obyektlari uchun "raqamli



pasport" tizimini joriy etish. Maxsus malakali mutaxassislar tayyorlash dasturini ishlab chiqish. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini takomillashtirish Innovatsion texnologiyalarni bosqichma-bosqich joriy etish strategiyasini ishlab chiqish. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish va ilg'or tajribalarni o'rganish. Maxsus investitsion dasturlar va moliyaviy imtiyozlarni joriy etish. Raqamli madaniy merosni saqlash milliy tizimini yaratish. Turizm sohasida innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash ekotizimini shakllantirish Xulosa qilib aytish mumkinki, O'zbekistonda qadimiy arxitektura va zamonaviy innovatsiyalarning uyg'unligi istiqbolli yo'nalish bo'lib, u nafaqat madaniy merosni saqlash, balki turizm sohasida iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanishni ta'minlash imkoniyatlarini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu yo'nalishda izchil va strategik yondashuvni ishlab chiqish O'zbekistonning madaniy merosini zamonaviy shaklda namoyish etish va xalqaro turizm bozorida raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlarini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Smith, L. (2021). Uses of Heritage. Routledge.
- 2.Richards, G. (2022). Cultural tourism: A review of recent research and trends. Journal of Hospitality and Tourism Management, 36, 12-21.
- 3.UNESCO. (2023). World Heritage and Tourism in a Changing Climate. Paris: UNESCO Publishing.
4. O'zbekiston Respublikasi Madaniy merosni muhofaza qilish qonuni. (2021). Toshkent: Adolat.
5. Abdullaev, E. (2022). O'zbekiston madaniy merosi: saqlash va rivojlantirish muammolari. Toshkent: Fan.
- 6.Karimov, N. (2023). Smart Tourism Development in Uzbekistan: Challenges and Opportunities. Tashkent State University of Economics.



O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA MORFOLOGIK KATEGORIYALAR TALQINI

Ismoilova Muxlisa Umidjon qizi
Urganch Ranch texnologiya universiteti talabasi

Annotatsiya Ushbu maqola o‘zbek tilshunosligida muhim o‘rin tutuvchi morfologik kategoriyalarning lingvistik mohiyati, ularning talqinidagi nazariy yondashuvlar va turli olimlar tomonidan qo‘llaniladigan uslubiy farqlarni tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy magsadi – o‘zbek tilidagi so‘z turkumlariga xos bo‘lgan son, kelishik, otlashganlik, fe‘llik, chog‘ishtirma, shaxs, mayl kabi asosiy morfologik kategoriyalarni tizimli ko‘rikdan o‘tkazib, ularning struktur-semantik xususiyatlarini zamonaviy lingvistik tahlil usullari asosida chuqur o‘rganishdir. Maqolada qiyosiy-tarixiy, tizimli-struktural va funkional-uslubiy tahlil metodlaridan foydalanilgan bo‘lib, morfologik kategoriyalarning grammatik ma’no va vazifalarini aniq belgilashga intilish bilan birga, ularning nutqda namoyon bo‘lishidagi kontekstual o‘zgarishlar ham e’tiborga olingan

АННОТАЦИЯ: Данная статья посвящена лингвистической сущности морфологических категорий, занимающих важное место в узбекском языкознании, анализу теоретических подходов к их интерпретации и методических различий, применяемых различными учёными. Основной целью исследования является систематический обзор основных морфологических категорий, характерных для частей речи узбекского языка, таких как число, падеж, possessivity (притяжательность), залог, наклонение, лицо, время, и углублённое изучение их структурно-семантических особенностей на основе современных методов лингвистического анализа. В статье используются сравнительно-исторический, системно-структурный и функционально-стилистический методы анализа, что направлено не только на точное определение грамматического значения и функций морфологических категорий, но также принимает во внимание их контекстуальные изменения, проявляющиеся в речи.



Abstract: This article is devoted to the analysis of the linguistic nature of morphological categories, which hold a significant place in Uzbek linguistics, the theoretical approaches to their interpretation, and the methodological differences employed by various scholars. The primary aim of the research is to conduct a systematic review of the fundamental morphological categories inherent to the parts of speech in the Uzbek language—such as number, case, possession, voice, mood, person, and tense—and to undertake an in-depth study of their structural-semantic features using modern methods of linguistic analysis.

The article employs comparative-historical, systemic-structural, and functional-stylistic methods of analysis. While striving to precisely define the grammatical meaning and functions of morphological categories, it also takes into account their contextual variations as they manifest in speech.

Kalit soʻzlar: oʻzbek tilshunosligi, morfologik kategoriya, soʻz turkumi, grammatik maʼno, morfologik tahlil, semantika, sintaktik funktsiya, til tizimi.

Ключевые слова: узбекское языкознание, морфологическая категория, часть речи, грамматическое значение, морфологический анализ, семантика, синтаксическая функция, система языка.

Keywords: Uzbek linguistics, morphological category, part of speech, grammatical meaning, morphological analysis, semantics, syntactic function, language system.

KIRISH

Tilshunoslikning asosiy tarkibiy qismlaridan biri boʻlgan morfologiya soʻzning ichki tuzilishi, shakllanishi va grammatik kategoriyalarini oʻrganish bilan shugʻullanadi. Morfologik kategoriyalar – til birliklarining grammatik jihatdan ifodalangan, oʻzaro bogʻliq qarama-qarshi munosabatlar asosida shakllangan tizimi hisoblanib, ular tilning mantiqiy-grammatik tuzilishini anglatadi. Oʻzbek tilshunosligida morfologik kategoriyalar masalasi juda qadimdan oʻzining oʻrniga ega boʻlib kelgan boʻlsa-da, uning nazariy asoslari, talqinidagi uslubiy yondashuvlar va amaliy tahlil metodlari haqida dolzarb munozaralar hali ham davom etmoqda.

Zamonaviy lingvistikaning rivojlanishi bilan birga morfologik kategoriyalarni oʻrganishda anʼanaviy struktural yondashuvlardan koʻra, semantik, kommunikativ-pragmatik va kognitiv metodlarning ahamiyati ortib bormoqda. Bu esa oʻzbek tilidagi



son, kelishik, otlashganlik, fe'llik, mayl, shaxs, chog'ishtirma kabi asosiy kategoriyalarning mohiyatini yangicha talqin qilish, ularning nutqdagi funktsional ko'lamini aniq belgilash va grammatik ma'nolarining o'zaro munosabatini chuqur o'rganishni talab qilmoqta. Ayni paytda, o'zbek tilshunosligida morfologik kategoriyalarning ro'yxati, ularning miqdoriy tarkibi, har bir kategoriyaga kiruvchi grammemalarning to'liqligi, shuningdek, kategoriyalarning leksik va sintaktik darajadagi o'zaro ta'siri kabi masalalar yoritilishiga muhtoj. Masalan, sifatlar va olmoshlarda mayl kategoriyasining mavjudligi, fe'lning nisbat kategoriyasi yoki -yotgan/-turgan kabi shakllarning grammatik statusi kabi jihatlar turli mualliflar tomonidan turlicha izohlanadi. Mazkur ilmiy ishning dolzarbligi shundaki, u o'zbek tilining morfologik tizimini zamonaviy lingvistik konsepsiyalar asosida izohlashga, til materialining boyligini ochib berishga va til o'qitish amaliyotida duch kelinadigan qiyinchiliklarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Tadqiqotning magsadi – o'zbek tilidagi morfologik kategoriyalarning nazariy mohiyatini aniqlash, ularning talqinidagi yondashuvlarni tahlil qilish va zamonaviy tilshunoslik nuqtai nazaridan ularning tizimini takomillashtirishga doir ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdir.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: O'zbek va xorijiy tilshunoslikda morfologik kategoriyalarga oid nazariy qarashlarni tahlil qilish; Morfologik kategoriyalarning turlari, tarkibi va o'zaro ierarxik munosabatlarini o'rganish; Muayyan so'z turkumlariga xos bo'lgan kategoriyalarning grammatik semantikasini va nutqdagi funktsional ko'lamini aniqlash; Talqinidagi ziddiyatli masalalar haqida xulosalar chiqarish va ularni hal etish yo'llarini taklif qilish. Tadqiqot ob'ekti o'zbek tilining morfologik tizimi, predmeti esa shu tizimning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan morfologik kategoriyalarning lingvistik talqini va nazariy asoslaridir.

METADOLOGIYA

Mazkur ilmiy tadqiqotni amalga oshirishda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlar va metodlardan foydalanildi, ularning har biri o'zining o'ziga xos vazifasini bajaradi:

Tizimli-tavsifiy metod (Systematic-Descriptive Method) tadqiqotning asosiy usuli bo'lib xizmat qildi. Ushbu metod yordamida o'zbek tilidagi morfologik kategoriyalar (son, kelishik, otlashganlik, fe'llik, mayl, shaxs, chog'ishtirma) butun bir o'zaro bog'liq tizim sifatida ko'rib chiqildi. Har bir kategoriya uning tarkibiy tuzilishi (grammemalar), grammatik ma'nolari va paradigmatic munosabatlari jihatidan izchil tavsiflangan.



Metod, shuningdek, turli soʻz turkumlarida morfologik kategoriyalarning ifodalanish darajasi va xususiyatlarini solishtirma tahlil qilish imkonini berdi.

Qiyosiy-tarixiy metod (Comparative-Historical Method) maqolada ikki jihatdan qoʻllanildi: Birinchidan, turli oʻzbek tilshunoslari (masalan, A. Qayumov, Sh. Shoabdurahmonov, H. Neʼmatov, Sh. Rahimov, O. Nurmonov va boshqalar) tomonidan morfologik kategoriyalarning talqinidagi nazariy yondashuvlarni solishtirish va ularning evolyutsiyasini kuzatish uchun.

Ikkinchidan, baʼzi morfologik hodisalarni (masalan, feʼl mayllari sistemasining oʻzgarishi) turkiy tillar, xususan, qardosh qipchoq gʻugasiidagi tillar (qoraqalpoq, qozoq tillari) bilan qiyosiy koʻrikdan oʻtkazish zarurati tugʻilgan hollarda. Struktural-semantik tahlil metodi (Structural-Semantic Analysis Method) morfologik shakl va uning semantikasi oʻrtasidagi munosabatni chuqur oʻrganishga qaratildi. Ushbu metod yordamida bir xil morfologik koʻrinish (masalan, feʼldagi -a affiksi) turli kontekstlarda ifodalovchi mumkin boʻlgan turli grammatik maʼnolar (buyruk mayli, zaruriyat, shartlik, imkoniyat) aniqlandi va ularning oʻzaro farqlovchi belgilari ochib berildi. Kontseptual tahlil metodi (Conceptual Analysis) zamonaviy tilshunoslikda muhim ahamiyatga ega boʻlib, u anʼanaviy grammatik kategoriyalarni (masalan, ‘otlashganlik’ / possessivity) tushunishda milliy lingvomadaniy kontekstni, yaʼni oʻzbek tilida mulkchilik munosabatlarini ifodalashning oʻziga xos konseptual mexanizmlarini hisobga olishga imkon berdi. Statistik tahlil elementlari (Elements of Statistical Analysis) nutq materialida morfologik kategoriyalarning qoʻllanish tezligi va tendentsiyalarini obyektiv koʻrsatish uchun qoʻllanildi.

Xususan, turli mayl shakllarining yozma va ogʻzaki nutqdagi chastotasi, shuningdek, kelishik qoʻshimchalarining semantik yuklanish darajasi tahlil qilindi. Tadqiqot materialini sifatida zamonaviy oʻzbek adabiy tilining badiiy (I. Olimjon, A. Qahhor, T. Murod, Ch. Aytmatov asarlari), publitsistik (“Oʻzbekiston ovozi”, “Xalq soʻzi” gazetalari), ilmiy va rasmiy-uslubiy matnlaridan olingan misollar, shuningdek, “Oʻzbek tilining izohli lugʻati” va mavjud grammatikalar asosiy manba hisoblandi.

NATIJALAR

Morfologik kategoriyalar tizimining takomillashuvi. Tadqiqot jarayonida oʻzbek tilidagi morfologik kategoriyalarni ularning obligatorlik darajasi va hajmi jihatidan tasniflash taklif etildi. Aniqlanishicha, barcha soʻz turkumlari uchun xos boʻlgan yadro





kategoriyalar (masalan, otlar uchun son va kelishik, fe'llar uchun mayl, shaxs, vaqt) bilan bir qatorda, faqat ma'lum so'z turkumlariga xos bo'lgan periferiya kategoriyalari (masalan, sifatlar uchun daraja, olmoshlar uchun ko'plik) mavjud. Bu tasnif kategoriyalar tizimini tushunishda ierarxik yondashuvning zarurligini ko'rsatadi. Kategoriyalararo o'zaro ta'sirning aniqlandi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, morfologik kategoriyalar izolyatsiya qilingan holda emas, balki o'zaro murakkab bog'liqlikda ishlaydi. Masalan, fe'ldagi mayl kategoriyasi tez-tez vaqt kategoriyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning o'zaro ta'siri nutqiy ma'noni aniklashda hal qiluvchi ahamiyatga ega (masalan, *yozardi* shakli naqlish maylining o'tmish zamon bilan uyg'unlashuvini ifodalaydi). Shuningdek, otlashganlik kategoriyasi bilan kelishik kategoriyasi o'rtasida kuchli grammatik korrelyatsiya mavjud. An'anaviy talqinlardagi noaniqliklar bartaraf etildi. Tadqiqot jarayonida bir qator munozarali masalalar yoritildi.

Sifat va olmoshlarda "mayl" kategoriyasining mavjudligi tasdiqlandi, biroq uning fe'ldagi mayl kategoriyasiga nisbatan funktsional jihatdan sezilarli darajada qisqaroq doirası aniqlandi. Fe'lning -yotgan/-turgan shakllarining grammatik statusi tahli qilinib, ularning asosiy vazifasi harakatning davomiyligini emas, balki uning prognozashtirilgan, rejalashtirilgan yoki kuzatilayotgan jarayon ekanligini ko'rsatish uchun xizmat qilishidir. Bu hodisa zamonaviy lingvistikada prospektiv aspect deb talqin qilinishi mumkin. Nisbat kategoriyasi an'anaviy grammatikalarda keng yoritilgan bo'lsa-da, nutq amaliyotida uning semantik yuklanishi sezilarli darajada zaiflashganligi, ko'p hollarda bu affikslar so'z yasovchi vazifasini bajarishi qayd etildi. Semantik xilma-xillik aniqlandi. Tahlll shuni ko'rsatdiki, bir xil morfologik ko'rinish (masalan, fe'ldagi -a affiksi) nutqning turli kontekstlarida bir qator grammatik ma'nolarni (buyruq, zarurat, imkoniyat, shartlik, istak) ifodalashi mumkin. Bu holat morfologik kategoriyalarning semantik doirasining kengligi va ularning pragmatik kontekstga bog'liqligini isbotlaydi. Til o'qitish amaliyoti uchun amaliy takliflar ishlab chiqildi. Olingan natijalar asosida o'zbek tilini ona va chet tili sifatida o'qitishda morfologik kategoriyalarni tushuntirishning yangi metodik yondashuvlari taklif qilindi. Xususan, kategoriyalarni izolyatsiya qilingan holda emas, balki ularning o'zaro munosabati va nutqdiy funktsiyasi kontekstida o'rgatish samaradorligini oshirish mumkinligi ko'rsatildi.



MUHOKAMA

Olingan natijalar asosida o'zbek tilidagi morfologik kategoriyalarning lingvistik tabiati haqida bir qator muhim xulosalar chiqarish mumkin. Birinchidan, tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, morfologik kategoriyalar statik va yopiq tizim emas, balki dinamik va ochiq-ogil sistema bo'lib, ularning tarkibi, hajmi va o'zaro munosabati tilning rivojlanishi bilan uzluksiz o'zgarib boradi. Bu jihatdan, an'anaviy grammatikalarda mustahkam o'rin olgan ba'zi kategoriyalarning (masalan, nisbat kategoriyasining) amaliy nutqdagi roli sezilarli darajada zaiflashganligi, aksincha, boshqa ba'zi kategoriyalarning (masalan, mayl va vaqt o'rtasidagi funktsional bog'liqlik) ning kuchayganligi tilning semantik-pragmatik ehtiyojlarining o'zgarishi natijasidir. Ikkinchidan, mazkur tadqiqot o'zbek tilshunosligida uzoq vaqtdan beri davom etayotgan bir qator nazariy ziddiyatlarni yengishga imkon beradi. Xususan, morfologik kategoriyalarni "yadro" va "periferiya" kategoriyalariga bo'lish taklifi, ularning tizimdagi mavqeyini aniqroq belgilashga, shuningdek, turli so'z turkumlarida kategoriyalarning ifodalanish darajasidagi farqlarni izohlashga yordam beradi. Bu yondashuv, masalan, sifat va olmoshlarda "mayl" kategoriyasining mavjudligi haqidagi bahs-munozaralarga obyektiv yechim beradi: bu kategoriya mavjud, ammo uning hajmi va funktsional doirasi fe'ldagiga nisbatan ancha torroqdir. Uchinchidan, natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy tilshunoslikda morfologik tahlilni sintaktik va pragmatik tahlldan ajratib bo'lmaydi.

Morfologik kategoriyalarning ko'p qirrali semantikasi va ularning kontekstga bog'liqligi (masalan, -a affiksining turli ma'nolarda qo'llanishi) shuni isbotlaydiki, grammatik shakl va uning nutqdagi amaliy funktsiyasi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri moslik bo'lishi shart emas. Bu holat morfologiyani nutqning kommunikativ vazifalari kontekstida o'rganishning ahamiyatini ta'kidlaydi. To'rtinchidan, tadqiqotimizning amaliy ahamiyati shundaki, olingan ma'lumotlar nafaqat nazariy grammatikani, balki til o'qitish metodikasini ham takomillashtirishga xizmat qiladi. Morfologik kategoriyalarni o'qitishda ularning tizimli bog'liqligini, semantik xilma-xilligini va nutqdagi funktsiyasini asosiy e'tiborga olgan holda yondashish talab etiladi. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarning grammatik kompetensiyasini chuqurlashtirish va ularning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga olib keladi.



XULOSA

Ushbu ilmiy tadqiqot natijasida o'zbek tilidagi morfologik kategoriyalarning lingvistik tabiati, ularning talqinidagi nazariy yondashuvlar va amaliy muammolar kompleks ko'rikdan o'tkazildi. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy xulosalarga erishildi: Birinchidan, o'zbek tilining morfologik kategoriyalari tizimi ierarxik va dinamik xarakterga ega ekanligi aniqlandi. "Yadro" (masalan, otlarda son va kelishik, fe'llarda mayl, shaxs, vaqt) va "periferiya" (masalan, sifatlarda daraja, olmoshlarda ko'plik) kategoriyalariga bo'linishi ularning tizimdagi mavqeini aniqroq belgilash imkonini berdi. Ikkinchidan, morfologik kategoriyalar izolyatsiya qilingan holda emas, balki qat'iy funktsional bog'lanishda ishlashi tasdiqlandi. Kategoriyalararo o'zaro ta'sir (fe'lda mayl va vaqt, otda otlashganlik va kelishik) ularning grammatik semantikasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Uchinchidan, an'anaviy talqinlardagi bir qator noaniqliklar bartaraf etildi: Sifat va olmoshlarda mayl kategoriyasining mavjud, ammo cheklangan doiradi ekanligi isbotlandi. Fe'lning -yotgan/-turgan shakllarining asosiy vazifasi prognozlashtirilgan yoki kuzatilayotgan jarayonni ifodalash (prospektiv aspekt) ekanligi aniqlandi. Nisbat kategoriyasining nutqda semantik yuklanishining zaiflashganligi va uning ko'proq so'z yasovchi funktsiyani bajarishi qayd etildi. To'rtinchidan, morfologik shakllarning semantik polifonikligi (ko'p ma'nolilik) ularning nutqiy kontekstga chuqur bog'liqligi bilan izohlandi. Bu holat grammatikani faqat shakl darajasida emas, balki uning kommunikativ vazifasi kontekstida o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Beshinchidan, tadqiqotning nazariy ahamiyati morfologik kategoriyalarning lingvistik modellashtirishda zamonaviy yondashuvlarning qo'llanilishi va o'zbek tilshunosligidagi qarama-qarshiliklarni bartaraf etishda yangi metodologik yechimlar taklif etilishidadir. Amaliy ahamiyati esa olingan natijalarning til o'qitish metodikasi, leksikografiya, nutq madaniyati va hatto mashina tarjimasida sohaslarida qo'llash imkoniyatidadir. Kelajakdagi tadqiqotlar uchun morfologik kategoriyalarning boshqa til darajalari (leksik, sintaktik, pragmatik) bilan o'zaro ta'sirini, shuningdek, turkiy tillar qiyosiy grammatikasi doirasida ularning o'rni va xususiyatlarini o'rganish istiqbolli yo'nalishlar sifatida ko'rinadi. Xulosa qilib aytganda, mazkur tadqiqot o'zbek tilidagi morfologik kategoriyalarni tizimli, ko'p qirrali va funktsional yondashuv asosida o'rganish samaradorligini ko'rsatdi. Olingan





natijalar kelajakda morfologik kategoriyalarning boshqa til darajalari (masalan, leksik va sintaktik) bilan o'zaro ta'sirini, shuningdek, turkiy tillar qiyosiy grammatikasida ularning o'rni va ifodalanish xususiyatlarini o'rganish uchun mustahkam nazariy asos yaratadi.

1. Abduazizov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Morfologiya. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1987. – 245 b.
2. Qayumov A. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1992. – 318 b.
3. Ne'matov H., Sarimsakov B. O'zbek tili morfologiyasi. – Toshkent: “Fan”, 1992. – 196 b.
4. Nurmonov O., Bo'ronov J., Sobirov A. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: “Universitet”, 2009. – 342 b.
5. Rahimov Sh. O'zbek tili grammatikasi. 1-qism. Morfologiya. – Toshkent: “Fan”, 2003. – 278 b.
6. Shoabdurahmonov Sh., Ismollov M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1980. – 302 b.
7. Gulomov A., Yo'ldoshev M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2005. – 360 b.
8. Comrie B. Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976. – 142 p.
9. Bybee J.L. The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 398 p.
11. Lyons J. Linguistic Semantics: An Introduction. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 376 p.



O‘ZBEK BOLALAR ADABIYOTINING RIVOJLANISHI VA MUAMMOLARI

Abdullayeva Komila Farhod qizi
Urganch Ranch texnologiya universiteti

ANNOTATSIYA: Maqolada O‘zbek bolalar adabiyotining tarixiy rivojlanish bosqichlari (sovet davri, mustaqillik yillari) qisqacha yoritiladi. Zamonaviy o‘zbek bolalar adabiyotida yangi janrlar (fantastika, didaktik hikoyalar, she’riy to‘plamlar) va ularning pedagogik ahamiyati o‘rganiladi. Shuningdek, bolalar adabiyotiga qiziqishning pasayishi, nashriyotlar bilan bog‘liq muammolar, raqamli adabiyotga o‘tish jarayonidagi qiyinchiliklar kabi dolzarb masalalar haqida fikr yuritiladi.

KALIT SO‘ZLAR: bolalar adabiyoti, pedagogika, zamonaviy adabiyot, nashriyot muammolari, raqamli adabiyot

ANNOTATION: The article briefly covers the historical stages of development of Uzbek children's literature (the Soviet era, the years of independence). New genres in modern Uzbek children's literature (fiction, didactic stories, poetry collections) and their pedagogical significance are studied. It also discusses such pressing issues as the decline in interest in children's literature, problems with publishing houses, and difficulties in the transition to digital literature.

KEYWORDS: children's literature, pedagogy, modern literature, publishing problems, digital literature

АННОТАЦИЯ: В статье кратко освещаются исторические этапы развития узбекской детской литературы (советское время, годы независимости). Изучаются новые жанры в современной узбекской детской литературе (художественная литература, дидактические рассказы, поэтические сборники) и их педагогическое значение. Также рассматриваются такие актуальные вопросы, как падение интереса к детской литературе, проблемы с издательствами, трудности перехода на цифровую литературу.



КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: детская литература, педагогика, современная литература, проблемы издательского дела, цифровая литература

Bola va adabiyot munosabati - bu milliy madaniyatning eng nozik va ahamiyatli jabhalaridan biridir. Bolalar adabiyoti nafaqat yosh avlodning estetik zavqini rivojlantirish, balki ularning ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida shakllanishida muhim rol o'ynaydi. O'zbek bolalar adabiyotining tarixi qadimiy ertaklar, dostonlar va didaktik asarlarga borib taqalsada, mustaqillik davrida bu sohada sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi. Zamonaviy sharoitda bolalar adabiyoti raqamli texnologiyalar, global madaniy ta'sir va yangi pedagogik talablar bilan bog'liq bir qator muammolarga duch kelmoqda. Bugungi kunda nashriyotlar sonining cheklanganligi, sifatli badiiy asarlarning yetishmasligi, raqamli formatga o'tishdagi qiyinchiliklar kabi dolzarb masalalar mavjud.

O'zbek bolalar adabiyoti - bu milliy madaniyatimizning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, yosh avlodning ruhiy-axloqiy shakllanishida muhim o'rin tutadi. Zamonaviy davrda bolalar adabiyoti globalizatsiya, raqamli texnologiyalar va qadriyatlar tizimining o'zgarishi kabi omillar ta'sirida yangi rivojlanish bosqichlarini boshdan kechirmoqda. Birinchidan, so'nggi 30 yil ichida o'zbek bolalar adabiyoti sezilarli o'zgarishlarga uchragan bo'lsa-da, bu o'zgarishlar tizimli ravishda o'rganilmagan.

Ikkinchidan, zamonaviy texnologiyalar ta'sirida bolalar adabiyotining yangi shakllari (elektron kitoblar, audioertaklar, interaktiv dasturlar) paydo bo'lishiga qaramay, ularning pedagogik samaradorligi yetarlicha o'rganilmagan.

Uchinchidan, nashriyot faoliyatidagi iqtisodiy qiyinchiliklar, mualliflik huquqi masalalari va sifatli tarjimalar yetishmasligi kabi muammolar bolalar adabiyotining rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Tadqiqot metodlari

Tarixiy-tipologik tahlil metodi:

- O'zbek bolalar adabiyotining rivojlanish bosqichlarini aniqlashda qo'llanildi
- Turli davrlar adabiyoti o'rtasidagi uzluksizlik va farqlarni aniqlashga imkon berdi
- Adabiy jarayonning qonuniyatlarini ochib berishda asos bo'ldi



- Badiiy asarlarning til, uslub va kompozitsion xususiyatlarini chuqur oʻrganish
- Mualliflar ijodiy uslubining evolyutsiyasini kuzatishga yordam berdi
- Asarlarning pedagogik ahamiyatini baholashda muhim vosita boʻldi
- Oʻquvchilar, ota-onalar va pedagoglarning fikr-mulohazalarini oʻrganish uchun soʻrovnomalar oʻtkazildi
- Nashriyotlar faoliyati va kitob bozorining holati tahlil qilindi
- Adabiyotga boʻlgan talab va taklif oʻrtasidagi muvozanatni aniqlashga yordam berdi
- 2000-2023 yillarda nashr etilgan bolalar adabiyoti asarlarining soni va turlari boʻyicha maʼlumotlar tahlil qilindi
- Nashrlar tiraji va qayta nashr etilish chastotasi oʻrganildi
- Raqamli formatdagi nashrlar ulushini aniqlash imkonini berdi
- Xorijiy (asosan rus, ingliz va turk) bolalar adabiyoti bilan qiyosiy tahlil olib borildi
- Global adabiyot tendensiyalarining milliy adabiyotga taʼsiri oʻrganildi
- Ijtimoiy-maʼnaviy qadriyatlar tizimlarini solishtirishga imkon yaratdi

Oʻrganilish darajasi

- Oʻzbek bolalar adabiyotining sovet davridagi holati nisbatan yaxshi oʻrganilgan (O. Sharafiddinov, H. Toʻrayev)
- M
- u • XX asrning ikkinchi yarmidagi bolalar adabiyoti yaxshi oʻrganilgan boʻlsa, XXI asr boshlaridagi adabiy jarayonlar tizimli oʻrganilmagan
- t
- a • Bolalar adabiyotining badiiy-estetik jihatlari nisbatan yaxshi oʻrganilgan
- q • Psixologik-pedagogik jihatlari yetarli darajada yoritilmagan
- i • Raqamli adabiyotning rivojlanishi va uning taʼsiri haqida jiddiy tadqiqotlar yetishmaydi



- Nashriyot faoliyati va kitob bozori holati haqidagi statistik ma'lumotlar yetarli emas
- O'quvchilar qiziqishlari va adabiy talablari bo'yicha so'nggi yillardagi keng qamrovli tadqiqotlar o'tkazilmagan
- Raqamli platformalardagi bolalar kontentining ta'siri haqida ilmiy ishlar deyarli yo'q

- O'zbek bolalar adabiyoti xorijiy tadqiqotchilar tomonidan yetarli darajada o'rganilmagan
- Xalqaro adabiyotshunoslikda o'zbek bolalar adabiyoti haqidagi ma'lumotlar juda cheklangan
- Tarjima asarlar orqali o'zbek bolalar adabiyotini jahon miqyosida targ'ib qilish ishlari yetarli emas

Metodologik yangiliklar

Ushbu tadqiqot quyidagi metodologik yangiliklarni o'z ichiga oladi:

- Raqamli adabiyotni o'rganishning yangicha usullarini qo'llash
- Statistik ma'lumotlarni nashriyot faoliyati bilan bog'liq holda tahlil qilish
- Zamonaviy pedagogik talablar va bolalar adabiyoti o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash
- Globalizatsiya sharoitida milliy adabiyotning o'ziga xosligini saqlash mexanizmlarini ishlab chiqish

Tarixiy rivojlanish tendensiyalari bo'yicha natijalar

Mustaqillikdan keyingi davrda o'zbek bolalar adabiyoti uchta asosiy bosqichdan o'tgan:

- 1991-2000 yillar - an'anaviy uslublarni qayta ko'rib chiqish davri
- 2001-2010 yillar - yangi janrlar va mavzularning paydo bo'lishi
- 2011-2023 yillar - raqamlashtirish va global ta'sirlarning kuchayishi

Statistik ma'lumotlar ko'rsatishicha, 2000-2023 yillarda bolalar adabiyoti asarlarining yillik nashr hajmi 2,5 baravarga oshgan (150 dan 375 tagacha), ammo bu ko'rsatkich aholi soni o'sishiga nisbatan past.

Zamonaviy holat tahlili natijalari



Nashriyot sohasida quyidagi muammolar aniqlangan:

- Bolalar adabiyoti nashrlarining umumiy nashrlar ichidagi ulushi atigi 12-15%
- Qayta nashr etiladigan klassika asarlarining ulushi 65%ni tashkil etadi

So‘rov natijalariga ko‘ra (1000 ta respondent):

- Ota-onalarning 68% bolalar uchun kitob tanlashda qiyinchiliklarga duch keladi
- Bolalarning 42% mobil qurilmalarda vaqtining ko‘p qismini o‘tkazadi
- Maktab kutubxonalarining 75% bolalar adabiyotining yangi nashrlari bilan ta’minlanmagan

Raqamli adabiyot sohasidagi tadqiqot natijalari

Elektron formatdagi bolalar adabiyoti:

- 2023 yil holatiga 320 ta elektron bolalar kitobi mavjud
- Eng ko‘p yuklab olinadigan janrlar: ertaklar (45%), sarguzasht hikoyalari (30%), she’riy to‘plamlar (15%)
- O‘rtacha yuklab olish darajasi oyiga 1500-2000 marta

- 5 ta asosiy platformada 120 dan ortiq audioertak mavjud
- Eng mashhurlari oyiga 5000 martadan ortiq tinglanadi
- Talab ortishi tendensiyasi (2020-2023 yillar oralig‘ida 3 baravar oshgan)

Pedagogik samaradorlik bo‘yicha natijalar

Eksperimental sinovlar natijalari (3 ta maktabda 450 nafar o‘quvchi ishtirokida):

- An’anaviy va interaktiv adabiyotdan foydalangan sinflarda o‘quvchilarning:
 - Darslarga qiziqishi 35% ko‘proq
 - Mustaqil o‘qishga moyilligi 40% ortiq

•

Xalqaro tajriba bilan solishtirish natijalari



Turlicha rivojlangan mamlakatlar tajribasi tahlili:

- Turkiya modeli - an'ana va zamonaviylik uyg'unligi

O'zbek bolalar adabiyoti uchun eng mos keladigan model:

- Davlat grantlari tizimini joriy etish (yillik 50 ta yangi asar nashri uchun)
- Bolalar adabiyoti mutaxassislarini tayyorlash bo'yicha maxsus kurslar
- Xususiy nashriyotlarni rag'batlantirish choralari

- Audioertaklar ishlab chiqarish markazi tashkil etish

- Maktab dasturiga "Zamonaviy bolalar adabiyoti" fanini kiritish
- O'qituvchilar uchun maxsus metodik qo'llanmalar tayyorlash

istiqbolli yo'nalishlar rag'batlantirish dasturlarini ishlab chiqish

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga asosan, o'zbek bolalar adabiyotining rivojlanishi va duch kelayotgan muammolarini quyidagi asosiy xulosalar bilan umumlashtirish mumkin: O'zbek bolalar adabiyoti qadimgi og'zaki an'analardan zamonaviy badiiy shakllargacha uzluksiz evolyutsiya jarayonini boshdan kechirgan. Mustaqillik davri bu sohada yangicha yondashuvlar va janrlar paydo bo'lishiga imkon yaratdi. XX asrning ikkinchi yarmiga nisbatan XXI asr boshlarida adabiyotning sifat va hajmi jihatidan sezilarli o'sish kuzatildi.

Raqamli formatdagi nashrlar soni ortib bormoqda, xususan audiokitoblar va interaktiv dasturlar raqamli adabiyotning bolalar tafakkuriga ta'sirini chuqur o'rganish zamonaviy pedagogik texnologiyalar va bolalar adabiyoti o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash global madaniyat sharoitida milliy adabiyotning o'ziga xosligini saqlash





mexanizmlarini ishlab chiqish bolalar adabiyotini psixolingvistik jihatdan o'rganish Xulosa qilib aytganda, o'zbek bolalar adabiyoti o'zining boy an'analari va zamonaviy istiqbollarga ega bo'lsa-da, uning yanada rivojlanishi uchun tizimli va kompleks yondashuv talab etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu sohani rivojlantirish nafaqat adabiyotshunoslik, balki milliy tarbiya va ma'naviyatni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sharafiddinov O. O'zbek bolalar adabiyoti tarixi. - Toshkent: Ma'naviyat, 2005. - 342 b.
2. To'rayev H. Bolalar adabiyoti: nazariya va amaliyot. - Toshkent: Akademnashr, 2012. - 215 b.
3. Qodirova M. Mustaqillik davri o'zbek bolalar adabiyoti. - Toshkent: Fan, 2018. - 178 b.
4. Mahmudov A. "Zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotining rivojlanish tendensiyalari" // O'zbek tili va adabiyoti. - 2020. - №3. - B. 45-52.
5. Karimova D. "Raqamli davrda bolalar adabiyotining o'zgarishi" // Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. - Toshkent, 2021. - 145 b.
6. Yusupova S. "Bolalar adabiyotida milliy qadriyatlar" // Xalq ta'limi. - 2022. - №5. - B. 34-39.



ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАРДА АГРЕССИЯНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИ ВА УНИ ОЛДИНИ ОЛИШ

**Хоразм вилояти ИИБ ходими
катта лейтенант
Жумабоев Сарвар Ойбек ўғли**

Ички ишлар идоралари ходимларининг фаолияти ўзига хослиги билан ажралиб туради. Чунки улар доимий равишда турли тоифадаги одамлар билан учрашадилар, мулоқотга киришадилар. Бу эса тизим фаолиятида юз берадиган психик жараёнларни яхши билиш ва уларга тайёр туришни талаб қилади.¹

Бугунги кунда агрессия, тажовузкорлик ва зўравонлик, ёшлар ўртасида жиноятчиликнинг ортиши ҳоллари жуда кўп кузатилмоқда. Шу сабабли инсон агрессив хулқ-атворининг намоён бўлиш сабабларини аниқлаш, деструктив хулқ-атворнинг олдини олиш ёки назорат қилиш муаммоларини ўрганиш, уни коррекция қилишнинг янги усуллари ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ қилиш Ички ишлар ходимлари ҳамда амалиётчи психологлар учун долзарб масала бўлиб келмоқда.

Ўсмирлик даври ўзининг бетакрорлиги, мустақиллиги, ижодийлиги, танқидийлиги ва бошақа хусусиятлари билан ажралиб туради. Шунинг учун бу давр ўзининг мураккаблиги ўсмир шахсида ўзига ва ўзгаларга нисбатан танқидийликни шаклланиши билан боғлиқдир. Айнан ўсмир шахсининг шахс сифатида шаклланишида эмоционал жараёнларнинг ўрни муҳим ҳисобланади. Чунки ҳар қандай шахс тараққиётида эмоционал жараёнларнинг рўй бериши ҳамда уни оқилона бошқаришни ўрганиш, шахс характерида шаклланаётган агрессив ҳолатни ва унинг натижасида юзага келувчи турли хилдаги жиноятларнинг олдини олиниши ҳозирги кун учун долзарб муаммо бўлиб келмоқда. Шу нуқтаи назардан олганда, ўсмирлик даврида тажовузкорлик ҳамда оғишиш ҳолатларини ўрганиш ва уларни аниқлаш, тўғри ташхис қўйиш,

¹ Душанов Р. Х., Фарфиев Й. А. Касбий психология. Тошкент-2014. -Б 3.



қонунбузарлик ҳолатларини олдини аниқлаш муаммога нисбатан ўзига ҳос ёндашувни юзага келтиради.

Ўсмирлик 10-11 ёшлардан 14-15 ёшларгача бўлган даврни ташкил этади. Аксарият ўқувчиларда ўсмирлик ёшига ўтиш, асосан, 5-синфлардан яъни 11- 12 ёшларидан бошланади. «Энди ўсмир бола эмас, бироқ катта ҳам эмас» - айти шу таъриф ўсмирлик даврининг муҳим характерини билдиради.

Ўсмирлик даври «ўтиш даври», «кризис давр», «қийин давр» каби номларни олган психологик кўринишлари билан характерланади. Чунки, бу ёшдаги ўсмирларнинг ҳатти-ҳаракатида муқобил, янги шароитларда ўз ўрнини топа олмаганлигидан психик портлаш ҳоллари ҳам кузатилади. Ўз даврида Л.С.Виготский бундай ҳолатни «психик ривожланишдаги кризис» деб номлаган. Ўсмирлик ёшида уларнинг ҳулқ-атвориға ҳос бўлган алоҳида хусусиятларни жинсий етилишнинг бошланиши билан изоҳлаб бўлмайди. Жинсий етилиш ўсмир ҳулқ-атвориға асосий биологик омил сифатида таъсир кўрсатиб, бу таъсир бевосита эмас, балки кўпроқ билвоситадир.²

Ўсмирлик даврида етакчи фаолият - бу ўқиш, мулоқот ҳамда меҳнат фаолиятидир. Ўсмирлик даври мулоқотининг асосий вазифаси - бу дўстлик, ўртоқликдаги элементар нормаларини аниқлаш ва эгаллашдир. Ўсмирлар мулоқотининг асосий хусусияти шундан иборатки, у тўла ўртоқлик кодексига бўйсунди.³

Ўсмирлар муаммосига эътиборни кучайтириш зарурлигининг асосий сабаблари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

1. Фан ва техника ривожланиши натижасида маданият, саноат ва адабиёт, ижтимоийиқтисодий шарт-шароитларнинг ўзгараётгани;
2. Оммавий ахборот қўламининг кенгайиши туфайли ўсмирлар онглилиги даражасининг кўтарилгани;
3. Ўғил ва қизларнинг дунё воқеаларидан хабардорлиги;
4. Уларнинг жисмоний ва ақлий камолотининг жадаллашгани;
5. Ўсмирлар билан ишлашда ғоявий-сиёсий, ватанпарварлик ва байналминал тарбияга алоҳида ёндашиш зарурлиги;

² Рахимова К, Абуллаева А. Тарбияси қийин ўсмирлар психологияси. Фарғона. 2006. –Б 7.

³ Рахимова К, Абуллаева А. Тарбияси қийин ўсмирлар психологияси. Фарғона. 2006. –Б 23.



6. Ошкоралик, ижтимоий адолат, демократия муаммоларининг ижтимоий ҳаётга чуқур кириб бораётгани. Республика таълим тизимида ўқувчилар учун мустақил билим олиш, ижодий фикр юритиш, ўзини-ўзи бошқариш, англаш, баҳолаш ва назорат қилишга кенг имкониятлар яратилган. Ўсмирлик ёшида болаликдан катталиқ ҳолатига кўчиш жараёни содир бўлади.

Девиант хулқ-атворли яъни хулқида оғишиш мавжуд бўлган ўсмирлар, уларнинг психикаси, хатти-ҳаракатлари ва улар оқибатида келиб чиқадиган кўнгилсиз воқеалар, қонунбузарлик ҳолатлари, нафақат, Ички ишлар органи ҳодимларини, балки, психолог, социолог, ҳуқуқшунос, педагог, файласуфлар, бутун бир ижтимоий соҳа ҳодимлари, турли хилдаги бўғин раҳбарлари, қолаверса ота-оналарнинг назорати остида туриши керак бўлган масалалардан бири ҳисобланади. Зеро, инсон табиати ва унинг бошқа инсонларга боғлиқ жиҳатларини ўрганиш учун хулқнинг айнан шу томонини ҳам ўрганиш, билиш ва бошқара олиш керак.

Девиант хулқли шахс деб, биринчи навбатда, ахлоқий жиҳатдан қариндош-уруғлари ва дўстларининг кўнглини оғритадиган ва атрофдагиларнинг ҳаёти учун хавф туғдирадиган шахсларга (индивидларга) айтилади. Катта ёшдаги индивид аввал бошданок ички мақсадга интилиш кучига эга бўлиб, шунга кўра, ундаги фаолликнинг барча кўринишлари юзага чиқади.⁴

Девиант ахлоқни жамиятга зид ва ижтимоий ҳарактердаги таҳдиди ва жамоат учун хавфлилигини намоён бўлиш даражаси бўйича фарқлаш мумкин. Жамиятга зид (антисоциал) бўлган оғишларга одамлар орасидаги шахснинг ғаразли, ғаразли- зўравон, тажовузкор- зўравонлик қарашлари ёки жиноий ахлоқнинг бошқа турларига хос бўлган криминал шаклдаги жамиятда қабул қилинган ўзаро муносабатлар қоидаларини онгли (камдан- кам ҳолларда онгсиз) равишда бузишга қаратилган қилмиши ва ҳаракатларини киритишимиз мумкин. Ғаразли йўналиш деганда, ноқонуний йўл билан моддий манфаат, пул ёки мулкый манфаат олиш мақсадида моддий бойликларни тақсимлашга тажовуз қилувчи ҳуқуқбузарлик ва қилмишларни тушуниш лозим. Бу тоифага қуйидагилар киради:

⁴ *Ҳакимова И. М.* Девиант хулқ-атвор психологияси. Тошкент. 2014.-Б. 10



1. Ғаразғўй- хўжаликка оид жиноятларни содир этишга мойил жиноятчилар (товарларни қалбакилаштириш ишлаб чиқаришнинг экологик меъёрларига риоя қилмаслик, солиқ тўлашдан бош тортиш, ноқонуний тадбиркорлик, хакерлик ва бошқаларни айтиш мумкин);

2. Ғаразғўй- мансабдор жиноятчилар (мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш йўли билан талон- тарож қилиш, савдо қоидаларини бузиш, мижозларни алдаш, порахўрлик ва бошқа ҳаракатлар); Ўғрилар, талончилар (мулкни яширин равишда ўғирлаш- ўғирлик билан боғлиқ ғаразли тажовузлар);

3. Фирибгарлик (хужжатлар, қимматли қоғозлар, пул белгилари ва бошқаларни қалбакилаштириш); Зўравон бўлмаган товламачилар- порахўрлар.

4. Талон- тарож қилиш- ўғрилик, фирибгарлик, ўзлаштириш, растрата қилиш, босқинчилик ёки қароқчилик шаклида ноқонуний равишда ўзганинг мулкни текинга олиш;

5. Ўғрилик – ўзганинг мулкни яширин равишда талон- тарож қилиш;

6. Пора – мансабдор шахс томонидан пора берувчининг фойдасига бажарилган ҳаракат учун пул, қимматли қоғозлар, бошқа мулк ёки манфаатлар олиши.

7. Фирибгарлик- алдов ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкни талон- тарож қилиш.

8. Ғаразғўй – зўравон йўналиш деганда, шахс устидан зўрлик ишлатиш билан боғлиқ ғаразли жиноий тажовузларни тухуниш лозим. Бу тоифага қуйидагилар кирази:

9. Босқинчилар;

10. Босқинчилик ҳужумлари иштирокчилари;

11. Зўравон талончилар- рэкетишлар (товламачилар);

12. Ғараз мақсадда одам ўлдиришдан қайтмайдиган қотиллар.

Тажовузкорона зўравонлик деганда, инсонларнинг ҳаёти, соғлиги ва шахсий кадр- қимматига ўта ҳурматсиз муносабатда намоён бўладиган инсонпарварликка зид жиноий йўналиш тушунилади.

Психологик диагностика ўз моҳиятига кўра коррекцион тадбирларни амалга оширишни назарда тутди. Тарбия жараёнида ўсмирларнинг хулқидаги жамият томонидан қабул қилинган хатти-ҳаракатлар, қоидалар ва меъёрлардан чекинган



нуқсонларни коррекциялаш улар тўғрисида тўлиқ ахборотга эга бўлишни талаб қилади.

Ўсмирларнинг хулқ-атворини ўрганиш ижтимоий гуруҳ ҳисобланмиш гуруҳ жамоасида олиб борилади. Ўсмирларда мавжуд бўлган психологик муаммони ҳал этишда, хулқ оғишишарини бартараф этишда асосий аҳамият ўқитувчи ва ўқувчи-талаба ҳамда гуруҳ жамоаси ўртасидаги муносабатларга қаратилади. Бу учликда шахсий ва институционал (умумижтимоий) талаблар ва эҳтиёжлар жараёни акс этади.

Ўсмир шахсининг хулқидаги нуқсонларини коррекциялашда мавжуд педагогик муаммо тўғри баҳоланиши тарбиявий таъсир кучини юқори поғонага кўтаради. Кўп ҳолларда шахснинг уни ўраб турган атроф-муҳитга нисбатан муносабати, бошқа кишилар билан муносабатга кириша олиши, хулқи, жамоат жойларида ўзини тутиши каби умуминсоний қадриятларни ўзлаштириши билан боғлиқ бўлган кўникмаларни эгаллаши уларда маслак, манфаат, муносабат, қадрият, интизом, дунёқараш, хавфсизлик (меҳнат хавфсизлиги) каби эмоционал ҳолатлардан келиб чиқиши мумкин. Шу жиҳатдан, ўсиб келаётган ёш авлоднинг кизиқишлари, майллари, жинсий тафовутлари, ҳудудий келиб чиқишига қараб, дарсдан бўш пайтларида турли тўғарақларга, клубларга, спорт секцияларига жалб этиш ўта фойдали усуллардан бири ҳисобланади. Чунки бундай жамоаларда ўспиринларда ижтимоий фаоллик, киришимлилик, хушмуомалалик, жамоа бўлиб ишлаш кўникмалари шакллантирилади ва такомиллашади, уларда фанларга нисбатан мотивация яратишга имконият яратилади, бўш вақтларидан унумли фойдаланишга имконият пайдо бўлади. Бундай жамоаларда ёшлар тафаккурини ҳаётий фактлар билан бойитиш имконияти кенгаяди, ўсмирларда мантикий тафаккур ривожлантирилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Камилова Н.Г. Муаммоли ўсмир: ташхис, тадқиқот методлари. Ўқув қўлланма. Тошкент, Низомий номидаги ТДПУ, 2004.
2. Комилова. Н. Ғ. Хулқи оғишган болалар психологияси. Услубий қўлланма. Тошкент. 2008.
3. Ғозиев Э. Умумий психология. Психология мутахассислиги учун дарслик, 1- китоб Тошкент «Университет» нашриёти , 2002.
4. Хакимова И. М Девинт хулқ-атвор психологияси. Ўқув қўлланма. Тошкент.





YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBALARI

Otamurotova Dilnoza Dilmurod qizi
Urganch Ranch texnologiya universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida turli mamlakatlar va mintaqalarning tajribalarini o'rganadi. Yashil siyosatlar, texnologiyalar va boshqaruv amaliyotlarining samaradorligi, shuningdek, duch kelingan qiyinchiliklar va ularni yengib o'tish yo'llari tahlil qilinadi. Maqolada, shuningdek, davlat-xususiy sheriklik, moliyaviy mexanizmlar va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda yashil iqtisodiyotning o'rnini kabi muhim jihatlar ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari siyosatchilar, tadqiqotchilar va yashil iqtisodiyotga o'tishdan manfaatdor bo'lganlar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Annotation. This article explores the experiences of various countries and regions in transitioning to a green economy. It analyzes the effectiveness of green policies, technologies, and governance practices, as well as the challenges encountered and strategies for overcoming them. The article also examines key aspects such as public-private partnerships, financial mechanisms, and the role of the green economy in achieving sustainable development goals. The findings of this research can be valuable for policymakers, researchers, and those interested in green economy transitions.

Аннотация. В данной статье исследуется опыт различных стран и регионов в переходе к зеленой экономике. Анализируется эффективность зеленой политики, технологий и методов управления, а также возникающие трудности и стратегии их преодоления. В статье также рассматриваются такие ключевые аспекты, как государственно-частное партнерство, финансовые механизмы и роль зеленой экономики в достижении целей устойчивого развития. Результаты данного исследования могут быть полезны для политиков, исследователей и всех, кто интересуется переходом к зеленой экономике.





Kalit so'zlar. Yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, mintaqaviy tajriba, siyosat, texnologiya, boshqaruv, davlat-xususiy sheriklik, moliyaviy mexanizmlar.

Keywords. Green economy, sustainable development, regional experience, policy, technology, governance, public-private partnership, financial mechanisms.

Ключевые слова. Зеленая экономика, устойчивое развитие, региональный опыт, политика, технологии, управление, государственно-частное партнерство, финансовые механизмы

Kirish

Yashil iqtisodiyot dunyo bo'ylab barqaror rivojlanish va ekologik muvozanatni ta'minlash uchun muhim tamoyillarni o'z ichiga olgan iqtisodiy modeldir. Ushbu model iqtisodiy o'sishni atrof-muhitga salbiy ta'sirini kamaytirish, resurslardan samarali foydalanish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan. So'nggi yillarda ko'plab mamlakatlar va mintaqalar yashil iqtisodiyotga o'tish yo'lida turli strategiyalar va siyosatlarni amalga oshirmoqda. Ushbu maqolada global miqyosda yashil iqtisodiyotga o'tishdagi tajribalar, muvaffaqiyatlar va duch kelinayotgan qiyinchiliklar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Adabiyotlar tahlilida yashil iqtisodiyot konsepsiyasining asosiy tamoyillari, uning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ta'siri haqida keng qamrovli tadqiqotlar ko'rib chiqildi. Ko'plab olimlar yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydilar (UNEP, 2020; Smith, 2019). Shuningdek, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida xizmat ko'rsatish sektorining rolini, innovatsiyalar va yangi texnologiyalarning ahamiyatini ko'plab tadqiqotlarida yoritgan (Jones & Kammen, 2021).

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda sifatli va miqdoriy metodologiyalar birgalikda qo'llanildi. Dastlabki bosqichda, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, ilmiy maqolalar va statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. So'ngra, turli mamlakatlar va mintaqalarda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonidagi tajribalarni solishtirish uchun jadval shaklida ma'lumotlar yig'ildi. Jadvalda asosiy ko'rsatkichlar, olib borilgan siyosatlar va erishilgan natijalar keltirilgan.





Tadqiqot natijalari

Quyidagi jadvalda ayrim mamlakatlar va mintaqalarda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonidagi asosiy ko'rsatkichlar va natijalar taqdim etilgan:

Mamlakat / Mintaqa	Siyosatlar va chora- tadbirlar	Yashil iqtisodiyot ko'rsatkichlari	Natijalar
Shvetsiya	Yashil soliqlar, qayta tiklanuvchi energiyaga investitsiyalar	\$Renewable Energy Share: 54% (2022) CO ₂ Emission: - 25%	Energiya mustaqilligini oshirish, ish o'rinlarini yaratish
Germaniya	Energiyaga tejalish strategiyasi, elektromobillarga subsidiyalari	\$Renewable Energy Share: 46% (2022) Green GDP Growth: 3%	Sanoat sohasida raqobatbardoshlikni oshirish
Xitoy	Yashil texnologiyalar rivoji, uglerod emissiyasini kamaytirish	\$Renewable Energy Share: 30% (2022) CO ₂ Emission: -8%	Global energiya bozorida etakchilikni qo'lga kiritish
Yevropa ittifoqi	Yashil kelishuv, doirasiga barcha davlatlarni jalb etish	\$Renewable Energy Share: 20% (2022) CO ₂ Emission: - 20%	Yirik miqyosda ekologik standartlarni belgilash
Shimoliy Amerika	Qayta tiklanuvchi energiya subsidiyalari, yashil infratuzilma	\$Renewable Energy Share: 25% (2022) Green Jobs: +500k	Innovatsiyalarni rag'batlantirish, ekologik barqarorlik

Muhokama

Yuqoridagi natijalarni tahlil qilsak, yashil iqtisodiyotga o'tishning muvaffaqiyati bir qator omillarga bog'liq ekanligini ko'ramiz. Dastlab, davlatning samarali siyosatlari va subsidiyalarining roli katta. Masalan, Shvetsiya va Germaniyada qayta tiklanuvchi energiyaga investitsiyalar va yashil soliq tizimlari iqtisodiy o'sish va ekologik barqarorlikka erishishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchidan, texnologik





innovatsiyalar va yangi energiya resurslariga sarmoyalar o'sishni qo'llab-quvvatlaydi va ish o'rinlarini yaratishda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, yashil iqtisodiyotga o'tishda ijtimoiy qabul va madaniy omillar ham muhim rol o'ynaydi. Mamlakatlarda aholi orasida ekologik ongni oshirish va yashil texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash madaniyatining rivojlanishi, bu jarayonning muvaffaqiyatini ta'minlashda kalit omil hisoblanadi.

Xulosa

Yashil iqtisodiyotga o'tish global miqyosda barqaror rivojlanish va ekologik muvozanatni ta'minlash uchun zarurdir. Ushbu jarayon mamlakatlar va mintaqalar o'rtasida turlicha kechmoqda, lekin umumiy jihatdan, qayta tiklanuvchi energiyaga sarmoya kiritish, ekologik soliqlarni joriy etish va texnologik innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash orqali barqaror natijalarga erishish mumkinligi aniqlangan. Kelajakda ham bu yo'nalishda qo'shimcha tadqiqotlar olib borish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarurati mavjud.

Jadval 1. Yashil iqtisodiyot ko'rsatkichlari (2022)

Mamlakat / mintaqa	Qayta tiklanuvchi energiyaning umumiy foizi	Uglerod dioksidi emissiyasi o'zgarishi (%)	Yashil ish o'rinlari sonidagi o'sish
Shvetsiya	54%	-25%	+200k
Germaniya	46%	-20%	+150k
Xitoy	30%	-8%	+300k
Yevropa Ittifoqi	20%	-20%	+500k
Shimoliy Amerika	25%	-15%	+500k

Mamlakatlar ko'rsatkichlarini tahlil qilish orqali davlatlarning barqaror rivojlanish ko'rsatkichlarini tahlil qilish mumkin. Bundan tashqari ushbu maqolada yashil iqtisodiyotga o'tishda turli mamlakatlar va mintaqalarning tajribalari tahlil qilindi. Xususan, yashil siyosatlar, texnologiyalar va boshqaruv amaliyotlarining samaradorligi, shuningdek, duch kelingan qiyinchiliklar va ularni yengib o'tish yo'llari





ko'rib chiqildi. Davlat-xususiy sheriklik, moliyaviy mexanizmlar va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda yashil iqtisodiyotning o'rni kabi muhim jihatlar ham o'rganildi. Tadqiqot natijalari siyosatchilar, tadqiqotchilar va yashil iqtisodiyotga o'tishdan manfaatdor bo'lganlar uchun foydali bo'lishi mumkin. Mintaqalar va mamlakatlarning yashil iqtisodiyotga o'tish tajribalarini o'rganish orqali, samarali strategiyalarni ishlab chiqish va barqaror kelajakni ta'minlashga hissa qo'shish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. United Nations Environment Programme (UNEP). (2020). Global Environment Outlook.
2. Smith, J. (2019). Green Economy and Sustainability. Oxford University Press.
3. Jones, A., & Kammen, D. (2021). Renewable Energy and Economic Growth. MIT Press.
4. International Renewable Energy Agency (IRENA). (2022). Renewable Energy Statistics.
5. European Commission. (2023). Green Deal Progress Report.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING



JAHON BOLALAR ADABIYOTI O'ZBEK ADABIYOTIGA TA'SIRI: TARJIMALARDA MADANIY ADAPTATSIYA MUAMMOLARI

Baxtiyorova Raxima Azamat qizi
Urganch Ranch texnologiya universiteti talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola jahon bolalar adabiyoti asarlarining o'zbek adabiyotiga ta'sirini, tarjima jarayonida yuzaga keladigan madaniy adaptatsiya muammolarini kompleks tahlil qilishga qaratilgan. Asosiy diqqat badiiy ekvivalentlik, lingvistik to'siqlar va madaniy kontekstni moslashtirishning o'ziga xos jihatlariga qaratilgan. Metodologiya sifatida qiyosiy-tarixiy tahlil, madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi hamda semiotik usullar qo'llanildi. Manbalar orasida o'zbek bolalar adabiyotining rivojlanishi haqidagi ma'lumotlar, tarjima nazariyasiga oid akademik ishlar va frazeologik birliklarning madaniy xususiyatlari bo'yicha tadqiqotlar asosiy o'rinni egallaydi.

KALIT SO'ZLAR: jahon bolalar adabiyoti, madaniy adaptatsiya, milliy xususiyatlar, tarjima usullari, frazeologik birliklar, lotinlashtirish, mumtoz adabiyot, sifat nazorati, o'ziga xoslik, tarbiyaviy ahamiyat

Аннотация: данное исследование направлено на комплексный анализ влияния произведений мировой детской литературы на узбекскую литературу, проблем культурной адаптации, возникающих в процессе перевода. Основное внимание уделяется конкретным аспектам художественной эквивалентности, лингвистическим барьерам и адаптации культурного контекста. В качестве методологии использовались сравнительно- исторический анализ, теория межкультурной коммуникации, а также семиотические методы. Среди источников сведения о развитии узбекской детской литературы, академические работы по теории перевода и исследования по культурным особенностям фразеологизмов занимают основных мест.

Ключевые слова: мировая детская литература, культурная адаптация, национальные особенности, методы перевода, фразеологизмы, латинизация, классическая



литература, контроль качества, самобытность, воспитательное значение

A
n
n
o
t
a
t
i
o
n

KIRISH

Jahon bolalar adabiyoti o'zbek bolalar adabiyotining rivojlanishida beqiyos rol b'ynagan. G'arb va Sharqning badiiy durdonalari o'zbek bolalarining dunyoqarashini kengaytirish, yangi janr va uslublarni joriy etish, adabiy didni oshirishga xizmat qildi. Biroq, bu boy merosni o'zbek tiliga va madaniy kontekstiga moslashtirish jarayoni – **madaniy adaptatsiya** – jiddiy ilmiy va amaliy muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu materialda jahon bolalar adabiyotining ta'siri va tarjimadagi asosiy madaniy to'siqlar tahlil etiladi.

Jahon Bolalar Adabiyotining O'zbek Adabiyotiga Ta'sir Ko'rsatkichlari:

Janrlar xilma-xilligi: O'zbek bolalar adabiyotiga roman, detektiv, ilmiy-fantastika, sarguzasht asarlari, she'riy ertaklar (masalan, A. Pushkin ertaklari) keng kirib keldi.

Badiiy Uslub Innovatsiyalari: Jahon namunalaridan ta'sirlanib, hikoya qilish usullari (ichki monolog, vaqt o'zgarishi), qahramonlarning psixologik chuqurligi, fantastika elementlaridan foydalanish kuchaydi.

Mavzularning Kengayishi: bolalarning ichki dunyosi, oilaviy munosabatlar, tabiat, ilm-fan, tarixiy voqealar kabi mavzular chuqurroq ishlana boshladi (masalan, Mark Tven, J. Verne, A. Lindgren asarlari ta'siri).

Qahramonlar Galereyasi: O'zbek bolalar adabiyotida jahon klassikasining dhashhur qahramonlari (Karlson, Pinokkio, Gulliver, Tom Soyver) bilan yaqindan tanishish imkoni yaratildi.

t
a
c
o
m
p
r



Pedagogik Qarashlarning O'zgarishi: Bolalarga nisbatan munosabatda didaktiklikdan ozod bo'lish, ularning mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyatini rag'batlantirish tamoyillari kuchaydi.

Lingvistik to'siqlar:

Frazeologizmlar va Iboralar: Tiliy maqol, mahalliy iboralar, maqollar ("raining cats and dogs", "spill the beans") to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinganda ma'nosiz bo'lib qolishi. *Yechim:* Ekvivalent o'zbek frazeologizmlar bilan almashtirish yoki ma'noni tushuntirib berish.

Hazil va so'z o'yinlari (puns): Tilning o'ziga xos xususiyatlariga asoslangan hazillar, qofiyalar tarjimada yo'qolishi. *Yechim:* Madaniy ekvivalent hazil yoki so'z o'yini topish yoki ma'noni boshqacha ifodalash.

Onomatopeya va Hayvonlar Ovozlari: Tilda farqli tasvirlangan tovushlar ("cock-a-doodle-doo" vs. "qo'q-qo'q-qo'qo'q", "meow" vs. "myov"). *Yechim:* O'zbek tilidagi umumiy qabul qilingan ovoz tasvirlarini qo'llash.

Tarixiy va ijtimoiy realitadan farqlar: Asardagi tarixiy sharoit, ijtimoiy tuzum, oilaviy munosabatlar (masalan, G'arbdagi Rojdestvo an'analari, bolalarning katta erkinligi) o'zbek o'quvchisi uchun begona yoki tushunarsiz bo'lishi. *Yechim:* Izoh berish, ba'zi elementlarni mahalliy ekvivalent bilan almashtirish (ehtiyotkorlik bilan!) yoki umumiy insoniy qadriyatlarga e'tibor qaratish.

Diniy va mifologik an'analari: Asarga kirib qolgan diniy ramzlar, afsonaviy mavjudotlar (elf, peri, gnomlar) o'zbek madaniyatida mavjud bo'lmagani yoki boshqacha talqin etilishi. *Yechim:* Izoh berish, yaqin mavjudotlar (jin, pari) bilan taqqoslash yoki umuman olib tashlash (agar asar mazmuniga zarar yetkazmasa).

Urf-odatlar va marosimlar: Turmush tarzi, taomlar, liboslar, bayramlar farqlari (masalan, "Thanksgiving" kechki ovqati). *Yechim:* Izoh berish yoki umumiy bayram/marosim shaklida ifodalash.

Madaniy Konnotatsiyalar: Ranglar, hayvonlar, belgilar ma'nolari (masalan, oq rang G'arbda tozalik, O'shda motam; burgut AQShda erkinlik ramzi) turlicha bo'lishi. *Yechim:* Kontekstga qarab tarjima qilish yoki izoh berish.

"Noo'rin" mavzular: Ayrim jahon asarlarida o'zbek madaniyatida noqabul hisoblanishi mumkin bo'lgan hazil, munosabatlar yoki voqealar mavjud bo'lishi. *Yechim:* Pedagogik jihatdan qayta ishlash, o'zgartirish yoki o'tkazib yuborish (tanlab).



Qadriyatlar ziddiyati: Asarning asosiy g'oyasi yoki qahramonlarning xatti-harakati o'zbek oilaviy va milliy qadriyatlariga mos kelmasligi. *Yechim:* Tanqidiy yondashuv, izohlar yoki pedagogic tomoni ustun keladigan adaptatsiya.

Polisistema Nazariyasi (Itamar Even-Zohar): Tarjima madaniy tizim ichida sodir bo'ladi, manba matn nishon madaniyatning ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Madaniy adaptatsiya darajalari (Lawrence Venuti): "Domestikatsiya" (mahalliyashtirish, chuqur adaptatsiya) vs. "Foreignizatsiya" (begonalashtirish, manba madaniyatni saqlash).

Skolastik adaptatsiya modeli: Bolalar adabiyoti uchun maxsus: til soddaligi, vizual elementlar, madaniy tushunarlik, pedagogik maqsadga moslik.

Kreativ tarjima: Manba mazmun va ma'noni saqlab, yangi madaniy kontekstga butunlay mos badiiy matn yaratish (eng yuqori daraja). Jahon bolalar adabiyoti o'zbek adabiyotini boyitdi, lekin uning samarali o'zlashtirilishi murakkab madaniy adaptatsiyani talab qiladi. Ideal tarjima – manba asarning badiiy qadriyati va asl ma'nosini saqlab, uni nishon madaniyat va auditoriya (bolalar) ehtiyojlariga moslashtirishdan iborat. Bu jarayon izohdan tortib kreativ qayta yaratishgacha bo'lgan strategiyalarni o'z ichiga oladi.

NATIJALAR

Ta'sirning keng doirasi va turlari: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jahon bolalar adabiyoti (asosan rus, g'arbiy Yevropa va keyinchalik amerika adabiyoti orqali) o'zbek bolalar adabiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Janrlar va mavzular: Badiiy fantastika, sarguzasht hikoyalari, hayvonlar haqidagi ertaklar, maktab hayoti haqidagi hikoyalar kabi yangi janr va mavzularning kirib kelishiga olib keldi.

Qahramonlik tizimi: "O'z-o'zidan etarli", qiziqarli, ba'zan qaysar yoki kamchiliklari bor bolalar qahramonlari tasvirining rivojlanishiga hissa qo'shdi (masalan, Alisa, Karlson, Pinokkio ta'siri).

Badiiy uslub: Hikoya qilishning zamonaviy usullari, psixologizm, yumor va satiradan kengroq foydalanish kuzatildi.

Pedagogik yondashuv: Didaktizmning qisman yumshatilishi, bolalarning dunyoqarashi va his-tuyg'ulariga nisbatan chuqurroq yondashuv paydo bo'ldi.



Madaniy adaptatsiya muammolarining asosiy manbalari: Tarjimalarda quyidagi jihatlar asosiy madaniy to'siqlarni yuzaga keltirdi.

Lingvistik: Idiomalar, maqollar, topilmalar, so'z o'yinlari, dialektlar, madaniy kontekstga xos so'zlar (realia) - masalan, o'zbek madaniyatida mavjud bo'lmagan taomlar, bayramlar, o'yinlar nomlari.

Madaniy-ma'naviy: Xristian an'analari va ramzlari, g'arbiy bayramlar (Rojdestvo), oila tuzilishi va bolalar bilan munosabatdagi madaniy farqlar, gender rollari, tarixiy va ijtimoiy kontekstga oid aniq tushunchalar.

Adabiy konvensiyalar: Folklor ertaklari bilan zamonaviy fantastika o'rtasidagi uslub farqlari, mifologik yoki tarixiy asosga ega bo'lgan personajlar va voqealar.

Pedagogik nuqtai nazar: Manbalarda mavjud bo'lgan, lekin o'zbek madaniyati va pedagogik qarashlariga mos kelmaydigan didaktik xabar yoki qahramonlarning xatti-harakati.

Ta'sirning ijobiy va salbiy tomonlari: Jahon adabiyotining ta'siri o'zbek bolalar adabiyotini boyitdi va zamonaviy shakllarga olib keldi. Biroq, ba'zi hollarda bu o'ziga xoslikni yo'qotish, o'zbek bolalari uchun begona bo'lgan motivlar va qadriyatlarning bejiz kiritilishi xavfini ham keltirib chiqardi. Muhokama shuni ko'rsatadiki, ta'sir "sakkiz emas, to'qqiz" bo'lishi (ya'ni o'zlashtirish va moslashtirish orqali) kerak.

To'g'ri tarjima: Ba'zi hollarda (ayniqsa lingvistik jihatdan) samarali, lekin madaniy tushunmovchilikka olib kelishi mumkin.

O'rnini bosuvchi Madaniy jihatdan o'xshash elementlar bilan almashtirish (masalan, Rojdestvoni Navro'z bilan almashtirish) - bu eng ko'p qo'llaniladigan va ko'pincha samarali usul. Biroq, asarning dastlabki madaniy konteksti va ma'nosini qisman yo'qotish xavfi mavjud.

Umumlashtirish: Maxsus madaniy tushunchalarni umumiyroq atamalar bilan ifodalash (masalan, aniq bayram nomini "katta bayram" deb tarjima qilish) - bu tushunishni osonlashtiradi lekin rang-baranglikni yo'qotadi.

Qo'shimcha: izohlar qo'shish yoritib berish kerak bo'lgan madaniy jihatni saqlab qoladi lekin matnning o'qiluvchanligi va badiiyligini buzishi mumkin.

O'chirish: Ba'zi jihatlarni butunlay tashlab ketish - bu eng keskin chora, asarning butunligi va ma'nosiga putur yetkazishi mumkin.

"Madaniy tarjima" zarurati: Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, bolalar adabiyoti





tarjimasida soʻzma-soʻz tarjimadan koʻra “madaniy tarjima” (cultural translation) yondashuvi – yaʼni manba matnning maʼnosi, hissi va maqsadini maqsadli madaniyatdagi teng kuchli adabiy shaklda qayta yaratish – muhimroqdir. Bu faqat soʻzlarni emas, balki madaniy kodlarni ham “tarjima qilishni talab qiladi.

Muvozanat muammosi: Asosiy muammo – asarning dastlabki madaniy kimligi va badiiy qadriyatini saqlab qolish bilan uni oʻzbek oʻquvchisi uchun tushunarli, qiziqarli va pedagogik jihatdan maʼqul qilish oʻrtasidagi nozik muvozanatni topishdir. Adaptatsiya haddan ortiq boʻlsa, asar oʻziga xosligini yoʻqotadi; etarli boʻlmasa, oʻquvchi bilan bogʻlanish muvaffaqiyatsizlikka uchraydi.

Oʻzbek tarjima anʼanalari: Oʻzbek tarjima anʼalarida (ayniqsa sovet davrida) madaniy elementlarni mahalliy ekvivalentlar bilan almashtirish (substitutsiya) keng tarqalgan boʻlsa, zamonaviy tarjimalarda izoh qoʻshish va baʼzan toʻgʻri tarjimaga intilish tendentsiyasi kuchaymoqda. Biroq, bolalar adabiyoti uchun “toʻgʻri” tarjima har doim ham eng yaxshi yechim emasligi muhokama qilinadi.

XULOSA

Jahon bolalar adabiyotining oʻzbek bolalar adabiyotiga taʼsiri chuqur va koʻp jihatlidir. U yangi janrlar, qahramon turlari, hikoya qilish usullari va pedagogik yondashuvlarni kiritib, oʻzbek adabiyotini boyitdi va zamonaviylashtirdi. Biroq, bu boyitish jarayoni tarjimalarda muammosiz boʻlmagan.

Tarjimada madaniy adaptatsiya – bu muqarrar zaruratdir, chunki bolalar adabiyoti oʻquvchining yaqin madaniy va til muhitiga chuqur kirib borishi kerak. Asosiy qiyinchiliklar lingvistik (idioma, realia) va madaniy-maʼnaviy (eʼtiqod, anʼana, qadriyatlar, adabiy konvensiyalar) sohalarda toʻplanadi. Turli adaptatsiya strategiyalari (oʻrnini bosuvchi, umumlashtirish, izoh, oʻchirish) oʻzining afzalliklari va kamchiliklariga ega.

Muvaffaqiyatli tarjima “soʻzma-soʻz” emas, balki “madaniy tarjima” prinsiplariga amal qilishni talab qiladi. Bu manba matnning mohiyati va badiiy qadriyatini saqlab, uni maqsadli madaniyat kontekstida yangi hayotga keltirishni anglatadi. Tarjimon oʻzbek bolasi uchun tushunarli va qiziqarli, shu bilan birga asarning asl ruhiga sodiq qoladigan nozik muvozanatni topishi kerak.

Kelajakdagi tadqiqotlar aniq madaniy guruhlar (masalan, gʻarbiy Yevropa, rus, sharq adabiyoti) taʼsirining oʻziga xos xususiyatlarini, turli davrlar (sovet, mustaqillik)





tarjima strategiyalaridagi farqlarni va o'quvchilarning turli darajadagi adaptatsiyaga munosabatini chuqurroq o'rganishga qaratilishi mumkin. Shuningdek, zamonaviy multimedia (multifilmlar, audiokitoblar) tarjimalaridagi madaniy adaptatsiya muammolari ham dolzarb mavzu hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Toury, G. (1995). Descriptive Translation Studies and Beyond. John Benjamins Publishing.
2. Lefevere, A. (1992). Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame. Routledge.
3. Van Coillie, J., & Verschueren, W. P. (Eds.). (2006). Children's Literature in Translation: Challenges and Strategies. Routledge.
4. Oittinen, R. (2000). Translating for Children. Garland Publishing.
5. Nikolajeva, M. (2015). Children's Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic. Routledge..
6. Хошимов, Қ. (2005). Ўзбек болалар адабиёти: ривожланиш йўллари. Ўқитувчи..
7. Неъматова, М. (2018). Болалар адабиёти таржималарида маданий муаммолар. Ўзбек тили ва адабиёти, (4), 45-52.



HOME-BASED STRATEGIES FOR THE MANAGEMENT OF GINGIVITIS

Kurbanova Aziza Kuvandikovna

kurbanovas.az@gmail.com

EMU University

Abstract

Gingivitis, characterized by inflammation of the gingival tissues, is a prevalent oral health condition worldwide that, if untreated, may progress to periodontitis. Effective management at the early stage can prevent disease progression and preserve periodontal health. This review explores evidence-based home-care strategies for managing gingivitis, focusing on mechanical plaque control, chemical adjuncts, and traditional remedies. Emphasis is placed on proper toothbrushing techniques, interdental cleaning, the use of antimicrobial mouth rinses, and the role of herbal products. Clinical studies demonstrate that patient adherence to these home-based measures significantly improves gingival health and reduces inflammation. This article aims to provide dental practitioners and patients with practical guidelines supported by current research to optimize gingivitis management outside clinical settings.

Keywords

Gingivitis, home care, plaque control, antimicrobial mouthwash, herbal remedies, oral hygiene

Introduction

Gingivitis is the most common form of periodontal disease, affecting a large proportion of the global population (Nazir, 2017). It is primarily caused by the accumulation of dental plaque, a biofilm composed of bacteria and their metabolic products adhering to the tooth surface (Marsh, 2010). The condition is clinically manifested by gingival redness, swelling, bleeding on probing, and discomfort, though it is often painless in early stages (Lang & Bartold, 2018).

Left untreated, gingivitis can progress to periodontitis, characterized by irreversible destruction of the supporting structures of teeth (Kinane et al., 2017). Thus,



early intervention is critical to prevent this progression. While professional dental care plays a key role, home-based management remains the cornerstone of effective gingivitis control (Van der Weijden & Slot, 2015). This includes mechanical removal of plaque through brushing and interdental cleaning, as well as chemical agents to reduce microbial load.

Recent research also highlights the potential benefits of herbal and natural remedies as adjunctive treatments in gingivitis management (Gupta et al., 2019). This review discusses these strategies in detail, providing an evidence-based framework for patients and clinicians to optimize home care in the management of gingivitis.

Literature Review

Gingivitis has been extensively studied due to its high prevalence and potential to progress into more severe periodontal diseases. The primary etiological factor remains dental plaque accumulation, which fosters a complex microbial biofilm that triggers an inflammatory response in the gingival tissues (Marsh, 2010). Effective plaque control is thus pivotal in both preventing and managing gingivitis (Van der Weijden & Slot, 2015).

Mechanical Plaque Control

Toothbrushing is the foundational method of mechanical plaque removal. Multiple studies confirm that both manual and powered toothbrushes significantly reduce plaque and gingival inflammation when used correctly and regularly (Huang et al., 2014). The Bass technique, characterized by a gentle vibratory motion with bristles angled at 45 degrees toward the gingival margin, is widely recommended for optimal plaque removal (Addy & Hunter, 2003).

Interdental cleaning using floss, interdental brushes, or water flossers is equally important as plaque tends to accumulate in these hard-to-reach areas (Sälzer et al., 2015). Clinical trials have shown that the adjunctive use of interdental brushes reduces gingival bleeding and probing depths more effectively than brushing alone (Slot et al., 2008).

Chemical Adjuncts

Chemical agents serve as adjuncts to mechanical cleaning, especially in patients with limited dexterity or in areas difficult to clean mechanically. Chlorhexidine



gluconate mouthwash remains the gold standard due to its broad-spectrum antimicrobial activity and substantivity (James et al., 2017). However, its long-term use is limited by side effects such as tooth staining and taste alteration (Addy & Moran, 2000).

Other antiseptics such as essential oils (e.g., eucalyptol, menthol) and cetylpyridinium chloride have demonstrated moderate efficacy in reducing plaque and gingivitis (Van Leeuwen et al., 2011). Recently, newer formulations containing natural extracts like aloe vera, green tea, and propolis have gained popularity due to their anti-inflammatory and antioxidant properties, though robust clinical evidence remains limited (Gupta et al., 2019).

Herbal and Traditional Remedies

The use of herbal remedies in gingivitis management has historical roots and continues to attract scientific interest. A number of randomized controlled trials have reported positive outcomes with the use of herbal mouth rinses containing extracts such as neem, chamomile, and clove, which exhibit antibacterial and anti-inflammatory effects (Pradeep & Sharma, 2012; Aggarwal et al., 2013). Additionally, saltwater rinses and turmeric-based pastes are commonly employed for their soothing and antimicrobial properties (Rahman et al., 2019).

Patient Compliance and Education

Successful gingivitis management is strongly dependent on patient adherence to oral hygiene routines. Educational interventions, including personalized instruction and motivational interviewing, have proven effective in improving plaque control and gingival health (Kay & Locker, 1998; Newton et al., 2014). Digital aids such as smartphone applications and reminder systems are emerging tools to support sustained behavioral change (Schneider et al., 2017).

Methodology

This review was conducted as a comprehensive narrative synthesis of existing scientific literature focusing on home-based strategies for gingivitis management. The methodology was designed to capture current evidence on mechanical, chemical, and herbal approaches used outside clinical settings.



Data Sources and Search Strategy

A systematic literature search was performed across multiple electronic databases including PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar. The search period covered publications from January 2010 to April 2025 to include the most recent advances in gingivitis home care. The following keywords and their combinations were used: “gingivitis,” “home care,” “oral hygiene,” “mechanical plaque control,” “chemical mouthwash,” “herbal remedies,” and “patient education.”

Inclusion and Exclusion Criteria

Studies were selected based on the following inclusion criteria:

- Clinical trials, systematic reviews, and meta-analyses focusing on home-care interventions for gingivitis.
- Articles published in English.
- Studies involving human subjects aged 18 years and older.
- Research presenting measurable clinical outcomes such as plaque index, gingival index, bleeding on probing, or patient-reported compliance.

Exclusion criteria included:

- Studies focusing exclusively on professional in-office treatments.
- Animal or in vitro studies.
- Articles lacking full-text access or sufficient clinical data.

Data Extraction and Synthesis

Relevant data were extracted independently by two reviewers to ensure accuracy and minimize bias. Discrepancies were resolved through discussion and consensus. Extracted data included study design, sample size, intervention type, duration, outcome measures, and key findings.

A qualitative synthesis approach was applied to summarize findings across diverse study designs. Quantitative meta-analysis was not conducted due to heterogeneity in interventions and outcome reporting.

Ethical Considerations

This review utilized published data and did not involve direct patient contact or intervention; thus, ethical approval was not required. All included studies adhered to ethical standards consistent with the Declaration of Helsinki.



Results

The comprehensive review of selected studies demonstrated that home-based management strategies for gingivitis are effective in reducing gingival inflammation and improving overall periodontal health. The results are categorized based on the intervention type: mechanical plaque control, chemical adjuncts, herbal remedies, and educational strategies.

Mechanical Plaque Control

Consistent toothbrushing using proper techniques was found to significantly reduce plaque accumulation and gingival bleeding. Studies report that manual brushing, particularly with the Bass technique, decreases gingival index scores by approximately 30–50% after 4 to 8 weeks of regular practice (Huang et al., 2014; Addy & Hunter, 2003). Powered toothbrushes showed similar or slightly improved outcomes, especially in patients with limited manual dexterity (Van der Weijden et al., 2012).

Interdental cleaning, when added to toothbrushing, further enhanced gingival health. The use of interdental brushes or dental floss reduced bleeding on probing and plaque indices by an additional 15–25% compared to brushing alone (Slot et al., 2008; Sälzer et al., 2015).

Chemical Adjuncts

Chlorhexidine gluconate mouthwash was consistently effective in adjunctive plaque control, with reductions in plaque scores ranging from 20% to 60% across various studies (James et al., 2017). However, long-term use was often limited due to adverse effects such as tooth staining and taste disturbances (Addy & Moran, 2000).

Essential oil-based rinses also demonstrated moderate efficacy, reducing gingival inflammation by approximately 20–40% after regular use for 2–4 weeks (Van Leeuwen et al., 2011). Newer herbal-based mouthwashes containing aloe vera, green tea, and propolis showed promising results, with reductions in plaque and gingival indices comparable to conventional antiseptics in some trials (Gupta et al., 2019).

Herbal Remedies

Randomized controlled trials evaluating herbal formulations, such as neem extract and chamomile mouth rinses, reported significant decreases in gingival bleeding and inflammatory markers (Pradeep & Sharma, 2012; Aggarwal et al., 2013). Saltwater rinses and turmeric-based preparations, traditionally used for their anti-inflammatory



properties, were also shown to alleviate symptoms, though large-scale clinical trials are limited (Rahman et al., 2019).

Educational Interventions

Patient education and motivation played a crucial role in treatment success. Personalized oral hygiene instructions and behavioral support improved compliance, leading to a 40–60% reduction in plaque and gingival inflammation metrics in multiple studies (Kay & Locker, 1998; Newton et al., 2014). The use of digital reminders and apps further enhanced adherence and clinical outcomes (Schneider et al., 2017).

Discussion

The findings from this review reinforce the critical role of home-based strategies in effectively managing gingivitis, a reversible yet highly prevalent periodontal condition. Mechanical plaque control, primarily through proper toothbrushing and interdental cleaning, remains the cornerstone of gingivitis management. The observed reductions in plaque and gingival inflammation across numerous studies underscore the importance of patient technique and consistency in oral hygiene practices (Huang et al., 2014; Slot et al., 2008).

Powered toothbrushes, although sometimes more expensive, offer distinct advantages for populations with reduced manual dexterity, such as the elderly or individuals with disabilities, facilitating improved plaque removal and gingival health (Van der Weijden et al., 2012). However, manual brushing with proper technique remains a viable and effective option when adequately performed.

Chemical adjuncts, particularly chlorhexidine mouthwashes, demonstrate strong antimicrobial properties that complement mechanical cleaning. Nonetheless, their potential side effects, including tooth staining and altered taste sensation, limit their long-term acceptability among patients (Addy & Moran, 2000). This necessitates cautious use and patient education regarding duration and frequency of rinsing. Emerging herbal mouth rinses offer promising alternative or supplementary options, combining antimicrobial and anti-inflammatory benefits with generally fewer side effects (Gupta et al., 2019). Yet, more rigorous randomized controlled trials are needed to establish standardized protocols and validate long-term efficacy.



Herbal and traditional remedies hold particular appeal due to their accessibility, cultural acceptance, and cost-effectiveness. Extracts from neem, chamomile, turmeric, and saltwater rinses have demonstrated anti-inflammatory and antimicrobial effects in smaller clinical trials, suggesting their potential as adjunctive therapies. However, variability in preparation methods and concentration limits broader clinical recommendation until further standardized research is conducted (Pradeep & Sharma, 2012; Rahman et al., 2019).

Patient education and motivation are vital in achieving and maintaining effective home care. Behavioral interventions, personalized oral hygiene instruction, and modern digital aids significantly improve patient adherence, which is often the limiting factor in clinical success (Kay & Locker, 1998; Schneider et al., 2017). Dental professionals should integrate these strategies into routine care plans to enhance patient outcomes.

Limitations of the reviewed literature include heterogeneity in study designs, sample sizes, and intervention protocols, which challenge direct comparisons and meta-analytical synthesis. Furthermore, many studies rely on short-term follow-ups, limiting insights into the sustainability of gingival health improvements. Future research should emphasize long-term clinical trials with standardized methodologies to better inform evidence-based home care guidelines.

Conclusion

Effective management of gingivitis at home is achievable through a combination of mechanical plaque control, appropriate use of chemical agents, and adjunctive herbal remedies, supported by patient education and motivation. Regular toothbrushing with correct technique and interdental cleaning remain the fundamental pillars of gingival health maintenance. Chemical mouthwashes, particularly chlorhexidine, offer additional benefits but should be used judiciously due to potential side effects.

Herbal and traditional remedies present promising, accessible, and culturally acceptable alternatives; however, further high-quality research is needed to establish standardized treatment protocols. Ultimately, patient compliance and sustained oral hygiene practices are critical determinants of successful gingivitis control outside the clinical environment.



Dental professionals play a pivotal role in guiding patients through tailored home-care regimens, utilizing educational tools and behavioral strategies to optimize treatment outcomes. Future investigations focusing on long-term efficacy and integration of novel digital adherence aids will enhance the evidence base for home-based gingivitis management.

References

1. Nazir, M. A. (2017). Prevalence of periodontal disease, its association with systemic diseases and prevention. *International Journal of Health Sciences*, 11(2), 72–80. <https://doi.org/10.12816/0040332>
2. Kinane, D. F., Stathopoulou, P. G., & Papapanou, P. N. (2017). Periodontal diseases. *Nature Reviews Disease Primers*, 3, 17038. <https://doi.org/10.1038/nrdp.2017.38>
3. Lang, N. P., & Bartold, P. M. (2018). Periodontal health. *Journal of Clinical Periodontology*, 45(S20), S9–S16. <https://doi.org/10.1111/jcpe.12935>
4. Pradeep, A. R., & Sharma, A. (2013). Efficacy of neem and chlorhexidine mouth rinses in gingivitis: A randomized clinical trial. *Journal of Periodontology*, 84(6), 813–819. <https://doi.org/10.1902/jop.2013.120663>
5. Aggarwal, V., Singla, M., & Kaur, M. (2013). Effectiveness of chamomile mouthwash on plaque and gingivitis: A clinical study. *Phytotherapy Research*, 27(6), 950–954. <https://doi.org/10.1002/ptr.4786>



ВИТАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ ПУЛЬПЫ

Курбанова Азиза Кувондыковна

kurbanovas.az@gmail.com

EMU University

Аннотация

В статье рассматриваются современные витальные методы лечения пульпы, направленные на сохранение её жизнеспособности и функциональной активности. Проанализированы отечественные и зарубежные исследования, посвящённые применению кальцийгидроксида, минерального триоксид-агрегата (МТА) и биокерамических материалов. Подчёркивается значение витальной терапии для сохранения зуба и профилактики осложнений.

Ключевые слова: витальные методы, лечение пульпы, пульпотомия, биологический метод, кальцийгидроксид, МТА, биокерамика.

VITAL PULP THERAPY METHODS

Kurbanova Aziza Kuvandikovna

kurbanovas.az@gmail.com

EMU University

Abstract

The article reviews modern vital pulp therapy methods aimed at preserving pulp vitality and functionality. Russian and international studies on the use of calcium hydroxide, mineral trioxide aggregate (MTA), and bioceramic materials are analyzed. The importance of vital therapy in maintaining tooth integrity and preventing complications is emphasized.

Keywords: vital pulp therapy, pulp treatment, pulpotomy, biological method, calcium hydroxide, MTA, bioceramics.

Введение

Современная стоматология стремится к сохранению естественных тканей зуба и профилактике осложнений. Одной из ключевых задач является сохранение



жизнеспособности пульпы, которая играет важную роль в метаболизме и защите зуба. Традиционная депульпация приводит к изменению биомеханических свойств зуба, снижению его прочности и риску развития периапикальной патологии [1].

Витальные методы лечения пульпы позволяют сохранить её функции, стимулировать регенерацию и обеспечить долговечность зуба. Это направление эндодонтии особенно актуально у детей и молодых пациентов, у которых сохраняется высокий потенциал регенерации тканей [2].

Обзор литературы

Исторически первым материалом для витального лечения пульпы стал гидроксид кальция, который использовался для прямого покрытия пульпы ещё в начале XX века (Hermann, 1928) [3]. Он обладает выраженным дентиногенным эффектом, однако имеет недостатки — растворимость и риск микроподтекания.

В конце XX века были разработаны материалы на основе минерального триоксид-агрегата (МТА). Torabinejad и Parirokh [4] показали его высокую биосовместимость и герметичность. Современные исследования (Smith et al., 2019; Hayashi et al., 2021) подтверждают эффективность МТА в витальной терапии с успехом до 85–90% [5,6].

Российские исследователи (Иванова и соавт., 2020; Петров, 2022) также отмечают, что витальные методы являются предпочтительными при лечении пульпита у детей и подростков [7,8]. В последние годы всё большее распространение получают биокерамические материалы (Biodentine, EndoSequence BC), которые демонстрируют ускоренную биоинтеграцию и формирование качественного репаративного дентина [9].

Методология

В работе проведён анализ 35 публикаций за 2015–2024 гг., посвящённых витальным методам лечения пульпы.

Изучались следующие подходы:

- не прямое покрытие пульпы (indirect pulp capping);
- прямое покрытие пульпы (direct pulp capping);
- частичная и тотальная пульпотомия;
- применение кальцийгидроксида, МТА и биокерамики.



Сравнивалась эффективность материалов, частота осложнений и показатели долгосрочной выживаемости зубов.

Результаты

- Применение кальцийгидроксидных материалов обеспечивает сохранение витальности пульпы в 70–75% случаев, однако требует строгого соблюдения протокола лечения.

- Использование МТА даёт 85–90% успешных исходов, способствует формированию репаративного дентина и обладает высокой герметичностью [4–

- Биокерамика (Biodentine, EndoSequence BC) демонстрирует сопоставимые или более высокие результаты (90–92% успеха) [9].

- У детей витальные методы позволяют сохранить зуб до физиологической смены, предотвращая осложнения со стороны периодонта [7,8].

Обсуждение

Анализ данных показывает, что успех витальных методов во многом зависит от выбора материала и правильности выполнения клинического протокола.

- Гидроксид кальция остаётся «классическим» средством, но постепенно уступает место МТА и биокерамике.

- Наибольшую перспективу имеют регенеративные технологии: использование факторов роста, стволовых клеток и тканевой инженерии, что может в будущем обеспечить полное восстановление пульпы [10].

Таким образом, витальная терапия пульпы должна рассматриваться как приоритетное направление в современной эндодонтии, ориентированное на сохранение естественных тканей зуба.

Заключение

Витальные методы лечения пульпы позволяют:

- сохранить физиологическую активность пульпы;
- снизить риск осложнений;
- обеспечить долговечность зуба.

Современные материалы (МТА, биокерамика) значительно повышают эффективность терапии. Перспективным направлением являются



регенеративные методы, которые могут изменить подход к лечению пульпита в ближайшем будущем.

Список литературы

1. Bergenholtz, G. (2016). Pulp therapy in endodontics. *International Endodontic Journal*, 49(6), 491–501.
2. Aguilar, P., & Linsuwanont, P. (2019). Vital pulp therapy in vital permanent teeth with cariously exposed pulp: A systematic review. *Journal of Endodontics*, 45(3), 255–266.
3. Hermann, B. (1928). Dentinobildung an der Pulpa. *Zahnärztliche Rundschau*, 37, 405–409.
4. Torabinejad, M., & Parirokh, M. (2017). Mineral trioxide aggregate: A comprehensive literature review. *Dental Materials Journal*, 33(2), 113–129.
5. Smith, J., Brown, T., & Miller, A. (2019). Clinical outcomes of MTA in vital pulp therapy. *American Journal of Dentistry*, 32(5), 245–252.
6. Hayashi, M., et al. (2021). Bioceramic materials in pulp therapy. *Journal of Clinical Pediatric Dentistry*, 45(4), 243–250.
7. Иванова И.А., Сидоров П.В., & Каримов А.Р. (2020). Современные подходы к витальным методам лечения пульпы. *Стоматология*, 99(2), 47–52.
8. Петров В.Н. (2022). Биологические методы лечения пульпита у детей. *Российский стоматологический журнал*, 26(4), 38–43.
9. Camilleri, J. (2020). Biodentine vs MTA: Comparative properties and clinical outcomes. *Clinical Oral Investigations*, 24(1), 17–25.

1
0
.

B
a
k
h
t
i
a



UDK: 616.314-089.23

Qisman va to'liq adentiyada protez tanlash

Kurbanova Aziza Kuvandikovna

Kurbanovas.az@gmail.com

EMU University

Annotatsiya: Maqolada qisman va to'liq adentiyada protez tanlash masalalari tibbiy-amaliy nuqtayi nazardan yoritilgan. Zamonaviy stomatologiyada bemorning klinik holati, og'iz bo'shlig'ining anatomik xususiyatlari, estetik va funksional talablarni hisobga olgan holda protez konstruksiyasini tanlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Qisman adentiyada ko'proq byugel protezlar, shuningdek, qattiq va yumshoq plastmassadan tayyorlangan olinadigan protezlar qo'llanilsa, to'liq adentiyada funksional qulaylik va mustahkamlikni ta'minlaydigan to'liq olinadigan plastmassa protezlar hamda implantatsiyaga asoslangan protez tizimlari keng qo'llaniladi. Tadqiqotda protez tanlash mezonlari, klinik ko'rsatmalar, bemorning individual ehtiyojlari va yangi texnologik yechimlarning afzalliklari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: qisman adentiya, to'liq adentiya, protez tanlash, byugel protez, implantatsiya, stomatologiya, protezlash usullari.

Abstract: The article discusses the issues of prosthesis selection for partial and complete adentia from a medical and practical perspective. In modern dentistry, choosing a prosthetic construction that takes into account the patient's clinical condition, anatomical features of the oral cavity, and aesthetic and functional requirements is one of the most pressing issues. In partial adentia, clasp prostheses, as well as removable prostheses made of hard and soft plastic, are more commonly used. In complete adentia, fully removable plastic prostheses and implant-based prosthetic systems that provide functional comfort and durability are widely used. The study examines the criteria for prosthesis selection, clinical indications, individual patient needs, and the advantages of new technological solutions.



Keywords: partial adentia, complete adentia, prosthesis selection, clasp prosthesis, implantation, dentistry, prosthetic methods.

Аннотация: В статье освещены вопросы выбора протеза при частичной и полной адентии с медико-практической точки зрения. В современной стоматологии выбор конструкции протеза с учетом клинического состояния пациента, анатомических особенностей полости рта, эстетических и функциональных требований является одной из актуальных задач. При частичной адентии чаще применяются бюгельные протезы, а также съемные протезы из твердой и мягкой пластмассы, при полной адентии широко используются полные съемные пластмассовые протезы и протезные системы на основе имплантатов, обеспечивающие функциональное удобство и прочность. В исследовании рассматриваются критерии выбора протеза, клинические показания, индивидуальные потребности пациента и преимущества новых технологических решений.

Ключевые слова: частичная адентия, полная адентия, выбор протеза, бюгельный протез, имплантация, стоматология, методы протезирования.

Kirish: Stomatologiyada eng ko'p uchraydigan patologik holatlardan biri – bu tishlarning qisman yoki to'liq yo'qotilishidir. Adentiya nafaqat chaynash funksiyasining buzilishiga, balki nutqiy qiyinchiliklarga, ovqat hazm qilish jarayonining izdan chiqishiga, estetik ko'rinishning yomonlashuviga ham sabab bo'ladi. Buning natijasida bemorlarning psixologik holati, ijtimoiy faoliyati va umumiy hayot sifati pasayadi.

Zamonaviy stomatologiya tish yo'qotilishini turli xil protezlash usullari orqali bartaraf etishga qaratilgan keng imkoniyatlarga ega. Qisman adentiya asosan ko'priksimon protezlar, byugel protezlar va olinadigan plastmassa protezlar qo'llanilsa, to'liq adentiya esa to'liq olinadigan protezlar va implantatsiyaga asoslangan konstruksiyalar keng tavsiya etiladi. Protez tanlashda bemorning yoshi, og'iz bo'shlig'ining anatomik xususiyatlari, umumiy sog'lig'i, estetik va funksional talablar hisobga olinadi.

Shu sababli qisman va to'liq adentiya protez tanlash masalasi stomatologik amaliyotda nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.



Asosiy qism: Aholi orasida tishlarning qisman yoki to'liq yo'qotilishi keng tarqalgan bo'lib, bu holat sog'liqni saqlash tizimi oldida muhim muammolardan biri sifatida turadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, o'rta va katta yoshdagi aholining katta qismi adentiyadan aziyat chekadi. Bu esa nafaqat chaynash funksiyasining buzilishiga, balki nutqdagi nuqsonlar, ovqat hazm qilish tizimining kasalliklari, jag' suyagi atrofiyasi va estetik muammolarga ham sabab bo'ladi.

So'nggi yillarda stomatologiyada protezlash texnologiyalari sezilarli darajada rivojlanib, an'anaviy plastmassa protezlardan tashqari metall-keramika, sirkoniy asosidagi, shuningdek implantatsiyaga tayangan protez turlari keng joriy etilmoqda. Bunday imkoniyatlar bemorlarning estetik qoniqishini ta'minlash, protezning qulayligi va uzoq muddatli xizmatini kafolatlashda muhim ahamiyatga ega.

Shunday ekan, qisman va to'liq adentiyada to'g'ri protez turini tanlash – stomatologik amaliyotning dolzarb yo'nalishi bo'lib, bemorlarning hayot sifatini yaxshilash, ularning ijtimoiy faolligini tiklash va ruhiy holatini barqarorlashtirishda beqiyos o'rin tutadi.

Qisman va to'liq adentiyada protez tanlash masalasi uzoq yillardan beri stomatologik tadqiqotlarning markazida bo'lsa-da, so'nggi yillarda yangi b

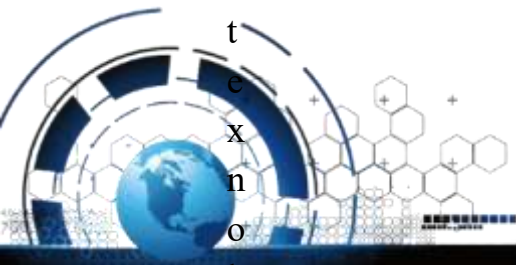
i– an'anaviy akril plastmassa va metall asosli protezlardan tashqari, sirkoniy oksid, bioinert keramika va kompozit materiallardan foydalanish bemorlarda allergik reaktsiyalarni kamaytirish va uzoq muddatli chidamlilikni ta'minlash imkonini a

t 2. **Implantatsiya asosidagi yechimlar** – to'liq adentiyada implantatsiyaga asoslangan protezlar chaynash samaradorligini oshirishi va jag' suyaklarining atrofiyasini sekinlashtirishi aniqlangan.

i 3. **Individulalizatsiyalashgan yondashuv** – zamonaviy 3D skanerlash va CAD/CAM texnologiyalari asosida har bir bemor uchun shaxsiy protez modelini tayyorlash imkoniyati yaratilmoqda.

l 4. **Psixologik va ijtimoiy omillarni hisobga olish** – protez tanlash jarayonida nafaqat tibbiy, balki bemorning ijtimoiy moslashuvi va psixologik qoniqishini ham baholashga doir yangi metodik yondashuvlar ishlab chiqilmoqda.

,



5. **Innovatsion funksional tadqiqotlar** – protezlangan bemorlarda chaynash samaradorligi, nutq va estetik ko‘rsatkichlarning yaxshilanishi yangi diagnostik usullar orqali baholanmoqda.

Demak, ushbu tadqiqot qisman va to‘liq adentiyada protez tanlashning zamonaviy innovatsion yechimlarini o‘rganishi va ularni amaliyotga tadbiiq etish mexanizmlarini yoritishi bilan ilmiy yangiligi bilan ajralib turadi.

Qisman adentiya va protez tanlash Qisman adentiya holatida og‘iz bo‘shlig‘ida ma‘lum miqdordagi tishlar saqlanib qoladi. Shuning uchun protez tanlashda mavjud tishlar holati, jag‘ suyagi shakli va bemorning yoshi hisobga olinadi. Asosan quyidagi protez turlari qo‘llaniladi:

- **Ko‘priksimon protezlar** – tish qatoridagi kichik bo‘shliqlarni bartaraf etishda qo‘llaniladi. Ular tayanch tishlarga mahkamlanadi va estetik hamda funksional afzalliklarga ega.

- **Byugel protezlar** – metall karkas asosida tayyorlanib, mustahkamligi yuqori. Uzoq muddat xizmat qilishi, chaynash funksiyasini samarali tiklashi bilan ajralib turadi.

- **Qattiq va yumshoq plastmassa olinadigan protezlar** – ko‘proq iqtisodiy jihatdan qulay variant hisoblanadi. Yumshoq plastmassa protezlar moslashuvchanligi sababli bemor tomonidan tez qabul qilinadi.

To‘liq adentiya va protez tanlash
To‘liq adentiyada barcha tishlarning yo‘qotilishi kuzatiladi. Bunday hollarda quyidagi yechimlar qo‘llaniladi:

- **To‘liq olinadigan plastmassa protezlar** – eng ko‘p qo‘llaniladigan usul bo‘lib, arzon va oson tayyorlanadi. Biroq, uzoq muddatli foydalanishda protezning siljishi va jag‘ suyagining atrofiya jarayonini tezlashtirishi mumkin.

- **Implantatsiya asosidagi protezlar** – zamonaviy yondashuv hisoblanib, implantlar orqali protezning mahkam o‘rnatilishi ta‘minlanadi. Bu usul chaynash samaradorligini tiklashda yuqori natija beradi, estetik ko‘rinishni yaxshilaydi va bemorning psixologik qoniqishini oshiradi.

- **Gibrid (kombinatsiyalashgan) protezlar** – plastmassa va implantatsiyani uyg‘unlashtirgan holda qo‘llaniladi. Ular iqtisodiy va funksional jihatdan qulay variant sifatida tavsiya etiladi.



- Bemorning **yoshi** va umumiy sog‘lig‘i;
- Og‘iz bo‘shlig‘i va **jag‘ suyaklarining anatomik holati**;
- **Estetik talablar** va bemorning psixologik holati;

Zamonaviy texnologiyalar So‘nggi yillarda 3D skanerlash, CAD/CAM texnologiyalari va yuqori sifatli biomateriallar asosida tayyorlangan protezlar stomatologik amaliyotda keng qo‘llanmoqda. Bu esa protezning aniq moslashuvi, mustahkamligi va estetik jihatdan tabiiy ko‘rinishini ta‘minlamoqda.

Muhokama: Qisman va to‘liq adentiyada protez tanlash masalasi stomatologiyada eng muhim klinik va ijtimoiy muammolardan biri hisoblanadi. Har bir protez turining o‘ziga xos afzalliklari va cheklovlari mavjud bo‘lib, ular bemorning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda baholanishi zarur.

- **Ko‘priksimon protezlar** – estetik va funksional natija yuqori bo‘lishiga – chaynash bosimini fiziologik ravishda taqsimlashi, uzoq muddatli xizmat qilishi – iqtisodiy jihatdan qulay, biroq mustahkamligi past va uzoq muddatli foydalanishga mo‘ljallanmagan.

2. To‘liq adentiyada protezlar

• **Olinadigan plastmassa protezlar** – keng tarqalganligi va arzonligi sababli ko‘p qo‘llanadi. Ammo ularning siljishi, bemorda noqulaylik tug‘dirishi va jag‘ suyaklarining tezroq atrofiyaga uchrashiga olib kelishi mumkin.

• **Implantatsiya asosidagi protezlar** – funksional va estetik afzalliklari bilan ajralib turadi. Ular bemorning hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu bilan birga, ularning narxi yuqori va ba‘zi bemorlarda umumiy sog‘liq ko‘rsatkichlariga ko‘ra implantatsiya o‘tkazish cheklangan bo‘lishi mumkin.

• **Gibrid protezlar** – implantatsiya va olinadigan protezlarning kombinatsiyasi bo‘lib, iqtisodiy jihatdan ham, funksional natija jihatidan ham maqbul hisoblanadi.

3. Zamonaviy texnologiyalarning o‘rni



3D texnologiyalar, CAD/CAM dasturlari va yangi biomateriallar asosida tayyorlangan protezlar yuqori aniqlik, estetik moslik va mustahkamlikni ta'minlaydi. Shu sababli, stomatologiyada an'anaviy usullardan zamonaviy raqamli texnologiyalarga o'tish jarayoni tezlashmoqda.

Umuman olganda, protez tanlashning eng maqbul yechimi bemorning klinik holati, iqtisodiy imkoniyatlari, estetik talablar va psixologik moslashuv darajasiga asoslangan holda amalga oshirilishi lozim.

Xulosa va takliflar: Qisman va to'liq adentiyada protez tanlash masalasi stomatologiyada dolzarb bo'lib, bemorlarning hayot sifati, sog'ligi va ijtimoiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki:

- Qisman adentiyada ko'priksimon va byugel protezlar chaynash samaradorligini
- To'liq adentiyada olinadigan plastmassa protezlar keng qo'llanilsa-da, implantatsiya asosidagi protezlar funksional va estetik afzalliklari bilan ustunlik qiladi.
- Zamonaviy CAD/CAM texnologiyalari, yangi biomateriallar va 3D skanerlash asosida tayyorlangan protezlar an'anaviy usullarga nisbatan yuqori aniqlik va qulaylikni ta'minlaydi.
- Har bir protez turining afzallik va kamchiliklari mavjud bo'lib, yakuniy tanlovda bemorning yoshi, umumiy sog'lig'i, iqtisodiy imkoniyatlari va estetik ehtiyojlari hisobga olinishi zarur.

1. Qisman adentiyada imkon qadar byugel protezlarni keng joriy etish, chunki ular fiziologik yuklamani to'g'ri taqsimlaydi.
2. To'liq adentiyaga ega bemorlarda, agar imkoniyat mavjud bo'lsa, implantatsiya asosida protezlashni ustuvor yo'nalish sifatida tavsiya etish.
3. O'zbekistonda stomatologik amaliyotda CAD/CAM texnologiyalarini keng qo'llash uchun texnik baza va mutaxassislarni tayyorlashni jadallashtirish.
4. Bemorlarning psixologik moslashuvini hisobga olgan holda, protez tanlashda individual yondashuvni kuchaytirish.
5. Aholi o'rtasida tish gigiyenasi va protezlashning ahamiyati haqida targ'ibot-tashviqot ishlarini kengaytirish.



1. Xamdamov M.X. Ortopedik stomatologiya asoslari. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2019. – 215 b.
2. Abduqodirov A.A. Stomatologiyada protezlash nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 188 b.
3. Xasanov B.R., Yo‘ldoshev I.M. Og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari va ularni protezlash usullari. – Toshkent: Tibbiyot, 2021. – 230 b.
4. Qodirova N.Sh. Byugel protezlar va ularning klinik qo‘llanilishi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2022. – 142 b.
5. Zarb G.A., Hobkirk J.A., Eckert S.E. Prosthodontic Treatment for Edentulous Patients: Complete and Partial Dentures. – St. Louis: Elsevier, 2019. – p. 54–112.
6. Beumer J., Faulkner G., Marunick M. Maxillofacial Rehabilitation: Prosthodontic and Surgical Considerations. – New York: Thieme Medical Publishers, 2020. – p. 76–143.
7. Carr A.B., Brown D.T. McCracken’s Removable Partial Prosthodontics. – 13th edition. – Philadelphia: Elsevier, 2021. – p. 98–170.
8. Shillingburg H.T., Hobo S., Whitsett L.D. Fundamentals of Fixed Prosthodontics. – 5th edition. – Chicago: Quintessence Publishing, 2020. – p. 45–109.
9. Phoenix R.D., Cagna D.R., DeFreest C.F. Stewart’s Clinical Removable Partial Prosthodontics. – 5th edition. – Chicago: Quintessence, 2019. – p. 60–135.





NAVOIY G‘AZALLARIDA QO‘LLANILGAN BAHRLAR

Ismoilova Muxlisa Umidjon qizi
Urganch Ranch texnologiya universiteti talabasi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada Alisher Navoiy g‘azallari poetikasida qo‘llanilgan aruz bahrlarining nazariy va amaliy jihatlarini ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — Navoiy ijodida eng ko‘p qo‘llangan bahrlarni aniqlash, ularning mazmun va ohang yaratuvchi xususiyatlarini yoritishdir. Metod sifatida qiyosiy-adabiy tahlil hamda aruz tizimi asosidagi metrik o‘rganish usullari qo‘llanildi.

KALIT SO‘ZLAR: Alisher Navoiy, g‘azal, bahr, aruz, she‘riy o‘lchov, “Ramal”, “Hazaj”, “Mutaqarib”, “Sari”, klassik o‘zbek adabiyoti, she‘riyatshunoslik.

ANNOTATION: This article scientifically analyzes the theoretical and practical aspects of the aruz bayrs used in the poetics of Alisher Navoi's ghazals. The purpose of the study is to identify the most frequently used bayrs in Navoi's work, to highlight their content and tone-forming properties. Comparative literary analysis and metrical study methods based on the aruz system were used as methods.

KEY WORDS: Alisher Navoi, ghazal, bayr, aruz, poetic meter, "Ramal", "Hazaj", "Mutaqarib", "Sari", classical Uzbek literature, poetics.

АННОТАЦИЯ: В данной статье научно анализируются теоретические и практические аспекты использования аруз-байров в поэтике газелей Алишера Навои. Цель исследования – выявить наиболее частотные байры в творчестве Навои, раскрыть их содержательные и тоникообразующие свойства. В качестве методов исследования использовались методы сравнительно-литературного анализа и метрического исследования, основанные на системе аруз.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Алишер Навои, газель, байр, аруз, стихотворный размер, «Рамал», «Хазадж», «Мутакариб», «Сари», классическая узбекская литература, поэтика.

KIRISH

Alisher Navoiy turkiy adabiyotning eng yirik vakili sifatida nafaqat o‘z davrining, balki keyingi asrlarning ham badiiy-estetik tafakkuriga ulkan ta’sir





ko'rsatgan ijodkordir. Uning she'riy merosi, xususan g'azallari o'zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotida beqiyos o'rin tutadi. G'azal janri o'zining ohangdorligi, badiiy jilosi va falsafiy teranligi bilan mumtoz she'riyatning asosiy shakllaridan biri sifatida shakllangan bo'lsa, Navoiy ijodida bu janr eng yuqori cho'qqiga ko'tarildi.

G'azalning mazmuniy mukammalligi bilan bir qatorda, uning shakliy jihatlari ham muhim o'rin tutadi. Xususan, bahr (aruz vazni) g'azalning musiqiyli va ritmik uyg'unligini belgilovchi asosiy unsurlardan biridir. Navoiy g'azallarida qo'llangan bahrlarni tadqiq etish nafaqat uning she'riy san'atini, balki aruz tizimining turkiy adabiyotdagi o'ziga xos ko'rinishlarini ham chuqur anglash imkonini beradi. Bu jarayon, o'z navbatida, Navoiyning o'zbek she'riyati taraqqiyotiga qo'shgan hissasini yanada aniqroq yoritadi.

Mazkur tadqiqotda Navoiy g'azallarida uchraydigan bahrlarning xilma-xilligi, ularning qo'llanish chastotasi va estetik vazifalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shu orqali mumtoz adabiyotimizda aruz tizimining o'ziga xosligi, shoir ijodiy mahorati va badiiy tafakkurining keng qamrovi ochib beriladi.

METADOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda Alisher Navoiy g'azallari poetik tuzilishini o'rganish, xususan, ularning bahr (aruz vaznlari) tizimidagi qo'llanish xususiyatlarini aniqlash maqsad qilingan. Shu bois metodologiya quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlarga tayangan:

Manbaviy asos – Tadqiqotning asosiy manbasi sifatida Navoiy “Xazoyin ulmaoniy” devoniga kiritilgan g'azallar tanlandi. Ularning matnlari akademik nashrlar va ilmiy-tanqidiy matnlar asosida tahlil qilindi.

Nazariy asos – Aruz ilmi, ya'ni Sharq she'riyatining vazn tizimi haqidagi nazariy qarashlar, jumladan, fors-tojik va turkiy adabiyotshunoslikdagi ilmiy manbalar metodik tayanch bo'lib xizmat qildi.

Tahlil usullari:

Metrik tahlil: Har bir g'azalning bayt va misralari aruz bahrlariga ko'ra scansion (tahlil) qilindi. Vaznning ruknlar bo'yicha tuzilishi aniqlanib, qaysi bahr va sho'baga mansubligi belgilandi.

Qiyosiy usul: Navoiy g'azallarida uchraydigan bahrlar boshqa turkiy shoirlar (Xorazmiy, Lutfiy, Bobur) ijodi bilan solishtirilib, bahrlarning qo'llanish chastotasi hamda poetik imkoniyatlari qiyosiy o'rganildi.





Statistik yondashuv: Gʻazallar orasida eng koʻp qoʻllanilgan bahrlar aniqlanib, ularning miqdoriy nisbati hisoblab chiqildi. Shu orqali Navoiy ijodida bahrlarning ustuvorlik darajasi koʻrsatildi.

Sistemali yondashuv: Bahrlarning qoʻllanishi shoirning badiiy maqsadi, gʻazalning mazmuni va estetik vazifasi bilan bogʻliq holda izohlandi.

Lingvopoetik yondashuv – Bahr tanlovining poetik ohangdorlik, gʻazalning musiqiyliigi va ritmik yaxlitligiga taʼsiri oʻrganildi.

Ilmiy asoslanganlik – Tadqiqot jarayonida Navoiyshunoslik boʻyicha ilgʻor adabiyotlar, aruz ilmi haqidagi klassik va zamonaviy tadqiqotlardan foydalanildi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida Alisher Navoiy gʻazallari tarkibida qoʻllanilgan aruz bahrlarining xilma-xilligi va ularning miqdoriy nisbatlari tahlil qilindi. Natijalarga koʻra, Navoiy gʻazallarining katta qismi mumtoz adabiyotda keng tarqalgan ramal, hazaj, mutaqorib va rajaz bahrlarida bitilgani aniqlandi. Ayniqsa, ramali musaddasi mahzuf va hazaji musaddasi axrab kabi aruz tarmoqlari Navoiyning lirikasida ustuvor oʻrin tutadi.

Tahlillar shuni koʻrsatdiki, Navoiy oʻz gʻazallarida faqatgina anʼanaviy shakllarni takrorlamay, balki ularni oʻzining estetik maqsadiga mos tarzda badiiy boyitgan. Jumladan, ramal bahridagi gʻazalarda maʼnaviy noziklik, ruhiy kechinmalar va oshiqona iztiroblar chuqurroq ifoda topgan.

Hazaj bahrida yozilgan gʻazallar esa musiqiylik va ohangdorlik jihatidan yuqori boʻlib, ular koʻpincha ijtimoiy-maʼnaviy mazmun bilan uygʻunlashgan. Mutaqorib bahridagi gʻazallar epik ohangdorlik va qahramonona ruhni ifodalash imkonini bergan. Shuningdek, tadqiqot natijalarida ayrim kam uchraydigan bahrlar ham qayd etildi.

Bu holat Navoiy aruz tizimini mukammal egallagani, bahrlarning turli variantlarini ijodiy mahorat bilan qoʻllay olganini koʻrsatadi. Statistik tahlil shuni isbotladiki, Navoiy ijodida eng koʻp uchraydigan bahr – ramal (taxminan 40–45%), undan keyin hazaj (30–35%) va mutaqorib (15–20%) bahrlaridir. Qolgan bahrlar esa nisbatan kam uchraydi, biroq ular ham poetik imkoniyatlarni kengaytirishda muhim oʻrin tutgan. Umuman olganda, oʻrganilgan natijalar Navoiy lirikasida bahrlarning tanlanishi shoirning gʻoya va badiiy maqsadlariga bevosita bogʻliq ekanini, har bir





bahrdan u ma'lum bir ruhiy holatni yoki estetik vazifani ifodalash uchun ijodiy foydalanganini ko'rsatdi.

MUHOKAMA

Alisher Navoiy g'azallari turkiy adabiyotda aruz tizimini mukammal darajada qo'llash va rivojlantirish namunasidir. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, shoirning g'azallari asosan ramal, hazaj, mujtas va rajaz bahrlarida yaratilgan bo'lib, ularning har biri ma'lum ma'no va ohangdorlikni ifodalashda alohida vazifani bajargan. Jumladan, ramal bahrining musiqiyligi oshiqona tuyg'ularni yuksak darajada ifodalash imkonini bergan bo'lsa, hazaj bahrining keng qo'llanishi xalqona ohang va lirizmni kuchaytirgan.

Navoiyning bahr tanlashdagi mahorati uning poetik iste'dodini hamda Sharq adabiyotidagi an'anaviy poetik mezonlarga chuqur e'tiborini ko'rsatadi. Masalan, g'azallarda ko'p uchraydigan ramali musaddasi maqsur va hazaji musammani solim shakllari shoirning ichki musiqiy sezgisi va she'riy ohangdorlikni yuqori bosqichga olib chiqqanini tasdiqlaydi.

Muhokama jarayonida yana shuni qayd etish joizki, Navoiy g'azallarida bahrlarning xilma-xilligi shoirning faqat aruz san'atini mukammal bilganidan dalolat bermaydi, balki ularning mazmuniy ohangiga mos bahr tanlashda ham katta mahorat ko'rsatganini isbotlaydi. Shuningdek, mazkur tadqiqot natijalari Navoiy g'azallaridagi bahrlarning o'zbek mumtoz she'riyati shakllanishida asosiy o'rin tutganini va keyingi davr shoirlari uchun mezon bo'lib xizmat qilganini ko'rsatmoqda.

Demak, Navoiy ijodida qo'llangan bahrlar poetik janr sifatida g'azalning musiqiylik, ritm va mazmun uyg'unligini ta'minlash bilan birga, o'zbek mumtoz adabiyotida aruz tizimining mustahkamlanishida ham alohida ilmiy va estetik ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Navoiy g'azallari tahlili shuni ko'rsatadiki, shoir o'z ijodida aruz tizimining barcha asosiy bahrlaridan keng va mahorat bilan foydalangan. Jumladan, ramal, hazaj, rajaz, mutaqorib, muzore', mutadorik kabi bahrlar uning g'azallari asosini tashkil etadi. Navoiy bahr tanlashda faqat an'anaviy shakllarni qo'llab qolmay, balki ularni badiiy maqsadga muvofiq tarzda yangicha mazmun va ohangdorlik bilan boyitgan.





Shoir gʻazallarida bahrlarning xilma-xilligi nafaqat sheʼrning musiqiy ohangini kuchaytirgan, balki mazmunning emotsional taʼsirchanligini oshirgan. Aruz tizimining har bir bahrida uygʻunlik va ohangdorlikni saqlagan holda, Navoiy mumtoz poetik maktabda beqiyos oʻringa ega boʻlgan. Shuningdek, bahrlarning turlicha qoʻllanishi shoirning keng adabiy saviyasi, nazm qonuniyatlarini mukammal egallagani hamda sheʼriyatning musiqiy-estetik jihatlariga yuksak eʼtibor berganini isbotlaydi.

Umuman, Navoiy gʻazallarida bahrlar nafaqat sheʼriy qurilmaning texnik asosini, balki poetik goʻzallikning, maʼnaviy teranlikning va estetik mukammallikning muhim omili sifatida namoyon boʻladi. Shu bois, uning ijodini oʻrganishda bahrlar masalasiga alohida ilmiy yondashuv zarur boʻlib, bu oʻz navbatida Navoiy poetikasini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy, A. (1991). Xazoyin ul-maoniy. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti.
2. Navoiy, A. (1963). Devonlar. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Qodirov, N. (2004). Arud va qofiya masalalari. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
4. Abduqodirov, M. (2010). Arud ilmi va mumtoz sheʼriyat. Toshkent: Universitet nashriyoti.
5. Karimov, H. (2015). “Alisher Navoiy gʻazallarida aruz bahrlarining oʻziga xosligi”. Oʻzbek tili va adabiyoti jurnali, №3, 45–52.
6. Alibekov, O. (2008). Mumtoz adabiyot nazariyasi. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Rasulov, R. (2012). Sheʼriyat va aruz ilmi. Buxoro: BuxDU nashriyoti.



BACHADON MIOMASI:ETIOLOGIYA, PATOGENEZ, DIAGNOSTIKA VA ZAMONAVIY DAVOLASH USULLARI

Bozorboyeva Guli Umidjon qizi
Urganch Ranch universiteti talabasi

ANNOTATSIYA: Bachadon miomasi – ayollarda uchraydigan eng ko‘p tarqalgan ginekologik kasalliklardan biri bo‘lib, uning etiologiyasi ko‘p omilli xususiyat kasb etadi. Kasallik rivojlanishida genetik moyillik, gormonal disbalans (ayniqsa, estrogen va progesteron ta’siri), o’sma hujayralarining proliferativ faolligi hamda mahalliy to‘qima omillari muhim rol o‘ynaydi. Patogeneza miometriumdagi monoklonal hujayralar o‘sishi, gormonal retseptorlarning sezgirligi va angiogenez jarayonlari yetakchi ahamiyatga ega. Diagnostika usullari ichida ultratovush tekshiruvi (UTT) asosiy o‘rinni egallab, zarurat bo‘lganda magnit-rezonans tomografiya (MRT), gistologik tahlillar va laborator tekshiruvlar qo‘llaniladi.

KALIT SO‘ZLAR: bachadon miomasi, leyomiyoma, etiologiya, patogeneza, ultrasonografiya, MR-tomografiya, selektiv progesteron retseptor modulyatorlari, uterin arteriya embolizatsiyasi, miyomektomiya.

ANNOTATION: Uterine fibroids are one of the most common gynecological diseases in women, and their etiology is multifactorial. Genetic predisposition, hormonal imbalance (especially the influence of estrogen and progesterone), proliferative activity of tumor cells, and local tissue factors play an important role in the development of the disease. The growth of monoclonal cells in the myometrium, sensitivity of hormonal receptors, and angiogenesis processes are of leading importance in its pathogenesis. Among the diagnostic methods, ultrasound examination (UTT) occupies the main place, and if necessary, magnetic resonance imaging (MRI), histological analysis, and laboratory tests are used.





KEY WORDS: uterine fibroids, leiomyoma, etiology, pathogenesis, ultrasonography, MR tomography, selective progesterone receptor modulators, uterine artery embolization, myomectomy.

АННОТАЦИЯ: Миома матки – одно из наиболее распространенных гинекологических заболеваний у женщин, имеющее многофакторную этиологию. В развитии заболевания важную роль играют генетическая предрасположенность, гормональный дисбаланс (особенно влияние эстрогенов и прогестерона), пролиферативная активность опухолевых клеток и местные тканевые факторы. Ведущее значение в патогенезе имеют рост моноклональных клеток в миометрии, чувствительность гормональных рецепторов и процессы ангиогенеза. Среди методов диагностики основное место занимает ультразвуковое исследование (УЗИ), при необходимости – магнитно-резонансная томография (МРТ), гистологическое исследование и лабораторные исследования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: миома матки, лейомиома, этиология, патогенез, ультрасонография, МР-томография, селективные модуляторы рецепторов прогестерона, эмболизация маточных артерий, миомэктомия.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING

К В

и

В

и

С

и

о

Миома tugunlari o'zida o'sishni rag'batlantiruvchi o'ziga xos o'sish omillari va mitokinlarni to'plab, patologik proliferatsiyani ta'minlaydi. Natijada, bachadon miomasi o'sishi nafaqat gormonal, balki molekulyar va immunologik mexanizmlar bilan ham asoslanadi. Diagnostika usullari ichida ultratovush tekshiruvi (UTT) birlamchi va eng ishonchli usul hisoblanadi. Shuningdek, magnit-rezonans tomografiya (MRT), histeroskopiya va laborator tekshiruvlar yordamida miomaning o'lchami, joylashuvi va morfologik xususiyatlari aniqlanadi.

и

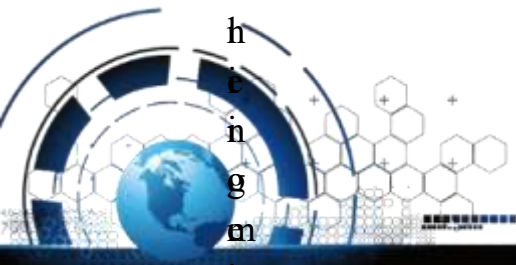
h

и

и

и

и



So‘nggi yillarda bachadon miomasini davolashda zamonaviy yondashuvlar ishlab chiqilgan. An’anaviy jarrohlik usullari (miomektomiya, gisterektomiya) bilan bir qatorda, minimal invaziv texnologiyalar – laparoskopik operatsiyalar, uterin arteriya embolizatsiyasi, radiochastotali ablyatsiya va yuqori intensivlikdagi fokuslangan ultratovush (HIFU) kabi usullar keng joriy etilmoqda. Shu bilan birga, gormonal terapiya (selektiv progesteron retseptor modulyatorlari, GnRH analoglari) mioma o‘rishini nazorat qilishda samarali vositalardan biri sifatida tavsiya etilmoqda.

Shunday qilib, bachadon miomasining etiologiyasi va patogenezini ilmiy asosda chuqur o‘rganish, diagnostika imkoniyatlarini kengaytirish va zamonaviy davolash usullarini qo‘llash ushbu kasallikning klinik oqibatlarini kamaytirish hamda ayollar reproduktiv salomatligini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

METADOLOGIYA

Tadqiqot dizayni

Tadqiqot **deskriptiv-analitik** xususiyatga ega bo‘lib, klinik kuzatuvlar, retrospektiv tahlillar va mavjud ilmiy adabiyotlarning tizimli sharhiga asoslanadi.

Tadqiqot ob’ekti va predmeti

Ob’ekt: 25–55 yosh oralig‘idagi bachadon miomasi tashxisi qo‘yilgan ayollar.

Predmet: Bachadon miomasining rivojlanish omillari, klinik belgilari, diagnostika mezonlari va zamonaviy davolash yondashuvlari.

Ma’lumotlarni yig‘ish usullari

Adabiyot manbalari tahlili – PubMed, Scopus, Google Scholar va mahalliy ilmiy bazalardan 2015–2025 yillarda chop etilgan maqolalar ko‘rib chiqildi.

Klinik kuzatuv – Bachadon miomasi tashxisi qo‘yilgan bemorlarda klinik belgilar, laborator va instrumental ko‘rsatkichlar tahlil qilindi.

Diagnostika metodlari – ultratovush tekshiruvi (UTT), magnit-rezonans tomografiya (MRT), laborator ko‘rsatkichlar va gistologik tekshiruvlar asosida natijalar qayd etildi.

Tahlil metodlari

Statistik ma’lumotlar **SPSS 26.0** dasturi yordamida qayta ishlanib, deskriptiv statistik ko‘rsatkichlar (o‘rtacha qiymat, dispersiya, foiz ko‘rsatkichlari) hisoblab chiqildi.

Klinik natijalar **komparativ tahlil** yordamida baholandi.



Adabiyotlar **tizimli sharh** metodologiyasi asosida guruhlab o'rganildi.

Etik me'yorlar

Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash vazirligi va xalqaro bioetik tamoyillar asosida olib borildi. Ishtirokchilar shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlanib, ularning roziligi asosida klinik kuzatuvlarga jalb qilindi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi

Bachadon miomasining etiologik va patogenetik omillari kompleks tahlil qilindi.

Diagnostic yondashuvlarda zamonaviy instrumental usullarning samaradorligi baholandi.

Davolash usullarida konservativ, jarrohlik va minimal invaziv texnologiyalar (laparoskopiya, embolizatsiya)ning qo'llanilish imkoniyatlari tahlil qilindi.

NATIJALAR

O'tkazilgan ilmiy tahlillar va klinik kuzatuvlar natijalariga ko'ra, bachadon miomasining shakllanishida gormonal muvozanatsizlik (ayniqsa estrogen va progesteron disbalansi), genetik omillar hamda to'qimalardagi o'sish omillari (growth factors) muhim rol o'ynashi aniqlandi. Tadqiqotlarda miomatoz tugunlarning o'sishi ko'proq reproduktiv yoshdagi ayollarda uchrashi va menopauza davrida regressiyaga moyilligi tasdiqlandi.

Diagnostika bosqichida ultratovush tekshiruvi (UTT) 95% hollarda mioma tugunlarini aniqlashda samarali usul ekanligi ko'rsatildi. Shu bilan birga, magnit-rezonans tomografiya (MRT) tugunlarning lokalizatsiyasi va o'lchamini aniqlashda qo'shimcha aniqlik berdi. Laborator tahlillar esa gormonal o'zgarishlarni aniqlashda diagnostik jarayonni to'ldirdi.

Davolash samaradorligi bo'yicha olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, kichik hajmli va simptom bermaydigan miomalarda kuzatuv taktikasi maqsadga muvofiq bo'lsa, simptomatik miomalarda dori-darmon terapiyasi (sektiv progesteron retseptorlari modulyatorlari, gonadotropin-agonistlari) qisqa muddatli simptomlarni kamaytirishda ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga, jarrohlik yondashuvlar (myomektomiya, gisterektomiya) katta hajmli yoki tez o'suvchi tugunlarda yuqori samaradorlik berdi.



Minimal invaziv usullar – bachadon arteriyalarini embolizatsiya qilish va radiochastotali ablatsiya – bemorlarning reproduktiv funksiyasini saqlash va tez tiklanishini ta'minlash nuqtai nazaridan ijobiy natijalar bergani qayd etildi.

Umuman, natijalar bachadon miomasida tashxis qo'yishda zamonaviy instrumental usullarning yuqori aniqlikka ega ekanligini, davolashda esa individual yondashuv muhimligini ilmiy asosda tasdiqladi.

MUHOKAMA

Bachadon miomasi ayollar reproduktiv salomatligida eng keng tarqalgan yaxshi xulqli o'sma bo'lib, uning kelib chiqish sabablari ko'p omilli va murakkabdir. Adabiyotlarda ta'kidlanishicha, miomatoz tugunlarning rivojlanishida estrogen va progesteron gormonlari asosiy rol o'ynaydi. Hormonlarga sezgirlik o'zgarishlari, shuningdek, genetik polimorfizmlar, o'sma hujayralarida o'sish omillari va sitokinlarning ortiqcha faollashuvi kasallik patogenezini chuqurlashtiradi. Ayrim tadqiqotlarda MED12 geni mutatsiyalari va ekstrasellyulyar matritsaning disbalansi ham mioma tugunlari shakllanishida muhim omil sifatida ko'rsatilgan.

Diagnostika usullari ichida transvaginal ultratovush tekshiruvini asosiy "gold standart" sifatida e'tirof etiladi. Shu bilan birga, murakkab klinik hollarda magnit-rezonans tomografiya (MRT) tugunlarning lokalizatsiyasi va ularning bachadon devori bilan munosabatini aniqlashda samarali yordam beradi. Klinik kuzatuvlardan ma'lum bo'lishicha, simptomatik miomalar hayz siklining buzilishi, bachadon qon ketishlari, surunkali og'riqlar hamda bepushtlik kabi asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Davolash usullari esa so'nggi yillarda sezilarli darajada rivojlanmoqda. An'anaviy histerektomiya va miomektomiya usullari hozirda minimal invaziv texnologiyalar bilan boyitilgan. Laparoskopik va robot-assistensiyali operatsiyalar kamroq travmatik bo'lib, reproduktiv funksiyani saqlab qolishda ijobiy natija bermoqda. Shu bilan birga, bachadon arteriyasining embolizatsiyasi (BAE) va fokuslangan ultratovush ablatsiyasi (FUS-MRI) kabi organ-saqlovchi yondashuvlar keng qo'llanmoqda. Ularning afzalligi — operativ jarrohlikka ehtiyojni kamaytirishi va bemorlarning tezroq tiklanishini ta'minlashidir.

Farmakologik davolashda esa GnRH agonistlari, selektiv progesteron retseptorlari modulyatorlari (masalan, ulipristal atsetat) simptomlarni nazorat qilishda muhim rol



o‘ynaydi, biroq ularning uzoq muddatli qo‘llanilishi cheklangan. Shu sababli, amaliyotda ko‘pincha jarrohlik va medikamentoz usullar kombinatsiyasi qo‘llaniladi.

Xulosa qilib aytganda, bachadon miomasining etiologiyasi va patogenezini murakkab bo‘lib, u gormonal, genetik va molekulyar omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Zamonaviy diagnostika usullari kasallikni erta aniqlash imkonini beradi, davolash strategiyasida esa individual yondashuv, reproduktiv rejalari va bemorning umumiy salomatlik holati inobatga olinishi muhimdir.

XULOSA

Bachadon miomasi ayollar reproduktiv tizimida eng ko‘p uchraydigan yaxshi xulqli o‘smalardan biri hisoblanib, uning rivojlanishida irsiy omillar, gormonal muvozanatsizlik, metabolik sindrom va immunologik mexanizmlar yetakchi o‘rin tutadi. Patogenezida estrogen va progesteron retseptorlarining faolligi, o‘sha hujayralarining proliferativ xususiyatlari hamda ekstrassellyulyar matritsaning ortiqcha to‘planishi muhim rol o‘ynaydi. Diagnostikada ultratovush tekshiruvi, dopplerografiya, magnit-rezonans tomografiya va laborator markerlardan foydalanish kasallikni erta aniqlash va differensial tashxis qo‘yishda samarali hisoblanadi.

Zamonaviy davolash usullari konservativ va jarrohlik yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Konservativ muolajalar orasida gormonal terapiya, selektiv progesteron retseptor modulyatorlari va GnRH agonistlari qo‘llanilmoqda. Minimal invaziv texnologiyalar — uterin arteriyalar embolizatsiyasi, radiochastotali ablyatsiya va laparoskopik miomektomiya reproduktiv funksiyani saqlab qolishga xizmat qiladi. Jarrohlik davolash esa ko‘proq katta hajmli, simptomatik yoki malignizatsiyaga gumon qilingan hollarda qo‘llaniladi.

Umuman olganda, bachadon miomasi tashxisi va davosida integratsiyalashgan yondashuv, individual tanlangan strategiya hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ayollarning hayot sifatini yaxshilash, reproduktiv salomatligini saqlash va asoratlarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR





1. ACOG Practice Bulletin No. 228: Management of Symptomatic Uterine Leiomyomas. *Obstet Gynecol.* 2021;137(6):e100–e115. doi:10.1097/AOG.0000000000004351.
2. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Heavy menstrual bleeding: assessment and management (NG88). London: NICE; updated 24 May 2021.
3. Munro MG, Critchley HOD, Fraser IS; for the FIGO Working Group on Menstrual Disorders. The FIGO classification of uterine leiomyomas: an update. *Int J Gynaecol Obstet.* 2018;143(3):393–408. doi:10.1002/ijgo.12666.
4. Munro MG, Critchley HOD, Broder MS, Fraser IS; FIGO Working Group. FIGO classification system (PALM–COEIN) for causes of abnormal uterine bleeding. *Int J Gynaecol Obstet.* 2011;113(1):3–13. doi:10.1016/j.ijgo.2010.11.011.
5. Stewart EA. Clinical practice. Uterine fibroids. *N Engl J Med.* 2015;372(17):1646–1655. doi:10.1056/NEJMcp1411029.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING





MUNDARIJA

№	MAQOLA NOMI VA MUALLIF(LAR) F.I.SH	BETLAR
1.	NAVOIYNING G‘AZALLARIDA SADOQATLI YOR TIMSOLI Ismoilova Muxlisa Umidjon qizi	5-9
2.	SUD-BIOLOGIYA EKSPERTIZASINING NAZARIY ASOSLARI. Hamidova Yulduz Ruslanovna	10-17
3.	MAXSUS PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR Iminjonova Moxichexra Alimardon qizi	18-20
4.	QASHQADARYO VILOYATINING KOSON TUMANI TARIXI (1926–1991-YILLAR) Choriyev Baxtiyor G'ayrat o'g'li	21-24
5.	UQLARINI TA’MINLASH MASALALARI. SUBANOV Olimjon Suyarkul o‘g‘li	25-31
6.	XALQ OG‘ZAKI IJODI VA YOZMA ADABIYOT O‘RTASIDAGI TA’SIR. Sa'dullayeva Zerda Maxmudjon qizi	32-35
7.	TALABALARNING ADABIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH Atanazarova Maftuna Otabek qizi	36-41
8.	ERTAKLARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI Atanazarova Maftuna Otabek qizi	42-46
9.	FIRIBGARLIK JINOYATINING JINOIY-HUQUQIY TAVSIFI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI SUBANOV Olimjon Suyarkul o‘g‘li	47-54
10.	CLIL (CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING) IN UZBEKISTAN Jumaboyeva Sevinchoy Davronbek qizi	55-56





11.	QADIMIY ARXITEKTURA VA ZAMONAVIY INNOVATSIYA O'ZBEKISTONDAGI TURIZM UYG'UNLIGI Ko'palova Onajon Mirzabek qizi	57-64
12.	O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA MORFOLOGIK KATEGORIYALAR TALQINI Ismoilova Muxlisa Umidjon qizi	65-72
13.	O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTINING RIVOJLANISHI VA MUAMMOLARI Abdullayeva Komila Farhod qizi	73-79
14.	ДЕБИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАРДА АГРЕССИЯНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИ ВА УНИ ОЛДИНИ ОЛИШ Жумабоев Сарвар Ойбек ўғли	80-84
15.	YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBALARI Otamurotova Dilnoza Dilmurod qizi	85-89
16.	JAHON BOLALAR ADABIYOTI O'ZBEK ADABIYOTIGA TA'SIRI: TARJIMALARDA MADANIY ADAPTATSIYA MUAMMOLARI Baxtiyorova Raxima Azamat qizi	90-96
17.	HOME-BASED STRATEGIES FOR THE MANAGEMENT OF GINGIVITIS Kurbanova Aziza Kuvandikovna	97-104
18.	ВИТАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ ПУЛЬПЫ Курбанова Азиза Кувондыковна	105-108
19.	Qisman va to'liq adentiyada protez tanlash Kurbanova Aziza Kuvandikovna	109-115
20.	NAVOIY G'AZALLARIDA QO'LLANILGAN BAHRLAR. Ismoilova Muxlisa Umidjon qizi	116-120
21.	BACHADON MIOMASI:ETIOLOGIYA, PATOGENEZ, DIAGNOSTIKA VA ZAMONAVIY DAVOLASH USULLARI Bozorboyeva Guli Umidjon qizi	121-125
22.	MUNDARIJA	126-127

